

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА,
ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ТА ЕТНОЛОГІЇ
ім. М. Т. РИЛЬСЬКОГО

**ПРИМІТИВНІ ОПОВІДАННЯ,
КАЗКИ І БАЙКИ
АФРИКИ ТА АМЕРИКИ**

Зладила Катерина Грушевська

Київ
Видавництво ІМФЕ
2025

УДК 398.2(6+7+8)
П76

Головний редактор
академік Ганна Скрипник

П76 Примітивні оповідання, казки і байки Африки та Америки / зладила
К. Грушевська ; [голов. ред. Г. Скрипник] ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського
НАНУ. Київ, 2025. 204 с. + VIII : ілюстр. Репринт. вид.
ISBN 978-966-02-6574-5

Катерина Михайлівна Грушевська (21.06.1900–30.03.1943) – донька Михайла Грушевського – «батька» української історіографії. Вона знайшла себе в кількох творчих ви-
мірах – як соціолог, фольклорист, етнолог, культуролог, редактор часопису «Первісне гро-
мадянство та його пережитки на Україні», секретар Українського соціологічного інституту
у Відні, керівник Кабінету примітивної культури ВУАН, дійсний член НТШ у Львові.

Науковий світогляд дослідниці формувався завдяки глибокому знанню іноземних
мов, вивченню української та європейської культури, засвоєнню найновіших методик со-
ціологічної науки.

Закордонне відрядження дослідниці, її знайомство з європейським науковим світом
вилилися в цікаву наукову розвідку **«Примітивні оповідання, казки і байки Африки й
Америци» (1923)**, що побачила світ під грифом Українського соціологічного інституту у
Відні. К. Грушевська звернулася до вивчення міфологічних основ фольклору й літератури,
намагалася простежити діалектику переходу від міфу до фольклору на прикладі зразків
усної народної творчості народів Африки та Америци.

Видання розраховане на широке коло читачів як в Україні, так і за її межами, рекомен-
доване етнологам, фольклористам, соціологам, історикам та всім, хто цікавиться культуроло-
гічним і науковим внеском родини Грушевських в українську культуру.

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського
(Протокол №7 від 23.06.2012)*

ISBN 978-966-02-6574-5

© Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології, 2025

Переднє слово

До уваги читача запропоновано перевидання новаторської та резонансної праці «Примітивні оповідання, казки і байки Африки та Америки» Катерини Грушевської (21.06.1900–30.03.1943) – знаного етнолога, перекладача й організатора української народознавчої науки. Це видатна дослідниця, донька Михайла Грушевського, учена європейського та світового рівня, авторка ґрунтовних унікальних праць. За спостереженням її батька, Катерина Михайлівна виявила «хист і умінне у кожній сфері, до якої бралась», «так прегарно себе заявивши і по лінії дослідчій і організаційній»¹.

Катерина Грушевська здобула освіту на правничих факультетах Київського та Женевського університетів. В Українському соціологічному інституті (УСІ) у Відні, де вона виконувала обов'язки вченого секретаря, на семінарі примітивної культури вивчала народну словесну творчість і примітивну прозу. За задумом М. Грушевського ця установа мала виконувати функцію «українського представництва» в Європі.

Досвід науково-організаційної роботи за кордоном і професійні контакти з ученими Європи стали в нагоді після повернення родини Грушевських до Києва. Продовжуючи діяльність Українського соціологічного інституту вже в Україні, за ініціативи М. Грушевського було створено низку дослідницьких установ історичного та етнологічного профілів у межах Історично-філо-

¹ Грушевська К. Українські народні думи : у 2 т. Київ, 2004. Т. 1. До читача. С. 1.

логічного відділу Всеукраїнської академії наук. У 1924 році організовано Культурно-історичну комісію та Комісію історичної пісенності, а в 1925 році – Кабінет примітивної культури під керівництвом К. Грушевської, які разом склали Асоціацію культурно-історичного дослідження України. При останній було започатковано щорічник «Первісне громадянство і його пережитки на Україні» за редактуванням К. Грушевської. Наукові статті українських учених, розміщені на сторінках часопису, висвітлювали завдання Етнологічного відділу, а саме відображали пережитки примітивної культури в національній обрядовості, народному світогляді й фольклорі, розкривали слов'янські, античні, передньоазійські та західноєвропейські впливи в українській культурі.

Безперечно, науковий світогляд К. Грушевської формувався завдяки знанню іноземних мов, дослідженню як української, так і європейської культури, а також пізнанню та застосуванню найновіших методик соціології. Перебування вченої за кордоном, а надто налагодження контактів з європейським науковим світом стали поштовхом до появи в 1923 році цікавої наукової праці «Примітивні оповідання, казки і байки Америки й Африки», що вийшла друком під грифом Українського соціологічного інституту у Відні. Праця структурно поділялася на дві частини: 1) авторська передмова «Розвій словесної творчості і примітивна проза», що складалася з аналітичних текстів до десяти розділів; 2) зразки оповідань, новел і казок первісних народів Африки та Америки. У передмові К. Грушевська одна з перших наголошувала на тому, що наука, досліджуючи соціоекономічне життя первісних народів, зовсім не звертала уваги на брак праць про розвиток форм і змісту примітивної культури та прозової словесної творчості. Авторка зауважувала, що на тлі поживленого інтересу тодішньої соціологічної науки до «студіювання тих частей людскости, що в зникаючих пережитках заховали до сих або до недавних часів форми первісних господарських, моральних і соціальних інституцій і зв'язують нас хистким, химерним зв'язком з затраченою свідомістю перших початків людського

життя»², водночас простежується повна відсутність «студіюван- не, навіть інтересованне примітивними піснями та оповідання- ми, як творами літератури»³.

Уведене вченою поняття «примітивна культура» вона інтер- претує «як продукт примітивної стадії розвитку людських спіль- нот». Зокрема, «примітивна стадія», за тлумаченням М. Грушев- ського, – це «життя, яке в сфері продукції ще не дійшло до поділу праці, в сфері соціальної не доступило до класової диференціації суспільности, в сфері інтелектуальній не переступило зони, що відділяє мишлення прелогічне з його містичною синтетичністю, від новішої аналітичної раціоналістичної мислі». Ця стадія «сягає в безперечно далекі глибини людського життя»⁴.

Представлений у науковій розвідці матеріал, зокрема, тексти примітивної прози, подано нерівномірно: багато автентичних зразків із Північної Америки, натомість мало – з Африки. До- слідниця, крім оригінальних етнографічних текстів, долучила дослівні переклади наративів, виданих раніше праць і збірників (В. Бліка, К. Калявей, К. Лангло-Паркер, фон дер Ляєна і Цавнер- та та ін.)⁵. Оприлюднена добірка репрезентованих зразків казок і оповідань не містить коментарів, за винятком розлогого всту- пу. К. Грушевська зазначила, що «наукова й суспільна значимість їх така вагома», що навіть без наукового «оздоблення» вони самі розкривають читачеві свою пізнавальну й естетичну сутність: «Отже, беручи на увагу всю вагу такого ознайомлення з примі- тивними традиціями й інтерес, що вони можуть мати для кожної літератури, вважаємо потрібним і для нашого громадянства ви- брати таку збірку примітивних оповідань і пустити її навіть не

² Грушевська К. Розвій словесної творчості і примітивна проза. *Примітивні оповідання, казки і байки Африки та Америки / зладила Катерина Грушевська*. Київ, 1912. 204 с. С. 5.

³ Там само. С. 6.

⁴ Грушевський М. Вступне слово. *Первісне громадянство і його пережитки на Україні*. 1926. Вип. 1/2. С. VI.

⁵ Грушевська К. Розвій словесної творчості і примітивна проза. *Примітивні оповідання, казки і байки Африки та Америки / зладила Катерина Грушевська*. С. 6–7.

озброєною і не прикрашеною ніяким науковим або естетичним коментарем. Ми повторяємо своє переконання, що вони самі скажуть все потрібне кожному уважному читачеві»⁶.

Привертає увагу той важливий факт, що дослідниця, укладаючи збірку текстів казок і оповідань, застосовувала еволюційні принципи в послідовності від найпримітивніших зразків до їх більш розвинених форм. Прозові твори народів Африки в книзі представлені 43 творами, об'єднаними в шість тематичних блоків: 1) оповідання про події і пригоди; 2) оповідання з повторюваннями; 3) оповідання про прикмети звірів (експлікативні); 4) оповідання про характери; 5) родові перекази і «пізніші» казки про пригоди; 6) оповідання з моральним «поученням». Уміщені 34 оповідання народів Північної Америки вчена згрупувала у вісім блоків: 1) оповідання про події; 2) експлікативні оповідання; 3) оповідання про хитрість, силу і нерозум; 4) оповідання про пригоди і магічну силу або «про щасте»; 5) оповідання про другий світ; 6) племінні перекази; 7) оповідання з моральною провідною гадкою; 8) новели.

Мотивацією К. Грушевської щодо формування збірки за представленою класифікацією було поширене на той час сумнівне, на її думку, уявлення про те, що первісною формою, підвалиною історії словесності була поетична творчість. Учена доводить необґрунтованість і помилковість застосування методології вивчення класичних європейських і староазійських епічних творів до студій примітивної словесності «некультурних» народів, відповідно до якої усталилася думка, що «примітивна громада не знала і не складала прозових творів». Відтак дослідниця акцентує: «<...> для пояснення системи вибору оповідань сеї збірки вважаємо потрібним коротко переглянути ті загальні згадки і погляди на розвій примітивної словесности, на котрих ґрунтується тепер всяке студіювання поетичних творів “диких” народів»⁷.

⁶ Там само. С. 7.

⁷ Там само. С. 7.

Учена детально аналізує домінуючі теорії вивчення «примітивної» епіки первісних народів (Е. Гросе, Ф. Штульмана, Г. Спенсера, В. Вундта та ін.), демонструє фахову обізнаність із міфологічною та міграційною теоріями, використовуючи їх концепти для осмислення міфологічних основ фольклору, зокрема, матеріалів примітивної прози первісних народів Африки та Америки.

К. Грушевська зауважує також стосовно синкретичності характеру творчого самовираження «первісних» народів, що «деякі психологічні ознаки певного душевного стану первісних передаються не засобом слова, а жестами або мінами, спонтанними або менше більше традиційними»⁸. Це був новаторський підхід до усвідомлення й наукового трактування примітивної культури і прозової словесної творчості народів Африки та Північної Америки, що складає ще один важливий елемент беззаперечного внеску науковиці в розвиток означеного напрямку «примітивної культури» народів згаданих регіонів земної кулі.

Учена розмірковує над пошуками дослідника примітивного мистецтва Ернста Гросе, який наголошував на тому, що «примітивні народи мають вже свій епос, лірику і драму», і саме «лірика найприродніша форма поезії»⁹.

На переконання дослідниці, зміст, форма, природа та психологічна основа примітивних прозових творів – «се мусить бути просте занотованне безпосереднього спостереження з ближшого оточення людини, без усяких суб'єктивних міркувань»¹⁰, що надає відповідним студіям неупередженого, об'єктивного характеру.

Важливим є те, що в наукових пошуках про фантастичність, «міфологічність» природи первісної прози К. Грушевська застерігає від переоцінювання фантастичного елемента як основної прикмети первісної прози, бо природа всієї фантастики первісної прози може виявитись «примітивно-емпіричною»; на прикладах

⁸ Там само. С. 16.

⁹ Там само. С. 10.

¹⁰ Там само. С. 19.

вона доводить, що «по формі і способу спостереження первісне оповідання реалістичне»¹¹.

Учена розкриває міфологічну основу фольклору за матеріалами примітивної прози та зразки колективної словесної творчості первісних народів Африки та Америки, ілюструє також первісні практики трансформації міфу й постання різних видів прозових творів. К. Грушевська досліджує і тлумачить поняття «примітивне оповідання», «міф», «казка» («як основна категорія первісної словесності»). Вона здійснює ґрунтовний порівняльний аналіз прозової словесності періоду початкового розвитку примітивних культур і тотемної доби та долучається до поглядів В. Вундта щодо послідовності виникнення й класифікації примітивної прози, який на перше місце ставить «мітичну казку, фантастичне оповідання, що в тім час має ще характер міту, в котрій вірять»¹². Однак дослідниця вибудовує, хоча й відмінну в різних народів Африки та Америки, етапність постання найдавніших різновидів усної творчості: «мітична казка», «тотема казка», «експлікативне оповідання», «небесна казка», що також є її особистим внеском у становлення науки про досліджувану тему.

Михайло Грушевський, високо оцінюючи збірку первісних фольклорних текстів, укладених його донькою Катериною Грушевською, зазначив: «Се вибірка характеристичних текстів різних родів і різних стадій словесної творчості обох континентів..., попереджена студією: “Розвій словесної творчості і примітивна проза”, в котрій авторка <...> подає і свої власні гадки, спеціально щодо розвою художнього оповідання у примітивних народів»¹³.

Отже, новаторські наукові студії «Примітивні оповідання, казки і байки Африки та Америки», укладені Катериною Грушевською, належать до раритетних праць із народознавчої спадщини. Перевидання спадщини К. Грушевської, здійснене Інститутом

¹¹ Там само. С. 19.

¹² Там само. С. 23.

¹³ Грушевський М. Передмова. [Грушевська К.] *З примітивної культури. Розвідки і доповіді Катерини Грушевської* / з передмовою М. Грушевського. Київ, 1924. С. 10.

мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, слугуватиме увічненню світлої пам'яті талановитої вченої, життєвий і творчий шлях якої обірвався в період більшовицьких репресій. Поява зазначеної збірки первісних оповідань сприятиме в дослідженнях фольклористам, етнологам, історикам, соціологам та широкому колу читачів як в Україні, так і за її межами.

*Кандидатка історичних наук,
старша дослідниця,
в. о. директора ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України*
Наталія Стішова

INSTITUT SOCIOLOGIQUE UKRAINIEN

Contes des primitifs de l'Afrique et de l'Amerique,
par Catherine Hruchevska

**ПРИМІТИВНІ ОПОВІДАННЯ
КАЗКИ І БАЙКИ
АФРИКИ ТА АМЕРИКИ**

Зладила Катерина Грушевська

1923

Київ-Відень.

Розвій словесної творчости і примітивна проза

I

Соціяльні тенденції сучасної міжнародної культури втягають у взаємини цивілізованих націй що раз нові народи і нові побутові форми, і принципіально розтягають культурний інтерес на всі людські групування без ріжниць рас і часу. Повний вираз сьому стремлінню дає соціологія з своїми ріжними підвідділами. Вона підносить що раз виразнійше значінне звязку всіх народів і культур між собою для порівняних соціяльних наук. Студію кожної культурної інституції зводить до найпримітивнійших проявів її в глибинах лісів та археологічних розкопок і так пронизує всю цілість людського житя що раз живійшим чутем спільности і єдности. Особливо ж все більший натиск кладе вона на студіюванне тих частей людскости, що в зникаючих пережитках заховали до сих або до недавних часів форми первісних господарських, моральних і соціяльних інституцій і звязують нас хистким, химерним звязком з затраченою свідомістю перших початків людського житя.

Так наростає молода ще, але богата література про побут і духове жите півкультурних народів, що по троху реконструє характер первісного людського житя, а разом з тим викликає до нього інтерес, симпатію і повагу в широких кругах культурних народів, які ще недавно вповні легковажили його.

Але ознайомлюючи і зближаючи культурне громадянство з житем тих народів, що не брали безпосередної участі в будуванню сучасної пануючої культури, соціологія, на диво, здебільшого оминає ту дорогу, котрою як раз звичайно завязують ся природні взаємини між народами – дорогу найприступнійшу і найпростійшу. Бо ж саме автентичні вислови сього чужого життя, такі як вони укладають ся з невиразних відносин і станів річей в конкретизуючім світлі понять: словесні утвори примітивних народів, їх література – лишають ся майже ігнорованими, в порівнянню з иньшими сторонами їх громадського або господарського побуту.

А що збиралося або збирається з цих безпосередніх, свідомих маніфестацій примітивного людства, трактується майже виключно з фільологічного становища – сухого матеріалу для граматичних дослідів, і за ним німіють дуже цінні вислови людських та мистецьких ідеалів живого народу.

В результаті майже кожна «дика» мова має свою наукову граматику, майже кожний діалект, що заховався в десятках слів, серед жмені пережитків якогось племені, підпадає дослідам і дискусіям фільологів, а студіюванню, навіть інтересуванню примітивними піснями та оповіданнями, як творами літератури, настільки рідке і бідне, що зовсім гине серед маси естетичних та літературно-історичних трактатів про культурні літератури з одного боку, і соціальних і господарських студій з примітивного побуту – з другого. А те що зроблено для психологічної, естетичної та літературної оцінки цих творів і для систематизації їх в ряді інших словесних утворів людських, найчастіше зводиться до кількох сторінок, або й фраз в загальних курсах соціології або історії культури, вставлених побіжно, для введення інших, більш цікавих сторін примітивного життя.

Але не вважаючи на сей недогляд чи байдужність науки, твори примітивної словесности, навіть голі і не коментовані, прокладають і мусять прокладати собі дорогу до широких громадських мас. Кінець кінцем, вони потрапляють проговорити самі за себе і оправдати себе перед культурнішими масами. В кожному разі збірки записей таких оповідань і пісень в перекладах на різні мови все таки виходять потроху і здобувають собі вступ в загальне літературне життя. Богато з них вже зазнало чималої популярности, як африканські збірки Бліка – особливо його «Південно-африканський Лис Микита» (*Reynard the Fox in South Africa or Hottentot Fables and Tales*, London 1864, і доповнена іншими африканськими збірками по німецьки *Reineke Fuchs in Afrika*, Weimar 1870), Калявей (*Callaway*) Nursery tales, traditions and histories of the Zulus (Natal and London 1868), австралійські збірки пані Паркер (*K. Langloh Parker «Australian legendary tales folk-lore of the Noongahburrahs»*, 1896, і «*More australian legendary tales»*, 1898), звісна французька колекція *Les litteratures populaires*

de tounes les nations, що принесла збірки примітивних азійських, африканських і індіанських оповідань, нарешті недавно розпочата німецька серія «Die Märchen der Weltliteratur» фон дер Ляйена і Цавнерта, – не згадуючи про вибірки.

Отже беручи на увагу всю вагу такого ознайомлення з примітивними традиціями й інтерес, що вони можуть мати для кожної літератури, вважаємо потрібним і для нашого громадянства вибрати таку збірку примітивних оповідань і пустити її навіть не озброєною і не прикрашеною ніяким науковим або естетичним коментарем. Ми повторяємо своє переконання, що вони самі скажуть все потрібне кожному уважному читачеві. Тільки для введення в се, для багатьох справді нове питання, та для пояснення системи вибору оповідань сеї збірки вважаємо потрібним коротко переглянути ті загальні гадки і погляди на розвій примітивної словесности, на котрих основується тепер всяке студіювання поетичних творів «диких» народів.

II

Перш за все треба завважити, що ся наукова теоретична основа, не дуже широка сама по собі, дуже не однакова для різних галузей словесности. Вона майже в цілості належить до тої галузи, що в приближенню до культурних літератур називається поезією в тіснішій розумінню, себто – до словесних творів звязаних якимись зовнішніми регуляторами їх форми. Ся нерівномірність має своє поясненне. Вона наслідок тої гадки про початок людської поетичної творчости, що ще до не давних часів була підвалиною історії словесности. Ся гадка, побудована на поетичних пам'ятках народів європейсько-азійської культури, бачила в творах культурних народів старинности, в тім виді як вони перейшли до менше або більше нових часів, в устній традиції або в записях, первісні вияви поетичного чуття людини. Від сих грецьких та індійських епопей, германських героїчних пісень, як від джерела слідили історики за дальшим током усеї словесности. Сі ритмічні твори, призначені – відповідно до різних гадок – до співу або скандовання, рецітовання, вказували нібито, що первісна форма словесної творчости була поетична, що первісна людина виявляла свої творчі почуття відповідно до певних

правил поетичного ритму. З сеї загальної гадки виходили всі дальші теоретичні виводи. Явно викладалась чи мовчки приймалась думка, що примітивна громада не знала і не складала прозових творів.

Правда, поетичні твори, звязані певними зовнішними формами, могли без порівняння ліпше консервувати ся ніж проза не призначена до співу і позбавлена усяких засобів для довшого пам'ятання. Вона існувала тільки відтворюючись що раз на ново в уяві і словах кожного оповідача, міняючись безнастанно, значно більше і значно скорше, ніж пісня, – коли рахуватись навіть з нестійкістю в деталях також і пісенних творів. Через се казки, прозові сучасниці старих поем, що служили матеріалом для початків історії словесности, не могли претендувати па ролю джерел. Не дивлячись на давнину своїх тем, вони представляли своєю формою і загальними поглядами приблизно лише момент свого письменного зафіксування. А він звичайно був безмірно пізніший від автентичного свідоцтва поетичних творів.

Так пережитки з первісного змісту казки, втративши свій оригінальний вираз, тим самим тратили майже весь інтерес у істориків літератури, заховували лише значінне етичних або релігійних пережитків, а легковаженне їх хисткою і непевною формою виражало ся в здогаді, що казка лиш з часом затратила свою поетичну форму – старшу, одинокую примітивну форму виразу.

Але на дальше питанне, котру ж з трьох форм поезії треба уважати найстаршою, відповіді звичайно не були такі одностайні. Найстарший і найбільше розповсюджений погляд уважав найстаршим епос, – ідучи знов за клясичними і старо-азійськими прикладами. Поза всякими історичними причинами сей погляд, утримував ся самим браком матеріялу для первісної не епічної творчости – браком, який одначе легко пояснити собі самою природою ліричних і драматичних творів. Бо лірика як вислів інтимнійший. без широкого інтересу, була меньше жите-здатною в обставинах усної передачі. А існуванне драми в передписьменнім часі мусіло бути не меньше ефемерне як існуванне прозових творів, в повній залежности від настрою і фантазії своїх виконавців.

Не дивлячись на всякі теоретичні міркування, що повставали проти таких поглядів, вони повинні були існувати – поки історія

літератури замикала ся в крузі культурних народів та ігнорувала все, що могло жити і творити ся поза ним, як позбавлене всякого інтересу для розвою культурної словесности.

Перед усім – твори «некультурних» народів. Вони починали воскресати для європейського світу з часів великих відкриттів і колоніальної експансії (поширення). Навіть в тих рідких і неточних записях, які могла доходити до істориків і теоретиків літератури, вони повинні були робити вражінне своєю нечуваною примитивністю, сказати б – перед-епічністю. Але очевидно їх звязок з розвоєм всесвітньої словесности не відчув ся і вони лишили ся голосами цілком иньшого світу, що мав свою окрему долю і свої культурні завдання – чужі тодішньому культурному світови.

Тільки загальний розцвіт соціальних наук, етнографії і етнології породив гадку про можливу користь для історії словесности зі студіювання творів некультурних народів – про значінне, яке могло-б мати перенесенне еволюційного методу на питання поетичної творчости.

Правда, перші наслідки сього методу мусіли бути тільки негативні. Знайомленне з взірцями творчости некультурних народів привело з собою меньше або більше раптове, але повне знищенне попередних теорій, побудованих на старім матеріялі. Бо довші, змістовнійші пісні або оповідання, що нагадували-б старинні культурні епоси, показали ся в справозданнях і записях «дикої» словесности дуже, надзвичайно рідкими. Головна ж маса взірців виявляла характер зовсім відмінний і ледви зближений до якогось звісного роду поезії.

Характеристики сеї творчости, давані очевидцями і знавцями, приносили такі мало обіцяючі вказівки, як напр. подані коло 1800 р. Мічілем про пісні Чірокі: «Вони складають ся з одного речення і хору; нічого довшого у них (Чірокі) здасть ся не існує». «Вони повторяють пісню хором, поки не потомлять ся». І оповідач цитує такі дві пісні «про приятель»:

«До приятеля ти подібний».

Хор: Йай, не, ну, вей, я, ну, вей, га.

«Брати ми, я думаю».

Йай, не, ну і т. д.

Гадці про те, що епічна поезія се первісна форма виразу естетичного чуття людини, довелось уступити з поля і замкнутись до часу в області вищих літератур. Її місце заняли соціологічні теорії словесности. В більшій кількості, часто заперечуючи одна одну, кинулись вони приладжувати до словесности різні висновки соціологічного досліду.

III

Перед усім дані соціології повинні були піддати гадку, формульовану Спенсером, що в примітивній словесности не можна шукати форм зв'язних з дальшого розвою, бо примітивна словесність так само не диференційована, як примітивне господарство і суспільність.

Та гадка, продиктована економічними аналогіями, багатством здавалась неприродною. Її сильно оспорив напр. Гросе¹ – оден з визначніших і популярніших дослідників примітивного мистецтва. «На найнижшій степені, доступнім нашому дослідови зустрічаємо вже найважніші роди поезії, так само самостійно і характерно витворені як і на найвищій», писав він. Не дивлячись на невиразність границі, що існує всюди і завжди між родами поезії, примітивні народи мають вже свій епос, лірику і драму. Найпримітивнішою ж і найстаршою з них Гросе уважає лірику, – бо «ніяка річ не обходить чоловіка так близько, як його власне почуте. Тому лірика найприродніша форма поезії. А що ніякий вираз не лежить чоловікови так близько як мова – тому лірика найприродніша форма мистецтва».

Гросе уявляє далі, як якесь сильне зовнішнє вражіннє вириває у первісного автора фразу здивовання або подиву напр.: «О який гарний метелик», і як він повторюючи її без кінця попадає у власний ритм фрази, поки виклик не стане сам з себе піснею: О, який гарний метелик.

Справді, можна дивитись на примітивну «до утоми повторювану фразу-пісню як на ліричний елемент, рефлекс внутрішнього

¹ Ernst Grosse, Die Ansänge der Kunst. Leipzig, 1894, ст. 224.

чуття. Але Гросе настоює на сім ліричним рефлексі через те, що вважає його найблизшим чоловіку, найприроднішим, і тут він власне віддаляєть ся від реальних етнографічних даних.

Бо коли взяти який будь автентичний опис примітивної поезії: співання пісень, пантоміми то що, то з малими змінами повторяєть ся завжди те саме: У різних народів в різних країнах пісні співають ся перед усім гуртом або принаймні в товаристві, навпаки – рідко самою людиною, що виливала б у пісні свої безпосередні вражіння. Так фраза Ніче, що добре думати самому, але співати на самоті не розумно, відчуваєть ся вповні примітивним громадянством – що до співу принаймні.

Друге, що виступає з сих описів, се діяльний характер пісні – її тенденція вибити ся в самостійну акцію. «Спів взагалі на порядку деннім у сих безжурних людей», пише Штульман². «Чоловіки не можуть виконувати ніякої роботи, щоб при тім не тягнути з себе протяглих тонів. Один заспіває, а решта відповідає йому часто лишень одним протяглим тоном. Як робота, скінчена, то люде часто стають в круг і порушують ся співаючи оден за другим, на кождім кроці повертаючи ся в чверть повороту назад і наперед, рівночасно перекидаючи кумедно ногами». Тексту пісні не подано, але так ще яскравійше виступає в описі її психологічна основа. Вона стремить перейти до товариської гуртової акції.

Такий же нахил робочої пісні виступає напр. в пісні з Астролябського заливу, на Новій Гвінеї, що описує сам процес праці, в котрім пісня очевидно повстає як ритмічний акомпанімент. Вона звучить по тубильному:

Бом, бом – мараре,
 Мараре, тамоле
 Мара мараре
 Бом, бом – мараре,
 Мараре, мараре,

себто «Саго, саго роблять. Роблять чоловіки, роблять, роблять»
 і т. д.

² F. Stuhlmann, Mit Emin-Pascha im Herz von Afrika, 1894, ст. 723.

Ще виразнійше се виступає тоді, коли спів не зв'язаний з роботою, але має чисто естетичні цілі, – власне в примітивних празниках і забавах. Такий спів буває зв'язаний з танцем, що грає велику роль в примітивному побуті і часом доходить великого артизму. В сих святах роля пісні не менше далека від ліричного джерела Гросе, як в робочій обстанові. «Пісні служать Папуасам, пише Гаген, лиш для підтримання ритму, тексту вони часто самі не розуміють. В Сімбанг і у Ябівів пісні до танцю бувають найчастіше з чужого краю і на чужій мові. Шміт-Ернстгаузен каже з приводу тубильної музики в Новій-Гвінеї, що навіть найжвавіші між ябівськими хлопцями не могли дати порядного перекладу своїх пісень. Змістом сі пісні пусті, в них повторять ся весь час то саме. Так протягом 10 минут співають «Казуар шукає в воді! Казуар шукає вошей».

З приводу пісень до короборі, австралійських танечних забав, що відбувають ся в святочних okazіях з великою нарадою, проповідник Теплін завважає, що текст такої пісні дуже трудно дістати. «Вони складають ся звичайно зі слів, що описують пригоди подорожи, полювання або війни. Я ніколи не чув пісні, що-б не мала такого характеру. Товариство йде в край иньшого племені, потім оден з них, здібнійший, зробить пісню про то, що вони бачили, що їм трапило ся. Сеї пісні вивчать ся иньші і співатимуть її на найблизшій короборі в племені»³.

Вся увага звертаєть ся на танець, котрий сі слова проводять. Своєю творчою силою і фантазією він підіймаєть ся значно вище від словесного твору, і не трудно відчути, що він міг би дати естетичне задоволення і досить вибагливій публиці. Ось як описує напр. оден з таких танців Гаген:

«Оден танець мав очевидно представляти як гурма водних пташок сідає на шматок пливучого дерева посеред ставу, а великий альбатрос проганяє їх нарешті. На землю положено велику бамбусову латку і танцьовано навколо неї, поки оден за другим танечники не посідали прикучнувши на ній і не заняли цілу бамбусину. Тепер весь ряд їх прикучнувши підскакував туди сюди,

³ The Native Tribes of South Australia, Adelhaide, 1879, ст. 38.

щоб зазначити хитання дерева на воді, бо сі Томо добрі обсерватори природи і прикрашують такі свої вистави до дрібниць точними рисочками. Танцював ще лише оден старий ватажок з лицем огидно розмальованим – з правого боку на червоно, в лівого на чорно. Нарешті сильним скоком і він присів на бамбусину так, що иньші всі покотили ся на право і на ліво очищаючи йому поле. Він же сильним підгинанням колін представив на латці ще власне solo. Все се було представлене так характерно і вірно: плавання дерева, повільне сідання птахів, тріпанне і простовання крил, і нарешті, пополох та утеча перед появою велетня альбатроса, – що не лиша ся й сумніву про те, що танець мав представити»⁴.

Таких описів з поміж дуже примітивних народів етнольогічна література має силу, – вони зовсім не підтримують твердження, що ліричний виклик се найприроднійше поетичне явище. Коли деякі фрази з примітивних пісень можуть бути трактовані і з становища ліричного виклику, то беручи їх з усею правдоподібною обстановою монотонного акомпаніменту при роботі або механічного виміру такту при танцю, треба признати, що слово «лірика» тут не висловлює усеї суті явища, лише незначну його частину. Беручи примітивне поетичне явище з усіма сими його додатковими формами, які творять частину самого його змісту, показується, що воно ширше від словесної маніфестації. Естетичний ефект, котрий се примітивне поетичне явище хоче досягнути, залежить від багатьох ріжнородних засобів виразу, серед котрих мова не «найприроднійше». Сі засоби дають вираз естетичному поривови творця і аудиторії з силою зовсім подібною до літературних творів культурних народів. Але слово у сих народів, з їх надзвичайно бідними мовами, не має ще тої виразистости і гнучкости, що у народів культурних, і його комунікативна вартість теж значно менча.

Оден з найкращих обсерваторів примітивного життя, фон ден Штайнен⁵ звернув напр. увагу, яке мале значінне має ріжниця мов для племен Шінгу. Сі племена поділені силою відмінних діалек-

⁴ В. Hagen, *Unter den Papuas*, Wiesbaden, 1899, ст. 282.

⁵ Karl von den Steinen, *Unter den Naturvölkern Zentralbrasiliens*, 1894.

тів, але взаємини меж ними завше живі і часті, завдяки виробленій мімічній мові, дуже описовій і легко зрозумілій, навіть для не підготовленого. Слово при ній майже зайве. Тим самим отже не може воно бути тою найпростішою дорогою, котрою передає своє почуття людина звична до точного думання і до багатой мови. З ним конкурують иньші способи виразу, що майже однаково сильно передають енергію вражіння від низших нервових центрів як язик від мозку. Коли їм бракує точности, то зато сей спосіб реагування дуже експансивний і сильніше і скорше передасть ся симпатичному гуртові, звязує тісніше творячу одиницю і аудиторію в спільнім естетичнім почуттю, ніж точне слово. Сила сих засобів в колективнім рефлексі і се робить примітивного чоловіка таким психологічно залежним від гурту в виразі почувань.

Мистецтво, що стає виразником такої колективної свідомости, мало підходить під якесь літературне понятє, але творить окремиий рід, що може відповідати понятю недиференціованого мистецтва Спенсера. Лиш рамки сього мистецтва мабуть ширші, ніж уявляв їх він. Бо вони не тільки не спиняють ся на границях лірики, епосу і драми, але захоплюють хореографію, пантоміму і музику.

Се мистецтво по своїй природі рефлексивне, і відповідно до тенденцій нервового рефлексу, воно стремить імітувати, репродукувати явища, що його спровокували. Бажанне як найточнішої передачі робить його завше активним і дає часом дуже виразний драматичний характер.

Тому напр. иньший дослідник походження мистецтва, Гірн⁶, не спиняючись на можливій хронології розвою окремих родів мистецтва і зводячи мистецьке явище взагалі до його емоціонального зародку, зводив його до недиференціованої реакції на зовнішнє «безпредметове» вражіннє. Ся реакція «лірична» як він її називає, однакова по сути, чи виражаєть ся в формі примітивного орнаменту, чи так званого гімнастичного танцю, чи ритмічної інструментальної або вокальної музики. Коли ж вона тратить просто фізіологічний характер виразу загального настрою індивіда

⁶ Y. Hirn, *Der Ursprung der Kunst*, aus dem englischen übersetzt von M. Barth, Leipzig, 1904, ст. 90–1.

або гурту, а починає звязувати ся зі зрозумілою, льогічною причиною, то до неї прилучаєть ся «драматичне представлення, що передає деякі психольогічні ознаки певного душевного стану», – себто безпосередна передача чуття жестами або мінами, спонтанними або менче більше традиційними.

Ся безпосередна драматична дія, котрою примітивний чоловік виражає своє почуте або настрої, окрім нервового розрядження у індивіда, викликає симпатичну співучасть аудиторії, що збільшує силу і виразистість самого мистецького явища і дає йому його властивий виразний характер. Бо звісно, що примітивний чоловік, в значінню взагалі безпосередної вдачі, всіми нервами піддаєть ся мімічній демонстрації сильного чуття і реагує на нього сильнійше і відмінно від культурного чоловіка. «Про мешкаців Огненної Землі», цитує одного подорожника Гросе, «оповідають, що вони кожне слово, яке будь реченне, що їм було сказано, повторяли з повною точністю, копіюючи рівночасно манеру і позу того що говорив».

Ся прикмета разом з колективізмом примітивного мистецтва, що примушує напр. разом працюющих людей виразити свою приємність по закінченню праці спільним танцем, позволяє уявити собі як мімічно виражений настрої людини викликає відповідне драматичне співділанне глядачів, котрих увагу захопить сей порив. Отже скорше ніж в ліричнім виклику суб'єктивного почуття, початку поезії треба шукати в драматичній колективній маніфестації таких почувань, що потрапили набрати такої сили, аби викликати симпатичну реакцію у більшого гурту людей.

IV

Доки суспільність не розпоряджає великим запасом слів, такий спосіб вираження масових почувань, що стремлять до мистецького перетворення, їм вистарчас. А при не диференційованім громадським і господарським побуті, при бідних зносінах з иньшими племенами, запас слів може дуже довго зіставати ся в початковім стані. Зате в тім довгім періоді між драматичними почуттями і їх формами виразу творить ся тіснійший звязок, певна мімічна мова. Завдяки їм виробляєть ся в громаді однастайність

суб'єктивних понять про об'єктивні події та явища. Се улекшує змогу її словесного порозуміння. Але тим часом се порозумінне так сказати – через саму річ, її наслідуванням або повторенням перед глядачами, відвертає всю увагу колективної думки від суб'єктивного «ліричного» рефлексу до його об'єктивної причини. Отже замість ліричного елемента висуває ся елемент епічний.

Се помітне в темах ще зовсім примітивних пісень. Вже згадано слова одного з обсерваторів, що пісні до короборів «описують події». Та щоб відбити ся в свідомості більшої кількості людей і дійти тої енергії, якої вона потребує, аби вилити ся в поетичній формі, подія або явище мусить мати загальний інтерес. В кождім разі вона мусить виходити поза безпосередній круг інтересів одної людини.

Тим не підтверджуємо крайних колективістичних теорій, тих що, як Летурно ⁷, виключають з круга можливих тем примітивних пісень і оповідань всі особисті переживання одиниці. Між оповіданнями сеї збірки, котру ми подаємо і то між оповіданнями найпримітивнішими (як бушменське оповідання про лева що вхопив хлопця), нераз знайдуть ся приклади патетичного опису, глибоко відчуті індивідуальної долі, – приклади, в котрих колектив виявляє не меншу тенденцію відчутти себе в індивіді, ніж індивід має тенденцію відчувати себе частию колективу. Але завжди як загально цікаві питання, так і особисті сюжети повинні мати якийсь соціяльний момент, що апелює до чуття маси, і дає їй підставу ототожнити себе з подією. Се тільки й може дати темі мистецьке існування. Між записями «диких» пісень зовсім бракує таких, які б виражали сильні особисті почуття. «Хоч їх нераз прошено, не дали вони ні одної пісні про кохання», каже Мічіль про Чірокі. Навіть про гренляндских Ескимосів каже Нансен, що «їх вірші були або сатиричні пісні, що співали ся при танци з бубном (на звісім ескимоськім поетичнім суді), або описи різних речей і подій».

Коли Вундт – котрому завдячуємо нині найбільше систематичний і дуже добре документований дослід примітивного

⁷ С. Letourneau, L'évolution littéraire dans les diverses races humaines, 1894.

мистецтва – переводить свій поділ культури на примітивну тотемичну і т. д., то з приводу поезії в тотемній добі зазначає се як важний успіх супроти примітивних народів, що «в пісні до простого, безпосереднього настрою зязаного з вражіннями природи, долучаєть ся нова форма «робоча пісня»⁸. Не будемо спиняти ся на меншій або більшій давнині сеї форми, що теж як і танечна – драматична пісня підлягає безпосередньому рефлексови нервової і мускульної енергії. Хочемо піднести в сім випадку лиш таке констатованне об'єктивного характеру пісні. «По своєму змісту, взятому з буденного життя вони (примітивні пісні) властиво проза, і відірвані уступи не зязані з мотивами танцю». Вундт ілюструє сю характеристику прикладом семангської пісні до танцю про малпівку кра:

Він бігає по галузях, той кра.
 Він носить з собою овоч, той кра.
 Бігає сюди й туди, той кра.
 По живому бамбусови, той кра,
 По мертвому бамбусови, той кра,
 Бігає по галузях, той кра.
 Скаче і ходить, той кра.
 Показує свої зуби, той кра, і т. д. (с. 96).

Такі спостереження з оточення можуть називати ся ліричними тільки в дуже широкім значінню, і очевидно що більше ніж власне чутє співака в них говорить його обсерваційний змісл – любов до спостережень. Коли прийти до висновку що скорше, ніж відчути погребу до висловлювання і оголошення своїх інтимних почувань, примітивна льогіка пориваєть ся формулювати свої зовнішні вражіння і що сей нахил проводить всім ходом примітивної думки, то треба неминучо припустити, що ся потреба мусить дати собі вираз повнійший ніж тільки в уривкових фразах до музики. В міру того як виробляєть ся мова, разом з концентрацією вражінь у мозку, такі повнійші, правильніші і менч безпосередні способи виразу заступають примітивну драматичну маніфестацію.

⁸ Wilhelm Wundt, «Elemente der Völkerpsychologie», 2 вид., 1913, ст. 265. Се остання стисла редакція його системи суспільної психології.

Певно що для виїмково сильних колективних переживань драматична форма довго лишиться найвідповіднішою, бо сліди її затримують ся в подібних випадках і у культурних народів. Але попри неї наростають нові засоби майже чисто словесні. З початку вони, можливо, мають значінне лиш для почувань, що по своїй силі не стремлять до безпосередньої зовнішньої маніфестації. Але словесні засоби дають голос настроям, що були до тепер німими. Поступ обективізації вражінь, розвій думки і зріст слова викликають у людини потребу виражати і передавати иньшим навіть такі почуття, які не захоплюють всеї його нервової системи. Зароджують ся отже елементи тої любови до слова, тої примітивної балакучости, що дає вираз минаючому вражінню кожної хвилі, буденному настроєви, привичному поглядови, всім тим почуттям, з котрих складається жите і побут людини.

V

Про те що малокультурні народи багато оповідають і говорять, взагалі про їх комунікативність не бракує даних. Кожда майже монографія має подібну згадку про вечірні кружки, «клуби», розмови коло вогню або під хатою, розповідання пригод і казок. Безконечні розмови між приятелями дуже часто виступають і в приведених низше оповіданнях, особливо індіанських. Про що може говорити ся в таких цілоденних або цілонічних розмовах? – На жаль, і то на дуже великий жаль, точних записей або принаймні докладних описів таких балачок не маємо. Навіть коли письменник записує самі оповідання, не дбає переважно про те аби зазначити обставини, в котрих вони оповідали ся – чи одним разом, чи по частках, про час, аудиторію – річи що були б незвичайно важні для вияснення правдивого місця прозових творів, в широкому значінню, в розвою свідомости і словесної комунікації некультурних людей. Найбогатші згадки подорожників оповідають, що сі балачки складаються з оповідань власних пригод, парадовання справжніми або більше менче видуманими для okazji вчинками. Сі натяки в загальних рисах дають поняте про те, що сим громадам буває щоденною інтелектуальною поживою.

Беручи на увагу реалістичний, так сказати, зміст пісень, загальний нахил до обсервації і отсі натяки на історичний характер оповідань, що ходять в таких примітивних зібраннях, можна робити висновок про зміст і форму примітивного прозового твору. Се мусить бути просте занотованне безпосереднього спостереження з ближшого оточення людини, без усяких суб'єктивних міркувань.

Примітивне оповіданне, каже Вундт, «оповідає про якусь подію без зрозумілої цілі, ані не викінчуючи дії в собі» (с. 270). До сеї популярної характеристики письменники звичайно додають, що примітивне оповіданне має великий нахил до фантастичности, до перекодування всякими правилами правдоподібности. Гросе називає його простим «замилуванням до фантазованя і видування» подібним до оповідання дітей.

Але він робить застереження що до терміну фантастичности, з огляду на примітивне понятє про природне і фантастичне, і се застереження дуже на місци. Навіть не знати, чи не було б краще зовсім стримати ся з виразом «фантастичности» в сій мало звісній галузи словесности. Справді, погляди примітивних на те, що ми називаємо природними явищами або функціями, так мало звісні, що часто лише випадкова замітка відкриє всю глибину різниці між двома світоглядами. Найцінніше може, щó систематичний дослід міг би зробити тепер, се власне розкрити всю глибину такої різниці і поставити можливо виразно домаганне відмінного підходу до явищ примітивної свідомости, замість того щоб дивитись на них, як се робилось досі – як на вирази недорозвиненої психіки культурного чоловіка⁹. Але, по формі і способу спостереження примітивне оповідання реалістичне, і се можливо вина культурного чоловіка, коли він не завше добачає в ньому дійсної міри реалізму. Для оповідача ж очевидно фантастичні елементи оповідання належать також до безпосередних обсервацій.

Ілюстрацією може послужить пригода фон ден Штайнена, котрому Індіане Бороро оповідали про своїх сусідів, правдоподібно

⁹ Такий власне постулат поставив в своїй сміливій праці французький соціолог Levy-Bruhl, *Les fonctions mentales dans les societies inférieures*, 1910.

Негрів невільників-втікачів, що живуть в лісі коло їх оселі. «Вони мавпи», кажуть Бороро, «і їх треба остерігати ся, бо вони мають пістолі». Всі докази, що мавпи не можуть мати пістолів, розбились перед очевидністю, що сі «мавпи» пістолі мають, бо пістолі у них бачили. Можливо, що така примітивно-емпірична вся фантастика первісної прози.

Але дослідники часто мають нахил дивити ся на надприродне або дивне, як на ціль оповідання, ідучи за прикладом культурної казки. Се веде до перецінювання фантастичного елемента як основної прикмети первісної прози. Воно особливо трапляється в переповіданнях примітивних казок, де «найважніше» нанизується одно на одне, так що вкінці дає справді «безцільну» цілість. Внутрішня логіка оповідання розхитується. Деталі, в котрих гострий обсерваційний змісл примітивної людини знаходить очевидну приємність, і черпає з них сильне почуте дійсности виростають в головні складники оповідання. Симетрія оповідання нарушується. Первісний характер слабне і пропадає, так що його часто трудно зловити.

Як трудно вхопити його, покаже напр. ся подробиця. В циклю оповідань про культурного героя Фоксів, Вісаке, з котрого подано низше кілька казок, Ф. Джонс приводить оповідання про те як Вісаке заложив ся з купцем. Вісаке мав назвати по імени кожного птаха і кожного звіря, що купець йому покаже, а сей обліпив пірем власну жінку і перехитрив героя та виграв заклад. Се оповідання мало замітне своїм змістом і так мало підходить під культурне понятє героїзму, що навіть лишає певне здивованне у читача. Але збирач додає до тексту примітку, що воно між людьми племені Фоксів дуже популярне і викликає незмінний ентузіазм і велику веселість, бо існує традиція, що Вісаке цілий час удавав дурного і давав себе обманути купцеви. Але в тексті про се нема найменшої згадки. Се з області розвиненої мітольогічної творчости! Як же можна претендувати на розумінне усеї думки оповідання там, де сама гадка оповідача, очевидно, бореть ся з непереможними трудностями вислову.

Беручи на увагу те що з первісного оповідання приступне нашому розумінню, і рахуючи ся з загальними умовами його пов-

стання, можемо зі значною певністю уважати первісним його типом анекдот – переповідженне справжньої пригоди¹⁰.

До того треба додати, що пригода ся буде ледви чи давна, – скорше родитиметь ся з досвіду самого оповідача, або буде походити з других, і мабуть рідко дальших ніж других рук. Можливо, що при докладнішим студіюванню матеріалу і порівнянню автентичних записей можна б було навіть твердити, що дальшої передачі воно і не витримує. Реальність події грає таку величезну роль, що сама індивідуальність оповідача або неприсутнього героя події багато додає до її інтересу. Коли оповіджена подія не власне переживанне оповідача, або якоїсь означеної особи, котру він може назвати, то вона й не має права на увагу: мабуть ніхто й не стане її оповідати. Принаймні автентичні записи таких творів, – не їх переповідання, дозволяють поставити сей здогад.

Сі оповідання переважно бувають анонімними спостереженнями, описами якихось буденних подій, що своєю звичайною точністю в деталях природного оточення говорять виразно про особисту і безпосередню обсервацію. Точність і дрібничність в описі дає ілюзію, що то вчислюють ся окремі моменти події, котра відбуваєть ся під очима. Такі оповідання мають самі свою авторську печатку.

Інші, що звичайно говорять про більше незвичайні події, бувають записані в першій особі або з означенням імені, чи взагалі тої особи, від котрої оповідач чув се оповіданне, або з котрою пригода трапила ся. Так як в примітивнім орнаменті кожний стилізований знак означає певного звіря, що там і там мешкає, або тому чи иньшому належить. а не існує понятя рисунка звіря в загалі,

¹⁰ На значінне в історії усної прозової творчості такого короткого оповідання з найблизшого оточення людини, звернув увагу сучасний дослідник казки фон дер Ляен. Лише він не розглядає його як самостійний закінчений утвір, що стоїть на початках прозової еволюції, а тільки як складник пізніших творів, або як осередок, наоколо котрого вони нарастають. Від сього елементарного оповідання він досить рішучо виводить розвій вищих прозових утворів: переказу (Volkssage), що «розвиває пояснюючий і серйозний елемент коштом опису і розривки в оповіданню», і казки «що розвиває опис і бажанне забавить слухача коштом пояснюючого і серйозного елемента». Fr. v. der Leyen, Das Märchen, Leipzig, 1917, ст. 87.

так, на зовні принаймі, примітивна словесність робить вражінне збору тісно гурткових особистих тем.

Можливо розумієть ся, що і ся примітивна словесність має свої старші суспільна традиції, що являють ся анонімним добром. Та про се не знаємо поки що нічого.

VI

В таких загальних рисах можемо уявити собі прозовий утвір в його початках. Він має те щастє, що погляди на нього майже не різнять ся в літературі, хоч ріжно толкують ся його психологічні підвалини. Але примітивне оповіданне се майже одинокий такий неоспорований пункт в розвою початкової прози.

Бо чим дальші степені прозової творчости візьмемо на увагу, тим більша суперечність що до їх природи і походження.

Треба признати одначе, що неясність в поглядах на пізнійше прозове оповіданне, – особливо на казку, витікає не так з природи самого предмету, як з браку ґрунтовних студій над ним. Від часу, коли було звернено увагу на народну казку взагалі і почато було її збирати для наукових цілей, систематизуюча праця коло казкових текстів ділить ся на два періоди, до тепер майже однаково безплідні. З початку філософично-метафізичне толкованне казки так званою мітольоґічною теорією, що бачило в казках лише відблиск реліґійних вірувань і культів – потім закинене супроти його очевидної безкорисности і тенденційности. Праці зроблені в тім напрямі лишились почасти без ужитку, почасти затримали загальнокультурний інтерес, не посунувши одначе значно на перед студії самої казки. Та і реакція проти сього надмірного і відважного теоретизування не дала властиво теж нічого цінного. Порівняні студії міжнародних тем на полі ріжних культур, що мали ніби то в кінці привести до установлення основних форм та історії їх мандровань по світу, теж не дали ще ніякого суцільного результату. Досі порівняння зводять ся головню до накопичування величезного матеріалу, котрого поки що ніхто не важить ся рушити і систематизувати. При сих обставинах казка здебільшого лишаєть ся незвісною величиною, а тим більше казка не культурна, і по сьому питанню висловлюють ся тільки більш або меншь дотепні здогади.

Вундт на приклад, характеризує в згаданій праці тотемну добу, котру він трактує одноцільно, як і попередню примітивну, – ставить на початок «мітичну казку, фантастичне оповідання що в тім час має ще характер міту, в котрій вірять (с. 269). Він відрізняє її від попередніх оповідань головню тим, що мітичне оповідання, як і наша казка, не привязане до певного часу або місця і дуже екстенсивне, переходить багато країв і часу, – отже не має того особистого, або льокального інтересу, що початкове оповідання. Казки з тої ж самої тотемної доби, котрі привязують ся до якихось історичних або льокальних обставин, по гадці Вундта все таки не нарушають загального правила.

Иньша замітна риса тотемної казки, на його гадку, – «се те становище, яке в ній займає звіря, що виступає в ній або добродієм і помічником чоловіка, або принаймні йому рівним». Ледви чи коли виступає чоловік в такій казці без звіря, так само не виступають самі звірята. Отже звіряча байка, так само як чисто людська казка, по гадці Вундта – се продукти пізнішого розвою. Ще більше відрізняє тотемну казку брак утілітарно-моральних поучень, що належать завше до справжньої байки і почасти до пізнішої казки. Навпаки «ті звірячі казки, що звичайно називають ся експлікативними пояснюючими – бо вони пояснюють ріжні прикмети звірят, переважно мають ознаки тотемної доби, хоч, по очевидности належать її пізнішого періоду».

Сей перегляд доволі добре характеризує ту групу казок, яку можна приписувати добі початкового розцвіту примітивних культур – тотемній – як зве її Вундт, або варварській, як її названо звичайно за Морганом. Умовий розвій в тім періоді починає доходити справді такої висоти, що може обхопити вже круг інтересів ширший від безпосередного окруження. Дальше – розум починає опановувати потрохи нервові рефлекси, так що навіть явища, які сильно впливають на нерви людини починають набирати форми в його свідомості і виливати ся потрохи в слова. Можна отже чекати від сеї культурної доби богатшої і ріжнороднішої прозової продукції, ніж перед тим, бо проза має змогу виростати коштом навіть иньших форм виразу, більше безпосередних і сильніших.

Се розуміть ся про всю добу в цілім. Сам Вундт зазначає в ній первіснійші і пізніші форми, але дбає головно про загальний обрис, хоч для більшої ясности можна б було спинити ся докладнійше на формах переходових. Він правильно виключає з сеї доби моральну казку і байку, ставлячи її на границі переходу до пізнійшої доби, але лишає в певній неясности початкову межу, що ділила б її від «безцільної» казки примітивних.

А ледви чи можна після анекдотичного оповідання примітивних безпосередно поставити «казку поза часом і місцем», як перший крок до міту. Як би більше звернути увагу на внутрішній розвій сеї словесности на тлі загального розвою свідомости, то певно показало-б ся, що се понятє відірваности мусить бути продуктом складного розвою. Воно добре характеризує казку для читача, по аналогії з культурною казкою, але для народів початкового тотемізму воно мабуть не таке доступне. І можливо, що дорога до нього веде власне через «льокальний міт», котрий Вундт бере під одно понятє з казкою.

Справді поки первісне оповіданне втратило свій тісний, особистий і гуртковий інтерес, аби перейти до інтернаціонального казкового сюжету, воно мусіло поволі розтягнути ся на сусідні громади, з їх інтересами, ближшими і зрозумілійшими людям, серед котрих оповіданне мало розходити ся. Так слабка увага сеї примітивної аудиторії могла по трохи протягати ся на що раз дальше окруженне і події, – але все виходячи від найзрозумілійшого, найменше відмінного від привичного побуту і звичаїв.

Розвій примітивного оповідання мусів іти з певністю між иньшим і в сім напрямі. А саме мабуть, і перед усім, до власного минулого звісних осіб, родин, своїх місць.

Що до ролі звірят в тотемичній казці – вона замітна, хоч ледви чи її можна вважати характерною супроти примітивного оповідання. Некультурний чоловік надає звірятам завжди велику вагу, хоч відносини його до них можуть міняти ся. В тотемній добі, коли значінне звіряти набирає такої поваги, сі відносини видають ся особливо змістовними і цікавими в своїх деталях; але вложити їх в систематичну форму мабуть зістанеть ся трудним завданнем.

До тепер се значінне звіря в казці пояснювано силою причин: почуєм страху і поваги перед переважаючою силою звіря над чоловіком, вірою в його надприродні сили, вірою в перехід душі, або просте походження людини від звіря. Всі ці погляди знаходять потрібне потвердження в казках і оповіданнях «диких», і з певністю можна сказати, що нічого з сього не бракує в відносинах некультурних народів до звірей в цілості. Але піднести котрийсь елемент конче над другим як головний і перший мотив, річ дуже трудна. Зазначити треба лиш виразно, що всі спостереження приводять до виводу, що різниця між звірем і людиною в сій стадії почуваєть ся значно слабше ніж у народів вищої культури, і в деяких прикладах або супроти деяких пород зовсім не почуваєть ся. Беручи ж на увагу се, присутність або неприсутність звіря в казці, або то, чи дієві особи всі звірі, чи всі люде, – має таке саме мале значінне, як і то, чи примітивне оповіданне має в собі на наше поняття фантастичні епізоди, чи ні.

З рештою як з деяких казок видно буде, сю різницю не так легко сконстатувати. Навіть буває трудно сказати, чи дієва особа се звір, чи чоловік зі звірячим іменем і магічними силами звіря. Дуже можливо, що для первісної аудиторії се таки зовсім все одно. На приклад Індіане Бороро в Бразилії думають, що їх душі по смерті стають червоними папугами-арара, і взагалі вірять в якийсь звязок між своїм племенем і червоними папугами-арара, хоч властивого тотемічного устрою у них вже не слідно. Виясняючи ці відносини докладнійше, фон ден Штайнен натрапляв на всякі труднощі і не порозуміння, бо люде часто називали себе арара, і як йому здавало ся, не проводили різкої границі між собою і сими містичними родичами.

VII

До справді принципіальної відміни від примітивного оповідання доходимо здасть ся доперва з поняттями експлікативної і моральної казки.

Все що перед тим собі оповідано, впливало головно з потреби формулювати і передавати свої вражіння і настрої, або з бажання викликати чи поновити в собі цікаві вражіння і пережи-

вання пригодами інших інтересних осіб, предків і т. п. Отже тут не було мотивів утилітарних, і найхарактернішим виявом сеї категорії «безцільного» оповідання мабуть можна назвати ті казки з повторюваннями, що оповідають ся з очевидного замилювання до говорення задля говорення, і у більше розвинених культурах знаходять звичайно таке велике признание у дітей.

Натомість експлікативні оповідання повстають з глибшої причини, як відповіді на питання теоретичного характеру, що виникають у оповідача і у примітивної громади перед ріжними складними явищами, котрих причини не кидають ся зразу в очі. Поволі сі нові оповідання направляють ціле мишленне в зовсім новім напрямі. Чоловік починає ставити ся до світу з запитаннем. Се запитанне і спроба відповісти на нього характеризують цілу добу словесности, що настає тепер.

З двох вказаних категорій: казок експлікативних і моральних казка пояснюча, експлікативна, безсумнівно старша, хоч безперечно – спекулятивний елемент в ній по суті не ріжнить ся від так званого морального. Байка з моральним поученням мабуть тільки пізнійша форма експлікативної казки, як пізнійші і принципи, до котрих ми прикладаємо понятє моральних – що виступають у байці. Але на низькім культурнім степені абстрактні моральні ідеї так трудно відріжняють ся від звичаєвих понять, що границя мусить часто пропадати для культурного ока і багато з области морального оповідання мусить проходити для нас не помітним.

Зате сюди досить близько підходять казки що виясняють відносини між ріжними звірячими породами, ріжними племенами, всякими природними явищами, і торкають ся ріжних правил поведення і звичаїв. В них вже лежить якийсь зародок моральної ідеї.

Зрештою на сім культурнім рівені ріжниця між поясненнем і поученнем ще дуже слаба. Але завсіди лишаєть ся принципіальне значінне за тою відповідю на певне запитанне, що починає керувати словесністю та відріжняє її від безцільної балаканини попередніх творів.

Оповіданне завдяки сьому перестає бути простою розривкою, виразом настрою. Воно починає научати, збогачувати світогляд чоловіка, значить набирає значної користи, може подібної по суті

до тої, що зв'язуєть ся з піснею і танцем під впливом магічних понять. Але певно, що вага оповідання все ще значно менша ніж тих могутніших засобів. Правда і оповіданню при певних обставинах може не бракувати магічної сили, як на пр. показує примітка до оповідання в збірці Д. Чепмана «Про чоловіка що очистив ся від гріха», поданого низше, – «сю повість оповідають залюбки на передодні полювання, бо вона «приносить щастє мисливцям». Але се явище рідке і другорядне, бо казка ніколи не вибиваєть ся на значінне справжнього магічного засобу. Найчастійше вона не виходить поза середній діапазон почувань спокійної розривки і задоволення цікавості ще досить інертної думки.

Докладно ж відрізняти окремі роди в сих казках вищої доби і уставляти їх хронологію тяжко. Бо без огляду на зміст, вражінне мистецької дозрілости найбільше залежить від загальної форми і засобів слова. Оскільки ж загальний світогляд казки відбиває вищу побутову і умову культуру, остільки сю казку завсіди можна вважати формою вищою, хоч би по сюжету вона мала звязки з примітивними оповіданнями. Закрити примітивну або раннототемну казку в якісь тісні рамці поділів на сюжети так само трудно як і якусь иньшу прозову творчість. Вона стараєть ся відбивати жите з усіми його менше і більше важними явищами і завсіди готова прийняти в свій круг новий погляд і нову пригоду, оскільки вона відібєть ся на настрою громади.

З того боку кожне явище в людских відносінах і сказати б – кожна психологічна проблема може стати сюжетом первісного оповідання – казки, оскільки примітивний чоловік її зрозуміє чи відчує. Поділи ж всього сього казкового матеріалу можуть узглядняти лише загальний підхід до теми оповідання і по части його техніку.

VIII

Так попри експлікативну казку в вищій добі розвою примітивної культури існує – як показує Вундт, казка про щастє, Glücksmärchen, що оповідає про дивні пригоди і удачі, одначе теж без якогось морального толковання і звязку. Герой сих казок не заслужує і не запрацьовує свого щастя, а дістає звичайно припад-

ком, завдяки магичній силі. Се тим більше кидаєть ся в очи, що найчастійше казковий герой – дитина-хлопчик, або, рідше, молода дівчина, що не може впливати на події своєю силою.

Пригоди навязують ся тут одна на другу, аби лише зацікавити і здивувати громаду, подібно як в примітивних оповіданнях.

Але при тім ся казка про пригоди рідко буває не повязана з иньшими мотивами. Герой, з де-більшого, буває родоначальником племені, або хоч його членом. Його пригоди тішать національне почуте гордості. Його магична сила часто переходить до його людей і не раз нею поясняють якесь ремесло або умінне, котрим дане племя перевисшає своїх сусідів. Беручи на увагу значінне магії для цілого релігійного і морального світогляду, такому оповіданню не можна відмовити значіння поучення житєвої мудрости.

Отже тут маємо парости пізнійших літературних і моральних утворів на тему якоїсь примітивної пригоди, що особливо подобала ся і тому заховала ся на довше. Бо як на дальше казка про пригоди, себто її сюжети, показуєть ся найбільше живучим і найбільше здатним до поширення родом усної прози (так що для культурних народів казка про пригоди одна властиво заховує імя казки), – так вже в своїй початковій формі вона, здаєть ся, являєть ся продуктом традиції.

Але сі роди казок, казки про походженне ріжних природних явищ і прикмет ріжних звірів, льокальні легенди і казки про щасте, що на пізнійших культурних степенях істнують всюди як памятки ріжних стадій словесности, повстають не завсіди одні по других однаково у всіх народів. В богатьох випадках мабуть де які роди заходять пізнійше і часом приймають ся, часом ні, попри якийсь місцевий рід казки, що надає фізіюомію місцевій літературі. Між низше поданими оповіданнями з Африки, наприклад, зовсім бракує казки про пригоди з героєм-дитиною, а в Америці їх звісно чимало. Натомісь експлікативне оповіданне, що так буйно розвинуло ся в негрськїм світі, в Америці зустрічаєть ся мало і майже не творить окремої групи. Характери народних літератур виробляють ся вчасно і виявляють ся постійно у всім дальшїм розвою. Соціальний устрій, природні нахили народів мають в

сьому велике значіння. Але й сама мова, як вона виробляється в своїх граматичних формах, впливає на поетичну творчість, даючи напрям всьому мишленню.

Так заслужений дослідник готентотської мови Блік доводив сильний вплив граматичних форм так званих двополових мов (sexdenoting languages) на характер всієї словесности народів, що сими мовами говорять. В передмові до збірки готентотських байок і казок він вперше спинився на богацтві звірячих байок у сього племені, тим часом як сусідні Кафрі байок не мають. «Ся протилежність до характеру готентотської літератури», писав він, – «здається не випадкова, се наслідок відмінної будови, що відрізняє обі групи мов, з котрих одну заступають готентотські діалекти, – другу кафрські і діалекти споріднених їм народів. В першій, себто готентотській мові, як і у всіх справді двополох мовах, переведений живий звязок між граматичним поділом іменників на два роди, – поділом, що не завсіди годиться з помітними різницями в природі, – і природними половими відмінами, і з того боку здається, наче поділ на два роди простягається навіть на мертві предмети. Се викликає тенденцію персоніфікувати не особові речі. По своїй природі ся тенденція нахиляє духа до того, щоб навіть не розумні сотворіння наділяти розумінням і иньшими людськими атрибутами. Се початок і джерело майже всіх сих поетичних утворів, що ми називаємо байками та мітами.

Висновки ці може занадто рішучі і загальні, але вони цікаві і цінні як вказівки на одну з тих диференціюючих сил, що здебільшого лишаються без уваги в студіях примітивних літератур. Замилування ріжних народів до одного або другого типу оповідань не потребує доказів, хоч причини і природу цих різниць у смаку могло-б вияснити лише студіювання окремих літератур низько-культурних народів. Та в сім випадку можемо говорити лише про загальні напрями і тенденції, що виступають в розвою примітивної прози в цілому, і про те, як вони виявляються в ріжних групах казкових тем і форм, під впливами ріжних диференціюючих моментів.

Говорячи ж про хронологічний розвій окремих форм можемо мати на увазі головню тільки їх близькість до первісного твору і з

того боку оповідання про щастє здасть ся вам примітивнішим від властивої байки – себто оповідання з моральним поученнем.

ІХ

Взагалі вважаючи на переважну ролю звірят в літературах «диких», що виступають однаково в оповіданнях з пригодами, і в оповіданнях моральних, котрі більше підходять під наші байки, сей термін «байки» не зовсім влучний. Сі «байки» дуже часто – просто казки про звірів, і се властиво зовсім природно. Спосіб проголошування якоїсь моральної ідеї, принципів поведінки через звірячі уста ледви чи можна уважати первісною формою моральної пропаганди. Скорше для введення в життя таких інновації можна чекати більш безпосередних доріг. Байка звичайно дає вислів поглядам і моральним нормам вповні прийнятим і засвоєним громадою, так що вони простим натяком оповідання викликають у слухачів образ певного звичаю чи обовязку. Поняте нагороди і кари, або хоч похвали і нагани, що з таким оповіданням звязуєть ся, свідчить про признану цінність сих моральних принципів, – що громадянство дивить ся на них як на особливе добро або чесноту. Отже погляди, що в сих творах виражають ся, мусять мати щось більше понад прості звички і звичаї, що дотримують ся механічно без моральної свідомости. Тай ледви чи така звичка може стати предметом якогось поучаючого моралізаторського твору у не звичного до абстракційного мишлення «дикого» громадянства.

Скорше треба допустити, що таке поученне входить в літературу доперва разом з уясненнем певних абстрактних норм, моральних принципів в суспільнім чи особистім житю людини, або після того. А се ставить байку по за границі сеї чисто звичаєвої, розумово не диференціованої культури, котру характеризують казки про щастє і початкове експлікативне оповідання.

Тому мабуть перед нею годить ся поставити иньшу форму казки – звичайно звірячої, дуже росповсюджену у народів сеї тотемичної або варварської доби, котру – як що хто хоче, – можна вважаати безпосередною попередницею культурної і культурнійшої байки. Се казка, що представляє удачу або невдачу, нагороду

і кару як наслідок особистих прикмет дієвих осіб, подібно як байка виводить сі результати з певних моральних тверджень. К а з к а про х а р а к т е р и, коли можна так сказати.

Сей рід словесности не раз тішить ся великою популярністю і у культурних народів; але особливо він росповсюджений у деяких народів пів-культурних, на приклад в Африці, – хоч звісні сі казки всюди і смак до них лежить в самім складі життя і думки малокультурних громад. Казки про характери звичайно групують ся коло кількох прикмет, що найбільше цінять ся громадою. Найчастійше се хитрість, потім сила: сі прикмети приписують ся чи звязують ся з одною або кількома породами звірів, що таким чином все виступають представниками якоїсь певної прикмети, її персоніфікацією. Зі звірят сі казки переходять і на людей, залюбки звязуючись з окремими племенами чи народами.

В початкових стадіях сі казки звичайно бувають закінчені самі для себе, себто казка оповідає про одну або кілька пригод без натяку по якісь попередні події. Тільки згодом історії про одного звіря звязують ся в більші циклі, звісні культурним народами. Також рідко буває, щоб казка виходила поза традиційний круг характерів-героїв, що персоніфікують певні прикмети, і вводила б якусь нову рису або переносила її на нову особу¹¹. При тім позитивні, в очах сеї публіки, риси, як хитрість, обманство, сила, відвага значно тісніше привязані до певних звірів чи осіб, ніж негативні, як глупота, легковірність. Сі звичайно ходять по більшім крузі звірів і звязують ся тісніше часом з тим, часом з другим – хоч і між негативними героями трапляють ся типи закінчені і незмінні, як африканський шакал, гієна і ин.

Одначе сеї традиційности або хиткості певних типів не треба мішати з змінчивістю самого типу що до місця і народу. Територія

¹¹ Одначе се не прикладаєть ся до оповідань, що вяжуть ся в циклі (в культурній добі, головно героїчної творчості) і в котрих окремі казки представляють наче епізоди одної історії. Так, в казках про Вісаке племени Фоксів в другій частині збірки впадає в очі протилежність між глупотою Вісаке в перших двох оповіданнях і його філософичним поведенням в казці про Черепаху. Очевидно, вони маркують різні доби його чародійної еволюції й ілюструють якесь переконанне, що й «на чарівника вчити ся треба». Се з рештою досить виразно предоставлено в казці про «Видру».

впливу таких героїв звичайно буває досить обмежена. Так на півдні Африки позитивний-хитрий тип персоніфікуєть ся то в заяцю то в антільопі, на заході в науку, але в рамках тої самої традиції сі прикмети лишають ся завсіди твердо за тим самим звірем.

Так само як до певних звірей, привязують ся подібні традиції і до героїв-людей, звичайно народних-племінних героїв. Але тоді риси оповідання про характер так зливають ся з мотивами героїчної казки, що їх неможна навіть уважати самостійним елементом. В таких же оповіданнях як в казці «про скупого» з Томо, всі подробиці оповідання стремлять довести абстрактну моральну тезу і трактують героя з-окрема лиш як її представника. Правдиве оповіданне про характери властиво не виходить зі сфери звірячих прикмет і рис.

Х

Иньша форма оповідання, що витворюєть ся в тих самих обставинах се небесна казка – четверта форма світової казки. Вундт під сю категорію підтягає однаково оповідання про небесні явища, що виступають в образі звірей або людей, і казки про подорожі на небо. Та перші належать властиво до експлікативного оповідання, що говорить про прикмети і «звички» ріжних природних явищ взагалі. Тільки другі вносять справді новий елемент в казкарство звязуючи його з гадками про другий світ та з поглядами на посмертне жите.

Спиняти ся на походженню сих казок і на їх психольогічним підкладі тут не місце. Як вже було сказано, треба завсіди сподіватись, що кожна замітна сторона духовного або суспільного життя народу, знайде собі вираз в його словесности – в казці. Взагалі ж сі казки про небо виявляють дві течії, витворені відповідними умовами розвою думки у ріжних народів. Перша представляє небо як місце трудно приступне, але не відмінне по сути від землі, куди можна поїхати і вернути ся, сховати ся від небезпеки і т. д. Друга – небо як край померших або житло над-людей, куди можна пройти лиш в якімсь виємковім стані, напр. екстазі або по смерті. Такі казки не мають звичайно якогось особливого місця в місцевій літературі і ніяке понятє святости або магії з ними не звязане. Але

що вони відбивають певні вірування і релігійні погляди громади і навіть викристалізують їх з загальних настроїв в певні, сказати б, системи, то само собою вони повинні викликати до себе більшу повагу, а се робить дещо і для піднесення престижу оповідання взагалі.

Справді, в тім періоді – дуже можливо, що під впливом небесних казок, які починають вимагати розуму значно вищого над емпіричний спосіб думання загалу, появляють ся спеціалісти-оповідачі, люде виємкового таланту і фантазії, що підносять оповідання до значіння ремесла, подібного, в очах одноплеменників, до мальовання орнаментів або татування. Серед сих професіональних казкарів казка набирає тривкійшої форми і починає на добре свою вікову мандрівку.

Чи такі оповідачі спеціалісти захоплюють коли небуть все байкарство в свої руки і чи однаково переймають на себе всі роди оповідання, про се бракує матеріялу, щоб виробити собі точні поняття. Але деякі роди оповідань мусіли розробляти ся лише байкарями, а з тим – переняли на себе печатку сеї професіональної передачі.

Перед усім казки мітольогічного змісту. Оповідач дуже часто буває з духовного стану – жрець чи знахар. Коли виробляеть ся аристократична верства в племені, або якесь пануюче плем'я вибиваєть ся над підбитими або слабшими, професіональні оповідачі беруть на себе переховування родових чи племінних традицій, хронік і нарешті – укладання нових творів, пісень чи повістей про події і вчинки своїх героїв.

Таку професіональну клясову поезію докладно описав Л. Фробеніус, що знайшов недавні, хоч вже сильно затерті сліди сорозмірно дуже високої творчости з Північно-Західної Африки¹². Деякі подробиці в переложених ним повістях чи поемах дають цікаві вказівки на положення такого професіонального оповідача. Одна з них оповідає як кілька «героїв» окупують ся золотом від співака, що бачив як з них посміяла ся жінка, – аби він не оспівав сього в своїй пісні, і як співак бере окуп, а пісню всетаки складає.

¹² Leo Frobenius, Das schwarze Decameron, Berlin, 1910.

Але сей успіх словесного твору вже властиво лежить поза границями народної словесности. Ба навіть ся границя підіймаєть ся вже тоді, коли виринають, хоч не професіональні, оповідачі-спеціалісти. Оповіданне поступає з того часу великими кроками, але в значній залежности від індивідуальних талантів. Що вони зустрічають ся і на дуже низькім ступени, се не раз кинеть ся в очи і в приведених оповіданнях. Та до вироблення нового роду прози або до ґрунтного перетворення котрогось з уже згаданих се не приводить. Між сими оповіданнями, які в порівнянню до первісного оповідання про пригоди та примітивної експлікативної казки можемо назвати вищими утворами усної прози, і отими низшими творами принципіяльної різниці властиво нема. Намічені головні роди розвивають ся і досконалять ся кожний окремо, або перехрещуючись між собою, але все з де-більшого лишають ся в старих означених границях.

Отже повстають такі відміни:

Фантастична казка про пригоди, що втративши свою колишню реальність і актуальність в первісній громаді, стає збором мало зрозумілих пригод і мало правдоподібних ситуацій, в котрі можна вірити хиба приписавши їх якійсь давно минулій давнині, або уявлючи їх в далеких чужих краях, чи в кругах пануючих, мало доступних верств – тих королів і королевичів, що так переповнюють культурну народну казку.

Повість про характери і конфлікти між ними, що збогачуєть ся і доповнюєть ся на кожному культурнім ступені новим досвідом і новою обсервацією.

Нова експлікативна казка, менше наївна ніж примітивна, з проблесками морального толковання явищ і часом навіть – спробами вивести якусь моральну науку з описаної пригоди.

Ся остання відміна примітивної прози найблизше підходять під понятє культурної байки і часто деякі з сих некультурних оповідань таки зовсім мають байкову форму. Чи в сих випадках маємо діло з оригінальними утворами чи виразним наслідуванням? Се мабуть не всюди можна розгадати.

Та хоч би взірці їх були справді європейські чи взяті від культурних азійських народів, перейшовши через свідомість і літе-

ратурну техніку пів-культурного оповідача, вони дістають нову форму, яка, можливо, дає поняття про первісну, затрачену форму культурної байки. Тому в першій часті збірки подаємо кілька таких творів, які повстали вже в атмосфері тяглих європейських впливів. Надіємо ся, що оригінальний дотеп і часто влучний примітивний розум, котрий говорить з них, оправдають їх перед читачем.

Отсе ті загальні міркування, що керували складом сеї збірки. Уложена вона була з бажанням дати хоч побіжний, але удокументований погляд на розвій форм і змісту прозової творчості в примітивнім громадянстві. Оповідання в обох частях збірки уміщені так, що вчислені вище роди прози наступають, оден по одному, від найпримітивніших взірців до що раз вищих і пізніших форм. Правда, згаданий тут порядок сеї еволюції не всюди однаково повно представлений в обох частинах – африканській і американській. В значній мірі се залежить від індивідуальностей національних літератур, на котрі ми старали ся звернути увагу. Але пояснюєть ся воно також і станом зібраного етнографічного матеріалу – котрий до того лиш по части був приступний нам при укладанню сеї збірки. Він дуже нерівний для ріжних країв і народів. Для Америки, особливо Північної, автентичних записей значно більше, ніж для Африки, для котрої оповідання часто доводилось перекладати з очевидних вільних переказів. Сі нерівности обох половин по части доповнюють себе в цілості і дають в головному зазначену схему розвою. Коли-б збірка могла бути доповнена взірцями иньших примітивних країв Австралії і Азії, то загальний образ розвою стан би повніший і ліпше відбив би в собі сю схему. Але ріжні трудношти звязані зі збиранням матеріалу в теперішніх часах ограничили сю збірку сими двома великими світами, найріжнороднішими в примітивних формах і найліпше фолькльористично дослідженими. Їх крайня відмінність таки найліпше підходить аби доповнювати себе навзаєм. Так в бушменських творах маємо взірці примітивного оповідання-спостереження, в індіанських казках головно багато заступлений примітивний родовий і племінний переказ, розви-

нене оповідання про пригоди або героїчна казка. З Африки ж натомість маємо всякі роди пояснюючо-поучуючого оповідання, експлікативні казки і байки.

Де тільки дозволяв матеріал, оповідання були переложені з дословних перекладів ілюстрованих оригінальними записями, як всі північно-американські і бушменські оповідання. Там де таких записей бракувало, оповідання брано з відповідних перекладів, спускаючись на заяву видавців, що вони точно дотримують ся оригіналу без ніяких скорочень або стилістичних змін

Але надіємо ся, що навіть з сими недостачами ся збірка вистарчить, щоб дати нашій суспільности понятє про сю галузь словесности, зовсім занедбану нашою науковою і популярною літературою. А ще більше бажали б ми, щоб вона зацікавила громадянство сим примітивним, умираючим, але по-людському – всім нам близьким світом.

Уважний читач, ми певні, знайде в ній не раз і справжню естетичну насолоду.

Катерина Грушевська

Африка

ПРИМІТИВНІ ОПОВІДАННЯ ПРО ПОДІЇ І ПРИГОДИ

1. Тцка-кау та Дикий Кіт

(Бушмени)

Тцка-кау¹³ каже: «Тча, тча, тча, тча», коли він сміється з Дикого Кота, як бачить Кота, що Кіт лежить, лежить і спить; і він сміється з Кота; через нього.

І всі інші пташки (почувши се) ідуть до нього: вони всі сміються з Дикого Кота.

W. H. I. Bleek and L. C. Lloyd, Specimens of Bushman folklore. London 1911, см. 109–111.

2. Шакал та Леопард

(Бушмени)

Шакал дивиться на леопарда, коли леопард убє козла. Шакал виє (піднявши язик в гору). Він виє, він просить у леопарда козлиного мяса. Він виє, він просить, бо він шакал. Він виє, він таки просить, тому що він шакал. Задля того він виє, коли просить, він дуже хоче, щоб леопард дав йому мяса, щоб він міг теж попоїсти.

Потім леопард сердить ся, леопард вбиває його, леопард кусає його на смерть. Він підносить його, він несе положити його в кущі; він так ховає його (з очей).

Bleek & Lloyd, см. 245.

¹³ Тцка-кау або *Saccicola Castor* се малий пташок, що живе в краю Бушменів. Він живе на дереві і літає всюди. Бушмени не їдять його (Bleek & Lloyd).

3. Вітер ¹⁴

(Бушмени)

Дим ¹⁵ був той що колись говорив мені про вітер, коли він (себто Дим) ще жив у свого пана Якоба Кетце.

Він казав, що то місце, де він бачив вітра, було Haarfontein. Гора Haarfontein була то місце, де він бачив вітра, тим часом як його бушменська назва Тькоеха, тим часом як назва котрою Европейці його називають, то Haarfontein.

Дим побачив вітра на горі, тому він кинув камінь в вітра, бо думав, що то птах ¹⁶. І вітер став дути (сильно) через се. Тому вітер не віяв слабо; вітер підніс порох, бо він (Дим) кинув каменем в нього. Вітер підніс порох, тим часом як (сам) утікав геть.

Вітер пішов в нору в горі; і вітер дув; вітер не віяв слабенько.

І він (Дим) перелякавшись, пішов до дому.

Він пішов сісти під хатніми кущами ¹⁷, а тим часом він не дивився за вівцями. Вівці самі з себе [грубохвості вівці самі вертають домів, але інші не вертають самі, а зістаються там де їх лишено ¹⁸] вівці вертаючи прийшли, тим часом як він сидів під кущами, – бо почував, що він не бачив овець через порох.

Тому він пішов сидіти під кущами, а сам бажав, щоб порох усівся йому ¹⁹.

Він сидів під кущами, сидів близьенько до охоронних кущів, почувавши, що він сидів гріючись, бо почував, що місце було холодне. Тому він сидів під хатніми кущами, як почував що він сидів гріючись собі.

І потім він встав, він пішов до овець, привів їх в крааль ²⁰ бо почував що сонце зайшло.

¹⁴ Се оповідання своєю многословністю дає добре поняття про примітивний спосіб оповідання.

¹⁵ Smoke's man – імя.

¹⁶ Вітер уявляють собі в образі птаха: «перше він був чоловіком, але потім став птахом», кажуть.

¹⁷ Себто вирваними кущами уживаними на загату для хати (Bleek).

¹⁸ Пояснення оповідача.

¹⁹ Як він думав, що порох піднявся лиш йому на злість, за його образу вітрови, так хотів тепер, щоб він осівся для нього.

²⁰ Обійсте – хутір на півдні Африки.

Тому він знов, він пішов сісти під кущами, тим часом як він бажав, щоб його мати була тою що принесе йому їсти (він тоді був дитиною).

Тому він пішов сісти під кущами, як загнав овець в крааль. Він пішов сісти під кущами, тим часом як його мати, що працювала там ²¹, була тою, що йому принесла б їсти.

Тому він сидів під кущами бажуючи, щоб він міг лягти собі.
Bleek & Lloyd, см. 109–111.

4. Про хлопця з давніх часів, котрого вхопив лев, знайшовши його сплячим в полі

(Бушмени)

Оден хлопець – се був хлопець з давньої породи ²² – се був той що на польованню виліз на горбок.

Як він сидів дивлячись навколо себе ²³, він захотів спати. І він подумав перше положити ся, бо йому чимало хотіло ся спати. Бо що йому могло стати ся сьогодні? Бо ніколи перед тим він не почував себе так ²⁴.

І він положив ся через се; і він спав тим часом як лев прийшов; він (лев) пішов до води, бо полудне «убило» його; він хотів пити і він побачив чоловіка, що лежав і спав; і він взяв чоловіка.

І чоловік збудив ся раптом; і побачив, що се лев підняв його. І він подумав, що не буде рухати ся; бо лев би закусав його, як би він рушив ся; він би перше подивив ся, що лев хоче робити; бо лев, здавало ся, думав, що він мертвий.

І лев поніс його до великого дерева, і лев положив його в нього ²⁵. І лев подумав, що він все ще хотів би пити, як би зараз зів чоловіка; (тому) він хотів перше піти до води, щоб піти напити ся;

²¹ Служила у господаря.

²² Що жила перед Бушменами.

²³ Стежачи за дичиною.

²⁴ Уважають, що незвичайне бажання спати, в незвичайну пору, походить від львиних чарів (Bleek).

²⁵ Притулив до гіляк.

потім він би почав їсти, як би напився, бо він би далі хотів пити, як би зів ²⁶.

І він пішов, запхавши голову чоловіка між гиле дерева; пішов назад. І чоловік трохи рушив головою (дерево дусило його в потилицю, тому він рушив головою). І лев оглянувся задля сього; себто – чому голова чоловіка рушила ся? Бо він перше думав, що добре потиснув, впихаючи голову чоловіка. І лев подумав, що здається, він не положив чоловіка як слід, бо чоловік випав. І він знов потиснув запихаючи голову чоловіка (між гилики). І він злизав слези чоловіка. Чоловік плакав по тиху, бо бачив себе у власти лева, у великій небезпеці. І чоловік плакав, – через те він злизав слези чоловіка. І чоловік почув, що пеньок не мало дусить його в потилицю, і чоловік рушив трохи головою, дивлячись пильно на лева, – він дивив ся майже замкненими очима, але слідив, чи лев побачить, що він рушив головою, – він трохи рушив головою.

І лев подивив ся, щоб побачити, чому (йому) так здавало ся, що голова чоловіка рухала ся. І обливав слези з очей чоловіка. І лев подумав, що треба придусити добре, запихаючи голову чоловіка, щоб він переконав ся, чи він справді такий, що не положив чоловіка як слід. Бо виглядало так, наче чоловік рушив ся. І чоловік бачив, що виглядає, ніби лев підозріває, що він живий. І він не рухав ся, хоч пеньок дусив його не мало.

І лев побачив, що так виглядає, наче він добре положив чоловіка, бо чоловік не рухав ся.

І він пішов кілька кроків, і оглянув ся на чоловіка, тим часом як чоловік розплющив очи; він бачив, що лев робить.

А лев пішов до гору на горб; і лев зліз з горба (по другім боці), тим часом як чоловік трошки повернув голову, бо хотів видіти, чи лев справді пішов. І він побачив, що лев зійшов з горба (по другім боці). І він побачив, що лев знов стояв за горбом, заглядаючи (піднявши голову до гори) ²⁷– тому що лев думав, що йому здавало ся, ніби чоловік живий. Через те він хотів ще раз подивити ся, як слід. Бо виглядало так, наче чоловік хотів воскреснути, – бо він думав, що чоловік удавав вмерлого.

²⁶ Себто зараз.

²⁷ Лев вернув ся знов, щоб подивити ся чи чоловік рухається.

І він побачив, що чоловік все ще лежав. І він подумав, що він побіжить скоро до води, піде напитися, – що він потім побіжить назад, щоб їсти. Бо він був голодний. Він був такий, що не мало хоче пити; тому він перше хотів піти пити, щоб потім їсти, випивши.

Чоловік лежав дивився на нього, на те, що він робить. І чоловік побачив, що як лев відвернув голову (і зник за горбом), то виглядало, що лев пішов зовсім. І чоловік надумав що спершу лежати ме тихо, щоб побачити, чи лев не прийде знов заглядати. Бо він (лев) хитра річ; він може мати замір обманути його, щоб йому здавало ся (що) він справді пішов думаючи, що він рушить ся, бо йому здавало ся, що він справді воскрес. Бо він не знав, чому чоловік, коли він думав, що положив його як слід, чому чоловік випав.

Тому він думав, що скоро побіжить, що скоро вернеть ся, що подивить ся, чи чоловік все ще тихо лежить. І чоловік побачив, що минув довгий час, відколи лев приходив подивити ся (на нього), і йому здавало ся, що лев пішов зовсім. І чоловік подумав, що він ще трохи почекає; бо він би сполошив лева, коли б лев все ще був там. І він бачив, що якийсь час вже минув. І він не бачив його (лева), і йому здавало ся, що лев справді пішов.

І він добре зробив з того місця де лежав. Він не встав, щоб піти, бо він встав і перше скочив на иньше місце, хочаби щоб лев не знав того місця, куди він пішов. Зробивши так, він побіг (зигзагом), хочаби, щоб лев не винюхав його слідів, бо він не хотів, щоб лев знав, де він пішов, – щоб лев як вернеть ся, шукав його (на тім самім місці). І він придумав бігти зигзагом, щоб лев не винюхав його слідів, щоб він міг дійти до дому. Бо лев як вернеть ся, стане шукати його.

Тому він не хотів бігти просто до дому, бо лев вернувшись як не знайде його, схоче знайти його слід, що ідучи за ним знайти його, щоб поспробувати чи не знайде його.

Тому як він прийшов на вершок горба, він крикнув до людей, що були в дома, що його «було взято» (він унікав імени лева, тому він таким чином сповіщав своїх ²⁸). Як сонце стояло високо, його

²⁸ Поясненне оповідача.

«було взято». Тому хай вони вишукають багато шкір, щоб завинуту його. Бо його «було взято» як сонце стояло високо.

Тому він думав, що лев, вернувшись звідти, куди він ходив, прийде і не застане його; він рішить шукати його і вислідити. Тому він хотів, щоб його люде завинули його в шкіри, щоб лев не прийшов і не знайшов його.

Бо вони були такі, що знали, що лев робить так з тими, кого вполює: що він не покине їх, поки не зість їх. Тому люде мали так зробити зі шкірами: мали завинуту його, і також в рогожі. Такі були ті річи, в котрі люде мали завинуту його, щоб лев не забрав його.

І люде зробили так, завинули його в рогожі, і також в шкіри, котрі вони звинули разом з рогожами. Бо чоловік був той що сказав їм се. Тому вони завинули його в шкіри, почувуючи, що він був хлопець їхнього середі, і вони не хотіли, щоб лев зів його.

Тому вони хтіли сховати його добре, щоб лев не добув його. Бо се був хлопець, котрого вони не мало любили. Тому вони не хотіли, щоб лев зів його, і вони казали, що накриють його кущами (з котрих загати роблять), щоби лев як прийде шукати хлопця, не знайшов його, як прийде шукати його.

І люде пішли шукати коріння²⁹, і вони викопували корінне, і принесли (до дому) корінне, в полудне, і вони спекли корінне. І оден старий Бушмен, ідучи за дровами для своєї жінки, щоб його жінка розвела огонь над коріннем, побачив лева, як він ішов звідти, звідки хлопець прийшов. І він сказав своїм про се. І він говорячи сказав: «Ви ті що бачите той горб, його вершок, – он то місце, звідки хлопець прийшов, що ви бачите там?»

І мати хлопця зоговорила. Вона сказала: «Не дозвольте левови прийти до хат». Ви мусите затримати його, поки він прийде до хат».

І люде перекинули сагайдаки і пішли на зустріч левови і вони стріляли в лева. Лев не вмерав, хоч люде стріляли в нього.

І иньша стара жінка заговорила. Вона сказала: «Мусите дати левови дитину, щоб лев пішов від нас».

²⁹ На поживу собі.

Лев відповів, він сказав, що не хоче дитини; бо він хоче того чий слези він лизав; того він хотів.

І інші люде говорячи казали: «Як се ви стріляли в лева, що не могли убити його?»

І иньший чоловік заговорив, він сказав: «Чи ви не, бачите, що він мусить бути чарівник. Він не вмирає як ми стріляємо на нього; бо він доходить того, кого він забрав був».

Люде кинули левови дітей. Лев не захотів дітей, що люде йому кидали, бо подивившись він не рушив їх.

Люде стріляли на нього. Тим часом як він шукав чоловіка, щоб вхопити чоловіка, люде стріляли на нього.

Люде казали: «Принесіть нам списи, ми мусимо вбити лева».

Люде стріляли його, але здавало ся, що вони не стріляли. Вони били його списами, бо хотіли вбити його на смерть. Люде обступили його з усіх боків, але він не кусав їх, бо хотів чоловіка, що його він був забрав. Але здавало ся, що вони не били його, бо він дальше говорив про хлопця. Від казав, що хоче хлопця, якого слези він обливав; він того хоче.

Він драпав наоколо, ломаючи людям хати, драпаючи наоколо, шукаючи хлопця. І люде говорячи казали: «Чи ви не бачите, що лев не хоче їсти дітей, котрих ми дали йому?» І люде говорячи казали: «Мусите дати дівчину левови, щоб ми побачили, чи лев не зїсть дівчини, і не піде геть?» Лев не захотів дівчини, лев хотів тільки чоловіка, котрого він взяв був; того він хотів.

І люде говорили, казали, що вони не знають, що робити з левом. Бо був ранок, як вони стріляли в лева. (Тимчасом прийшов вечір.) Лев не умирав; бо він тимчасом як люде стріляли в нього, він ходив помежи них. «Тому ми не знаємо, що робити з левом, бо дітей що ми йому дали, він не захотів через того чоловіка що він забрав був».

І люде говорячи казали: «Скажіть матери хлопця се: що вона мусить, хоч вона любить хлопця, вона мусить дати хлопця левови, хоч би він був дитиною її серця. Бо вона та що бачить, що сонце заходить, поки лев грозить нам. Лев не піде і не лишить нас, бо він доходить хлопця».

І хлопцева мати заговорила, вона сказала. «Можете дати мою дитину левови. Ви не позволите левови зісти моєї дитини, щоб лев пішов куди схоче. Бо ви убивши положите його на мою дитину; щоб він умер як моя дитина, щоб він умер лежачи на моїй дитині».

І люде, як хлопцева мати се сказала, люде витягнули хлопця зі шкір, в котрі були завинули його; і дали його левови.

І лев закусав його до смерти. Поки люде стріляли в нього, він кусав його. Люде пробивали його списами, а він кусав до смерти чоловіка.

І лев заговорив, він сказав до людей се – що сей час був той, в котрім він умре. Бо він добув чоловіка, котрого шукав, він добув його.

І він вмер тимчасом, як чоловік лежав мертвий. Він теж лежав мертвий з чоловіком.

Bleek & Lloyd, см. 175–191.

5. Про чоловіка, що втік до мавп

(Чві – Золоте Побереже)

Давно, колись жив Морі³⁰ що не мав ні одного зуба в роті. Раз як Морі ішли на війну (з Ашантіями), сього чоловіка взяли, щоб він ніс річи свого батька. Але коли військо дійшло до Асаїбу, він кинув річи на землю і почав лізти на дерево. Ті що були з ним не знали, нащо він се робить, але раптом помітили, що він чим вище ліз, почав переміняти ся в мавпу.

Вони почали кричати і бити в бубон, щоб його налякати, аби він знов приняв свій звичайний вигляд, і нарешті вони таки стягнули його силоміць з дерева. Але вони бояли ся, що він знов схоче втікти в ліс і тому післали його назад в Морі, і потім йому ніколи не дозволили йти до лісу.

Нарешті з часом беззубий чоловік оженив ся і мав багато дітей. Раз як він був у місті з рибою, попросили його товариші, щоб пішов з ними до лісу, бо вони мали взяти там новий човен. Він

³⁰ Одно з племен, що говорять мовою Чві.

пішов з ними туди де лежав човен. Але товариші не мали шнура, щоб тягти човен. Тоді беззубий чоловік сказав, що він піде до лісу і наріже ліян. Але він не вернув ся.

Його товариші пішли шукати і знайшли його ножа і одіж, але його не знайшли. Вони шукали і кричали за ним але він не вернув ся ніколи.

Ellis, Tshi speaking People of the Gold Coast, cm. 372.

6. Жінка, що була левом

(Готентоти або Намакуа)

Раз подорожував Готентот з Бушменкою, а вона несла на спині дитину. Вони вийшли вже добрий шмат дорога, аж раптом побачили табун диких коней. Тоді чоловік сказав до жінки: «Я хочу їсти, а ти вмієш перекидати ся за лева. Зроби се тепер і злови дикого коня, аби було що їсти».

Жінка відповіла: «Але ти боятимеш ся мене».

«Ба ні», каже чоловік, «я бою ся лиш з голоду померти, але не тебе».

Тимчасом як він ще говорив, почало жінці на потилиці виростати волосє, її нігті стали пазурами і лице її змінило ся. Потім вона посадила дитину долі.

Чоловік так затрівожив ся сею зміною, що виліз скоро на дерево. Жінка подивила ся на нього блискучими очима, відступила ся на бік, зняла свою шкіряну спідицю і дивилась – на поле вискочив правдивий лев. Він поплазував між кущами, потім скочив раптом помежи коней і кинув ся на одного. Кінь упав, а лев облизав його кров.

Потім лев вернув ся знов туди, де дитина кричала. Але чоловік крикнув з дерева: «Досить, досить! Не роби мені нічого. Здійми з себе скорше львину постать, я тебе вже більше ніколи не попрошу, щоб ти її знов показувала!»

Лев подивив ся пильно на нього і загарчав. «Я не рушу ся звідси поки не вмру», крикнув чоловік, – «поки ти знов не станеш жінкою».

Тоді грива і хвіст почали зникати, лев пішов в кущі, туди де лежала шкіряна спідиця, і дивилась – жінка знов взяла дитину на руки.

Тоді зліз і чоловік з дерева і зів з нею разом дикого коня. Але вже не просив її, щоб вона для нього полювала.

Bleek, Reineke Fuchs, см. 44.

7. Павіян і лев

(Готентоти)

Раз сидів павіян в бамбусовій пуші на краю провалля тай щось собі майстрив. Аж побачив його лев і підліз тихенько з-заду. Але павіян мав на потилиці округлі блискучі шибки³¹, що виглядали як очі. Що лев до нього наблизить ся, а павіян оглянеть ся, то лев думає, що то його спина і лізе далі. Що павіян поверне до нього потилицю, то лев мислить, що то блищать його очі і ховаєть ся, аби він його не побачив. Колиж павіян знов обернеть ся до нього лицем, то лев лізе знов до нього. Поки павіян так мудрував, підліз до нього лев зовсім близько, то павіян повернув до нього лице і лев приліз ще ближче. Тоді павіян сказав собі:

Коли я на нього подивлю ся, то він полізе до мене,

«Коли я дивитиму ся на нього своїми запалими очима».

Якже лев нарешті накинув ся на нього, павіян упав лицем до долу, так що лев перескочив його, упав в провалле та й розбив ся.

Bleek, Reineke Fuchs, см. 29–30.

8. Про польовання черепах на струсів³²

(Готентоти)

Кажуть, що одного разу черепахи радили ся, як би їм на струся полювати, і говорили так між собою: «Поставаймо з двох сторін одна коло одної (рядами), а одно з нас най наганяє струсів поміж нами, так щоб вони мусіли утікати». Так і зробили. А що їх було

³¹ З блискучих кварців? (прим. Бліка).

³² Ся казка нагадує звісну казку про заклад Заяця з Іжаком, але запозиченне тут не певне, бо спосіб польовання досить докладно відповідає місцевій практиці (напр. Бушменів) в ловах на струсів, в котрих звіря заганяють до смерті, не вбиваючи.

богато, то струсам довго довелось бігти поміж черепахами. Черепахи ж не рухали ся, лиш сиділи на місці і одна до другої кричали: «Чи ти тут», а друга відповідала: «Еге, я тут!»

Як струсі се почули, почали втікати з усеї сили, аж загнали ся до смерти. Тоді черепахи зібрали ся повагом туди, де струсі попадали і поїли їх.

Bleek, Reineke Fuchs, см. 25.

9. Гієна і Дикий Кіт

(Того (Ewhe))

Гієні померла дитина. Дикому Котови теж померла дитина. Дикому Котови остогидла ся місцевість і він пішов шукати ліпшої оселі. І Гієна теж зробила так само.

Прийшовши до одного місця Гієна сказала: «Се добре. Завтра перед сходом сонця прийду сюди та вимикаю траву».

Дикий Кіт прийшов теж на се місце. Воно йому подобало ся. Він вимикав траву і пішов спати.

На другий день рано прийшла Гієна: «От, каже, яке гарне місце, я прийшла микати траву, а вона вже сама вирвала ся». Вона заняла його, замела, і пішла.

Тоді вернув Дикий Кіт і сказав: «Ото гарний край! Я прийшов замітати, а воно вже само замело ся».

Тоді він зрубав дерева і пішов. Прийшла Гієна, закопала пні в землю і пішла спати.

Як Кіт прийшов, каже: «Дерева самі посадили ся в землю». Тоді він нарізав бамбусів і положив на землю. Прийшла Гієна і попривязувала їх до пнів.

Вернувши Дикий Кіт знов каже: «Ага, бамбуси вже самі попривязували ся». Тоді він назбирав трави і покритв нею стріху хати.

«Як воно стало ся?» каже знов Гієна, прийшовши. «Дім вже готовий!»

Вона поділила хату по половині: одна половина для неї, а друга для жінки.

Кіт прийшов до хати і каже: «Гаразд, хата поділена. Одну половину я возьму собі, а друга буде для жінки. За п'ять днів принесу сюди все своє майно і почну обробляти землю».

Гієна теж постановила собі так само. Як прийшов п'ятий день, дикий Кіт взяв все своє добро і прийшов з жінкою до хати. Гієна прийшла також. Вона пішла до одної кімнати, Кіт до другої. Але кожне думало, що в хаті немає нікого більше.

Раптом кожне з них розбило щось на своїй половині, і кожне сказало: «Хто се розбив щось в другій хаті?»

Кожне налякалося і втікло.

Вони бігли, бігли аж до Кету в Амутіно, і там зустрінулися.

– Що ти робиш, Гієно? питає Кіт.

– Я вибудувала хату та щось мене відти вигнало, не знаю що то таке!

– У мені теж так сталося, каже Кіт. Я зрубав буй дерева, а вони самі посадилися.

А Гієна: «Я знайшла була місце під хату, і прийшла щоб вирвати траву, але вона вже була вирвана».

Тоді Дикий Кіт і Гієна почали знов бігти. Від того часу вони не можуть глянути одно на друге.

Ellis, Ewhe speaking people, см. 267–271.

10. Локітойо

(Масаї, Північно-Східна Африка)

Був собі раз чоловік, що називався Локітойо і мав власну хату. Добре. Раз він пішов на прохід. В хаті був Хробак. Чоловік вернувся і прийшов до дверей. Тоді Хробак сказав до нього:

– Я важна особа, найважніша з усіх людей. Ось що я кажу.

Тоді Локітойо втік і покликав Гієну.

Вона прийшла і крикнула:

– Хто у хаті Локітойо?

Хробак відповів: «Я! Я важна особа, найважніша з усіх людей».

Гієна втікла. Локітойо покликав Леопарда. Він прийшов і крикнув: «Хто в хаті Локітойо?»

Хробак відповідає: «Я! Я важна особа, найважнійша з усіх людей».

Леопард втік. Тоді Локітойо покликав Лева. Але і він почув таку відповідь, налякав ся і втік.

Потім Локітойо покликав Слона. Потім Буйвола. Перекликав усіх звірів, але всі повтікали. Він засумував тай каже: «Я не можу його вигнати! Се справді важна особа».

Він пішов і покликав руду Мурашу. Вона прийшла і каже: «Хто у хаті Локітойо?»

Хробак відповідає: «Я! Я особа важна, найважнійша з усіх».
«Добре».

Мураша ввійшла до хати. Хробак знов каже: «Я особа важна, найважнійша з усіх!» Але вона зайшла до хати і каже: «Хто у хаті Локітойо?» А Хробак знов каже: «Я особа важна, найважнійша з усіх!» Але вона таки ввійшла і вхопила Хробака аж той крикнув:

«Горе!»

Вона винесла його і вбила його. Локітойо покликав усіх звірів, щоб подивили ся, а вона каже:

«Я могутнійша від них усіх!»

Тоді Лев забив в степу звіря і лишив його для Мурахи.

R. Basset, Contes populaires d'Afrique, cm. 149–150.

11. Про Заяця і його жінку

(Люї (Північна англійська Африка))

Заяць мудрий чоловік. Коли він мешкав там, то не мав жінки. То він сказав собі: «Зроблю собі жінку!»

Він обробив пень дерева пванамос. Зробив собі дуже гарну жінку. Вони побудували собі хату. Одного разу якийсь чоловік прийшов на Заяців хутір. Як прийшов, то побачив, що Заяця не було; була лиш його жінка. Той чоловік запитав її: «Де твій чоловік?»

Жінка каже: «Пішов на прохід».

Чоловік знов запитав: «Як йому на імя?»

Жінка каже: «Заяць».

«Добре», каже, «бувай здорова».

Жінка каже: «Добрідень».

Як заяць вернувся, жінка йому сказала. «Якийсь чоловік був у мене».

Заяць каже: «Звідки він той чоловік?» Жінка каже: «Не знаю; він запитав мене, як тобі на імя, я сказала «Заяць»; каже «Добре».

Як настав ранок пішов він на прохід. Той чоловік знов прийшов на Заяців хутір.

– Добрідень!

– Добрідень; звідки ти прийшов?

Чоловік каже: «Я прийшов від ватажка».

– Еге, розумію.

– Де твій чоловік пішов?

– До ліса.

– Ти тут сама?

– Сама.

Як той чоловік пішов звідти, то пішов до ватажка. Як прийшов до ватажка, то сказав: «Я знайшов дуже гарну жінку».

Ватажок каже: «Чия вона жінка?»

Той каже: «Заяця. Підіть і подивіть ся на неї, як побачите, не зробіть їй нічого».

Ватажкові послі пішли. Як прийшли туди, то запитали: «Де пішов твій чоловік?» Жінка сказала їм: «Він не далеко; зараз прийде. Почекайте його».

Надійшов Заяць. «Добрідень». – «Добрідень».

Заяць питає: «Звідки ви прийшли?» – «Від начальника». – «Добре!» – Бувайте здорові».

Вони пішли. «Як прийшли до начальника». – «Ми були у неї», кажуть. А ватажок питає: «Гарна вона?» Вони відповідають: «Дуже гарна». Ватажок каже: «Ідіть і вкрадіть її».

Вони пішли, взяли її, привели до короля³³. Він взяв її за жінку.

Як заяць прийшов з ліса на хутір, побачив, що вони її вкрали. Він сказав: «Що його робити? Жінку мені вкрали!»

³³ «Ватажок», «начальник», «король» все назви того самого зверхника.

Він пішов шукати жінку. Як прийшов на площу ³⁴, то сказав: «Віддайте мені жінку». А вони його нагнали.

Як він прийшов до свого села ³⁵, то сказав: «Зроблю собі бубен».

Як зробив, то пішов знов. Як прийшов на площу, то промовив:

«Нінді, нінді! Кандінді бубен!

Кандінді бубен! Кандінді бубен!

Жінку мені вкрали».

Потім пішов на свій хутір. Як настав ранок, він прийшов туди. Як прийшов на площу, то застав там свою жінку. Як її кинув на землю, вона перекинулась (знов) в дерево.

Так кінчить ся історія Заяця і його жінки.

E. Jacottet, Etudes sur les langues du Haut Zambèze, ч. III, ст. 8–11.

³⁴ Ватажкового села.

³⁵ В перекладах називають селом кожную оселю, де живе хочби одна тубильна родина.

ОПОВІДАННЯ З ПОВТОРЮВАННЯМИ

12. Слонова шкіра

(Борну)

Як Ласиця породила свого чоловікови дитину, сказала до нього: «Посправляй же мені тепер такої одежі, що мені до вподоби». «Яку ж одягу?», спитав Ласиця. «Справ мені слонову шкіру!» відповіла жінка.

Тоді зібрався Ласиця, найхитрійший з усіх звірів у лісі, і пішов до Хробака, до Курки, до Кота, до Пса, до Гієни, до Леопарда, до Лева і до Слона, до всіх пішов і сказав їм: «Моє поле заросло буряном; прийдіть завтра до мене полоти»³⁶. Всі пообіцяли йому.

На другий день прийшов Хробак з мотикою і списом³⁷ на поле. Прийшовши всадив спис коло себе в землю і почав сапати мотикою.

Скоро прийшла й Курка і запитала Ласицю, хто перед нею прийшов. Ласиця показав їй Хробака за роботою. Курка накинулася на нього і проковтнула, – тоді взяла ся до роботи.

Не довго вона поробила, як надійшов Кіт і запитав ласицю: «Хто прийшов передо мною?» «Хробак», сказав Ласиця, – «але його зіла Курка, що он там працює. Тільки Кіт її побачив, кинувся на Курку і з'їв. Тоді взяв ся до роботи.

Прийшов Пес. Як же він почув, що Курка зіла Хробака, а Курку Кіт, зараз же зловив його і пожер. Тоді почав працювати.

Після нього прийшла Гієна. Почувши про те, як Курка зіла Хробака, Курку Кіт, в Пес Кота, кинулась вона на Пса і зіла його. По тім взяла мотику і почала полоти.

Потім прийшов Леопард. Він почув від Ласиці, що стало ся, кинувся на Гієну, убив її і з'їв. Тоді взяв ся до роботи.

³⁶ Се відносить ся до звичаю негрських народів помагати собі в пільних роботах. При таких нагодах збирається багато людей, що підганяючи себе взаємною заохотою виконують часто і в оден день чималу працю (Kölle).

³⁷ Правда, спис не належить до рільничих приладів, але неспокійне жите сих народів часто доводить до того, що вони і до роботи ідуть озброєні (Kölle).

Скоро надійшов і Лев. Розпитав Ласицю про все, що стало ся, пішов до Леопарда, по короткій боротьбі поборов його і вбив. Тоді почав працювати.

Нарешті прийшов і Слон зі своєю мотикою: «Брате Ласичко», сказав він, «хто прийшов передо мною?» «Хробак», каже Ласиця, «яле його зіла Курка».

«А де-ж вона?» – «Кіт зів».

«А деж Кіт?» – «Його Пес зів».

«А деж той Пес?» – «Його Гієна зіла».

«А деж Гієна?» – «Леопард зів її».

«А де Леопард?» – «Лев зів його».

«А Лев же де?» – «Ось він, – працює на поли», сказав Ласиця. Тоді побіг Слон до Лева, щоб його зловити.

Але хитрий Ласиця викопав серед поля яму, на дні ями вбив гострий палець, покритий рядном і присипав землею. Підчас того як Слон з Левом борюся, упав він в яму, а Лев тоді втік до ліса.

Тоді Ласиця поліз в яму, здер зі Слона шкіру і приніс жінці: «Ось тобі, з божою помочю, те чого твоя душа бажала», сказав Ласиця.

Kölle, African Native Litterature, London, 1854, cm. 38–40.

13. Подарунка назад не візьмеш

(Дамара, або О-Тіі-Герперо)

Була собі дівчинка і вона мала єінгі (овоч). Вона сказала до своєї матери: «Мамо, чому ти не скажеш до мене: Моя найстарша, дай мені єінгі? Чи ти може думаєш, що я б тобі не дала?»

Тоді мама сказала: «Моя найстарша, дай мені єінгі». Вона дала їй і пішла. А мама зіла єінгі.

Як дівчинка вернула ся, сказала до мами: «Мамо, віддай мені моє єінгі». Мама відповіла: «Я єінгі зіла».

Тоді дівчинка сказала: «Як се так, мамо, що ти їш моє єінгі, котре я зірвала з дерева?» Щоб її потішити, дала їй мама голку.

Дівчинка пішла і побачила батька, як він шив колючками ремінь. Вона сказала: «Чому ти, тату, колючками шиєш і не скажеш

«Моя найстарша, дай мені свою голку?» Мислиш, що я б тобі не дала?»

Тоді батько сказав: «Моя найстарша, дай мені свою голку». Вона дала і пішла. Батько почав шити, але голка зломилася. Як дівчинка вернула ся, то сказала: «Тату, віддай мені мою голку». Батько сказав: «Голка зломилася».

Дівчинка стала нарікати і мовила: «Як се ти, тату, мою голку ломаєш, котру мені мама дала, зате що зіла моє єінгі, котре я зірвала з дерева?» Тоді батько дав їй сокиру.

Вона пішла далі і здибалася пастухів, що шукали меду. Але щоб дістати мід, мусіли рубати дерева каменюкою. Вона сказала до них «Сини нашого дому, чому ви уживаєте каменя, щоб добути меду! Чому не скажете: “Наша найстарша доню, дай нам свою сокиру”. Думаєте, що я не дам, чи що?»

Вони сказали: «Наша найстарша, дай нам сокиру!» Вона дала і пішла. Але сокира зломилася по-половині.

Як мала вернула ся, запитала їх: «Де сокира? Віддайте мені, прошу вас». Вони відповіли: «Сокира зломилася». Вона мовила: «Що се значить, що ви мою сокиру зломали, котру мені батько дав, зате що мою голку зломав, що мені мама дала, бо зіла моє єінгі, котре я зірвала з дерева». Вони їй дали меду аби її втихомирити.

Вона пішла далі і здибалася бабусю, що їла комахи. Вона запитала її: «Бабусю, чому ти їш комахи і не скажеш: “Моя найстарша, дай мені меду!”» Тоді бабуся попросила: «Моя найстарша, дай мені меду!» Дівчинка дала і пішла. Як вона вернула ся, то сказала: «Бабусю віддай мені мід». Але стара зіла тим часом весь мід і відповіла: «Я його зіла». Тоді мала почала нарікати: «Як се ти так зіла мій мід, що мені дали пастухи, сини нашого дому, що зломали мою сокиру, котру мені дав батько, як зломив мою голку, котру мені дала мама бо зіла моя єінгі, що я зірвала з дерева».

Тоді стара дала їй страви, і вона пішла.

Тепер прийшла вона до фазанів, що порпали в землі. Вона сказала до фазанів: «Що се ви в землі порпаєте ся фазани? Чому не скажете: “Наша найстарша, дай нам страви! Чи я вам не дам, чи що?”» Тоді фазани сказали: «Наша найстарша, дай нам страви!» Вона дала їм і пішла.

Як вона вернула ся і попросила свою страву, вони сказали: «Ми зіли твою страву». Але вона мовила: «Як ви могли зісти мою страву, що мені стара дала, як зіла мій мід, котрий мені дали пастухи, бо зломали мою сокиру, що мені дав батько за зломану голку, від моєї матери, котра зіла моє єінгі, що я зірвала з дерева». Тоді фазани зняли ся, повиривали собі по одному перу і дали дівчині.

Тоді прийшла вона до дітей, що пасла овець, і скубли овечі шкіри. Вона сказала: «Чому скубите шкіри і не скажете: “Наша найстарша, дай нам піря!” Чи я б не дала чи що?» Вони сказали: «Наша найстаршенька, дай нам піря!» Вона дала і пішла, але пера поломили ся.

Як дівчинка прийшла, то сказала: «Віддайте мені пера!» Але вони відповіли: «Пера поломали ся». Вона ж стала нарікати: «Ви поломили мені пера, що мені дали фазани, що поїли мою страву, яку мені бабуся дала, як зіла мій мід – від пастухів, що зломали мою сокиру, яку мені дав батько за зломану голку від моєї матери, котра зіла єінгі, що я зірвала з дерева».

Діти дали їй молока.

Вона пішла далі і здибала свого гарного песика, що гриз кости. Вона сказала: «Мій песику, чому ти гризеш кости». Пес відповів: «То дай мені молока». Вона дала йому, а він випив. Але вона сказала знов: «Віддай мені молоко». Пес відповів: «Я випив». Тоді вона сказала: «Ти випив молоко, що мені дали діти, як поломили мої пера, котрі я дістала від фазанів за тоту страву, що дала бабуся, котра зіла мід від пастухів, що сокиру зломали, котру мені батько дав, як мою голку зломив, що мені мама дала за те що зіла єінгі, яке я з дерева зірвала?» Але пес втік, а як вона стала його доганяти, вискочив на дерево.

Вона полізла за ним, але він зіскочив з другого боку. Дівчинка хотіла теж, але не могла. І стала пса просити: «Песику, поможи мені злізти». Але він сказав «Чому ти за мною гнала ся?» Побіг і лишив її на дереві.

«Досить вже» – кажуть Дамара.

Bleek, Reineke Fuchs, ст. 70–74.

ОПОВІДАННЯ ПРО ПРИКМЕТИ ЗВІРІВ
(ЕКСПЛІКАТИВНІ)

14. Чому заяць хвоста не має

(Зулю)

В той день коли звірям роздавано хвости, було небо захмарене і збирало ся на дощ. Через те заяць (скальний заяць) бояв ся вийти з своєї нори і просив інших звірів щоб принесли (йому його) хвіст (котрий йому приділять).

Всі звірі вернули ся кожне зі своїм хвостом, але заяцєви ніхто не приніс.

І до нинішнього дня не має заяць хвоста і тому не може крутити хвостом, як інші звірі.

Bleek, Reineke Fuchs, ст. 80.

15. Яструб та Черепаха

(Камерун)

Черепаха і Яструб були в великій приязни. Яструб приходив що дня до Черепахи і харчував у неї. Але з часом Черепасі се надокучило і вона сказала: «Ти б теж коли небудь віддячив ся».

Яструб сказав: «Гаразд, прийди до мене», і засміяв ся, як Черепаха призналась, що не влізе на дерево.

Але Черепашина жінка порадила. Вона запакувала свою Дружину в банановий листок і завязала мотузком. Як яструб знов зайшов, вона сказала до нього: «Мого чоловіка немає, але він лишив тобі сей клунок. Возьми його, та не відчиняй, поки не занесиш до дому».

Яструб взяв клунок; як він його вдома розвинув, виліз з нього старий Черепаха. Щоб позбавитись непрошеного гостя, Яструб кинув його на землю, аж на Черепасі шкаралупа потріскала.

Mansfeld, Urwalddokumente, No. 2.

16. Папуга

(Камерун)

Папуга мала багато дітей, але не хотіла їх ані женити, ані заміж давати. Раз прийшов Криводзюб до них і посватав одну доньку, але батьки не схотіли дати.

Криводзюб дочекав ся, аж Папуги пішли працювати в поле, прийшов в хату і вкрав доньку.

Тоді Папуга вибрала ся до села Криводзюбів, взяла з собою ломаку і вдарила Криводзюба по носі, а той вдарив її по хвості, аж кров пішла.

Ось чому Криводзюбів дзюб напух і він все в ніс говорить. А Папуги з того часу мають червоні хвости.

Mansfeld, No. 29.

17. Чому Яструб над вогнем літає

(Камерун)

Раз була війна. Яструб бояв ся за свою стару матір і хотів її сховати, та й посадив в стос дерева. Якийсь чоловік, що не бачив того, прийшов і підпалив дерево. Стара мати згоріла, а Яструб з того часу все кружляє над вогнем (в димі) – свою маму шукає.

Mansfeld, No. 26.

18. Про муравлиний бубон

(Камерун)

Раз хорував якийсь чоловік па хоробу крокро. І так чухав ся, що здер собі шматок шкіри. Мурашки знайшли ту шкіру і зробили собі бубон. Як иньші муравлі се почули, прийшли і стали питати, відки вони взяли шкіру. Ті муравлі що знайшли шкіру кажуть: «Ми забили чоловіка і зняли з нього шкіру». Як иньші се почули, порішили зібратись великою лавою і нападати на кожного чоловіка. Досі вони не відступили від того.

Mansfeld, No. 22.

19. Право звірів

(Камерун)

За давних часів мали звірі і люде однакове право у Бога. Як бувало кілька людеј убе в лісі звіря, то завсіди оден мусів померти – відпокутовати за звірячу смерть. Давнійше се трапляло ся раз на тиждень але відколи між людьми завели ся рушниці, буває що оден чоловік убе нараз і пятеро звірят. Зате мусить пятеро людеј померти і тому тепер люде не так довго живуть, як давнійше.

Mansfeld, No. 37.

20. Чому Яструб курей бере

(Камерун)

Яструб і Буйвол умовили ся гратись у хованки. Буйвол почав, але яструб зараз знайшов його. Потім сховав ся Яструб, і Буйвол шукав його. Але Яструб підлетів ззаду до Буйвола і сів йому на розі, так що той і не помітив. Буйвол біг і біг шукаючи.

Нарешті здивав він Антильопу. Він запитав її, чи не бачила вона Яструба. Але Яструб кивнув їй, щоб вона його не зрадила, і Антильопа відповіла: «Ні, я не бачила Яструба».

Так було й далі і всі звірі казали, що не бачили Яструба.

Аж на решті натрапив Буйвол на Курку, а вона ще з далека за-кудкукдакала: «А в тебе на розі Яструб сидить».

Яструб з пересердя кинув ся на Курку і вхопив її з собою в повітрі.

За кару яструби до тепер забирають курей.

Mansfeld, No. 19.

21. Богато галасу з нечевя

(Камерун)

Раз Муха побачила Змію, що вилізла з води і лягла на піску на березі. Муха промовила: «Я хотіла б, щоб ти померла, аби я забрала твоє добро».

Змія перелякалися і втікла та заховалася в нору, де мешкав Пільний Щур. Вона попросила води і випила її разом з посудом. Потім попросила їсти і проковтнула їжу разом з мискою.

Тоді Щур перелякався, щоб вона ще й його не проковтнула, і втік до Мавпи. Як мавпа побачила білого Польного Щура, що майже не має шерсті на собі, подумала, що то вмерлець з того світу і полізла чим скорше на вершок дерева. Але по дорозі зачепила овоч мбум (подібний до тикви і дуже твердий), і він упав на ніс Слонови, що проходив під деревом.

Слон налякався не на жарт і дав ногам знати тай при тім потягнув за собою ліяну. Ліяна перевернула муравлиско, що посипалось на Пантарчине яйце.

Як звісно, Пантарка своїм раннім криком накликає день і будить всіх звірів в лісі. Як же-ж вона затужила над своїм яйцем, то забула й кричати. Звірі дивувалися, що Пантарка не кричить і день не настає. Запанувала вічна ніч.

Звірі зібралися на пораду, що його робити, і запитали Пантарку. Пантарка на то: «Ви мені вбили дитину, дайте мені помститися, то я знов кричати-му, і день настане знов».

Зібрали великий суд і почали доходити, хто завинив, що Пантарчина дитина згинула. Аж добралися до Мухи і на ній стало. За кару її прогнали на смітник, де вона й тепер живе.

Mansfeld, No. 15.

22. Про смерть

(Камерун)

Бог запитав раз людей: «Чи знаєте ви, що се значить, коли хтось помре? «Люде сказали»: «Ні».

Тоді він запросив їх в громадський дім на шесту годину. Всі зішлися, але на запитанні: «Знаєте вже, як воно?» відповіли: «Ні!» Тоді Бог сказав: «Почекайте трохи!»

Як він їх запитав за дві години, вони ще не знали. Але довге чекання почало докучати людям. Спочатку заснуло кілька людей, а в десятій годині хропіли вже цілі збори.

Тоді Бог побудив їх і сказав: «Тепер знаєте, як воно, коли хтось помре!»

Бо сон і смерть подібні до себе.

Mansfeld, No. 35.

23. Походження смерті

(Готентоти)

Раз післав Місяць Заяця на землю, щоб оповістити людям, що так як він умирає, і знов оживає (себто місяць), так повинна кожна людина умирати і знов оживати³⁸.

Але замість того, щоб переказати точно посольство від Місяця, Заяць чи то забув, чи навмисне перекрутив, і сказав людям, що так як Місяць з'являється і умирає, так мають люде умирати і вже не оживати.

Як заяць знов вернув ся до Місяця, запитав його Місяць чи він сповнив його наказ. Коли ж Місяць довідав ся що той наробив, розсердив ся, вхопив сокиру і хотів Заяцєви розрубати голову. Але що він закоротко замахнув ся, то сокира упала на губу і розтяла її глибоко. Відти походить заяча губа що й тепер видно.

Але Заяць розгнівав ся на таке поведенне, пустив свої кігті і роздрапав лице Місяцєви. Темні плями, що ми бачимо на Місяці, се рани, які він дістав при сій нагоді.

Bleek, Reineke Fuchs, st. 54.

24. Чому гісна периста?

(Гаусá, Північно-Західна Африка)

Раз сидів Шакал над водою і ловив рибу. Скоро наловив багато, витягнув на берег і почав їсти. Наївшись подумав собі: «Хтоб його доїв решту, що я налапав?»

³⁸ Варіант: Як я умираю і умираючи живу, так ви повинні умирати і в смерті дальше жити (тамже, ст. 31).

Поки він так думав, надійшла Гієна. Побачивши її шакал крикнув: «Бачиш всі сі риби, Гієно? Можеш їх їсти, як хочеш». Гієна пожерла весь запас з запасем. Шакалови стало сього забогато.

Тим часом надлетіла Пантарка (цесарка), сіла собі на дереві і щебече: «Кількаль, кількаль!» Як Гієна побачила гарне, покраплене піре Пантарки, сказала: «Ох, як би мені таке перистеньке футро».

«А знаєш хто ті цятки на Пантарці робить? Се моя робота», сказав Шакал.

«Ох», зітхнула Гієна, «як би ти й моє футро так гарно поцяткував!»

«Чому ні», каже Шакал. «Як ти теж таких цяток хочеш, то я лиш принесу гострого ножа і білої глини».

Гієна дурна не догадала ся, що Шакал гнівається на її зажертість, побігла і принесла білої глини і ножа. Шакал сказав їй сісти, і вхопивши її міцно за голову, почав чиркати ножем туди сюди по її шкірі, весело співаючи:

Ти зіла мої риби,
Тепер я по твоїй шкірі човном їзжу.

Нарешті Гієна вирвала ся і втікла зі своїм гарно розмальованим футром. А Шакал сміяв ся аж лягав, що він Гієну так прикрасив.

Schön. Grammar of the Hausa Language, ст. 212–213, Bleek, ст. 83–84.

25. Втіхи міського життя

(Темпе)

Раз були собі Пес та Ігуан³⁹. Ігуан жив в чагарнику під містом. Пес жив у місті. Ігуан часто чув голос Пса з міста. Нераз чув, як викликали його імя.

«Який ти десь щасливий у місті», сказав він до Пса, як той раз забіг до ліса. «Ти так гадаєш?» каже Пес, «ну то ходи зі мною!»

Вони пішли і Пес сказав: «Я понесу тебе». Посадив Ігуана на спину і побіг до міста. – «Сам ти в чужім місті не даш собі ради».

³⁹ Рід ящура.

В дома Пес заліз до пекарні. Там люде складали мясо до миски. Пес взяв шматок мяса з миски, але дитина крикнула: «Мамо, мамо, Пес мясо вкрав». Мама вхопила головешку і пустила нею в собаку, але потрапила в Ігуана. Пес втік на двір, і там вони посідали.

За якусь хвилю винесли Псови миску з дрібкою вареного рису. Але рису було мало і не стало для обох. Як люде зіли мясо, кинули Псови костей. Він сказав до Ігуана: «Друже, їджмо мясо!» Але Ігуан відповів: «Се мясо не для мене. У мене зуби не про кости».

Пес погриз кости і сказав до Ігуана: «Ходім туди». Вони прийшли на подвіре, де люде їли юшку. Вони взяли батога і вдарили Пса по спині, але втрапили Ігуана, бо він сидів на ньому.

Вони знов пішли і сіли на дворі. «Я піду назад» – «Нейди ще, друже, каже Пес. Я щасливий, і тобі теж ще нині дадуть подарунок».

Як були кости, то їх кинули Псови, і він сказав: «Ходи друже, будемо їсти мясо».

Ігуан відповів: «Їдж сам, я не маю зубів». Як пес погриз кости, сказав йому: «Ходім на друге подвіре».

Вони прийшли і побачили, що там їдять варений рис. Пес перевернув страву, і люде взяли батога і побили Пса, але знов лише Ігуан почув. Пса прогнали і він втік.

Тоді Ігуан сказав: «Я піду назад». – «Не йди, ось дістанеш подарунок!»

Вони знов пішли на иньше подвіре. Там люде обідали, Ігуан сидів на спині у Пса, а той знов перевернув юшку. Його вхопили і добре вибили, а потім вигнала геть. Пес побіг і втік у чагарник, з котрого вони з Ігуаном були вийшли.

«Ходім», сказав він знов. Ігуан відповів: «Я не піду знов, трудно в місті!» Він втік, щоб заховати ся.

«Я вже йду» каже Пес. – «Іди», каже Ігуан, «в місті погано, я не піду!» – «Ходи», каже Пес, «я ж тобі казав, що в місті добре». – «Більше я не піду», сказав Ігуан.

Ось чому Ігуан боїть ся усіх і не ходить до міста; він живе лиш в чагарниках, але як Пес побачить його, то зараз несе до міста, а

там його зїдають. Тому питають Пса: «Чому ти докучаєш Ігуанови?» А він каже: «Я йому показував, щó то щастє. Він теж казав, що я щасливий».

Ось чому Ігуан боїть ся всіх. Він боїть ся підійти до пса. Він боїть ся підійти до міста.

C. F. Schlenker, Collection of Temne traditions, cm. 40–44, Basset, Contes populaires d'Afrique, cm. 37.

ОПОВІДАННЯ ПРО ХАРАКТЕРИ

26. Хитрий заяць

(Волофи)

Раз прийшов заяць, найхитрійший між звірями до трону Творця, і просив, щоб той зробив його ще мудрійшим.

«Іди, іди», каже Творець, щоб лиш його позбути ся – «налови перше живих горобців у тикву».

Заяць пішов і сів думати над потоком. День кінчав ся і сонце заходило. Раптом всі птахи, що були поховали ся від горяча в день, почали злітати ся туди. Горобці особливо були дуже веселі. Скакали, цвірінькали і пили воду з потоку. Заяць подумав собі: «Тепер саме час!»

Став і шепче до себе по тиху: «Еге, – ні, ні. А може – е ні, вибач. Ні, нізашо – не можна, таки не можна, – а може...!»

Горобці здивовано запитали, що він шепче. Заяць відповідає, що дуже хотів би знати, чи всі горобці помістилися б в його тикві. «Чому ні, кажуть, – ми ж такі маленькі». І одно за другим полізло в тикву.

Заяць мерщій закрив накривкою і побіг до Творця. Але той сказав йому: «Як би я ще збільшив твій розум, ти б землю повернув. Іди собі!»

Bleek, Reineke Fuchs, см. 144–145.

27. Хто може більше зісти

(Булом)

Раз перечились Слон з Козою, хто з них більше зісти потрапить. Вони прийшли до Лева, що б розсудив їх; той сказав: «Завтра поведу вас на поле; хто більше зість, той буде жити між звичайним (цівілізованим) людом, а другий до віку уникатиме».

На другий день рано привели Слона й Козу на луг і вони почали пасти ся. Коли сонце зайшло, полягали обоє на скалі, щоб спочити. Але Коза все вертіла ся та потягалась. Потім почала від-

жовувати. «Що ти там жуєш?» Спитав Слон. «От гризу собі скалу. Як її зім, возьму ся до тебе».

Як Слон се почув – утік до ліса, що тільки міг найшвидше.

Тому стала Коза домашнім звірем, а Слон утікає від людей.

Nylander, Grammar of the Bullom-Language, 1814, см. 52, у Блі-ка No. 14.

Варіант того ж оповідання

(Борну)

Слон і Курка сварили ся, хто з них більше може зісти. «Ти, Курко, мені раз на зуб – і по тобі! А ти мислиш, що більше від мене зісти. Почекай, ось підем завтра до ліса, то побачимо, хто з нас перший наїсть ся».

От і пішли на другий день до ліса і почали їсти. Слон згризав вершки найвищих дерев, а курка порпала в землі за хробачнею. Коло полудня наїв ся слон і ліг під деревом спочити. Як курка побачила те, стала його висмівати: «Невже ж ти наїв ся, Слоне? Ходи далі їсти!» Слон нерадо підвів ся, зів ще кілька дерев, але Курка скоро побачила, що він знов ліг.

Тим часом сонце зайшло і Курка прийшла до Слона і каже сміючись. «Ти вже ситий. Ну завтра побачимо дальше».

На другий день з рана пішли вони знову на пашу. Раптом Курка скочила Слонови на ногу тай почала дзьобати – вона побачила хробока на нозі. Як Слон се побачив, сказав до себе: «З Куркою я на взавід їсти не буду! Я вже давно наїв ся, а вона ще на мені починає поживи шукати! Дивись, ще і мене самого зість!»

Так вони розійшли ся.

Kölle, African native literature, см. 48.

28. Слон і Жаба

(Анголя)

Я часто говорю про Слона і Жабу, що ходили залицяти ся до одної хати.

Одного дня Жаба сказала до нареченої Слона: «Слон мені ко-
някою служить».

Як він прийшов у вечері, наречена сказала йому: «Ти Жабин
кінь».

Слон пішов до Жаби і запитав її: «Чи ти сказав моїй нарече-
ній, що я твій кінь?» – «Ні, каже, не казав». Тоді вони подались до
нареченої.

По дорозі Жаба сказала: «Дідуню, я не маю сили іти, позволь
мені сісти на твою спину». – «Сідай, унуку», каже Слон. Жаба сіла
йому на спину.

За якусь хвалю, вона знов каже до нього: «Діду, я впаду. По-
зволь мені пошукати мотузочків та привязати тобі до губи». Слон
позволив. Жаба зробила як просила.

За хвалю вона знов каже: «Позволь мені взяти зелену галузку,
щоб зганяти з тебе комарів». – «Добре», каже Слон.

Як вони приїхали, наречена побачила їх, і як, вони підійшли
до неї, привитала їх гукаючи: «Жабина коняка!»

*Heli Chatelain, Folk-lore of Angola, cm. 202–203. Basset,
cm. 376.*

29. Козел, Пес і Шакал ловлять рибу на спілку

(Сенегамбія)

Бакороні-Козлик, Умо-Пес та Суруку-Шакал пішли раз на мо-
чар ловити рибу. Вони добули три риби, але дві були малі, а одна
велика.

Тоді Суруку каже: «Я поділю». Він підсунув одну малу риб-
ку Козлови і одну малу рибку Псови. Велику рибу положив коло
себе.

Тоді Умо каже: «Ти не вмієш ділити. Ось я зроблю». Він під-
сунув одну малу рибку Козлови, а другу Шакалови. Велику рибу
положив коло себе.

Тоді Бакороні каже: «Ти не вмієш ділити. Я поділю». Він під-
сунув одну малу рибку Шакалови, другу Псови. Велику рибу по-
ложив коло себе.

Умо каже знов: «Я ще раз поділю». Сказавши се вхопив велику рибу, покинув малі тай в ноги, що лиш сили.

Суруку зараз кинув ся за Псом. Умо вскочив в село, Суруку за ним. Умо вже вскочив в двері хати, але Суруку дігнав його і таки вхопив за п'яту.

Умо крикнув на все горло: «Не займай дров мого батька!» Суруку подумав, що вхопив поліно тай випустив Псову ногу. Умо був уратований і замкнув ся в хаті.

Тоді Суруку вернув знов туди де ловили рибу. Тим часом Бакороні забрав обі рибки тай сховав ся в діру на мочарі (звідки вони ловили рибу). Тільки ріжки сторчали з болота. Там в багні він хотів далі ловити рибу, та вже для себе самого.

Суруку не знайшов ні Бакороні, ні рибок. Пішов він по мочарі шукати тай спіткнув ся за ріжки Бакороні. Суруку й каже: «Що се таке? Не можна мене рухати!»

Пішов назад і знов спіткнув ся за ріжки Бакороні. Суруку знов каже: «Не можна мене рухати». І знов пішов.

Кілька разів пройшов ще – і спіткнув ся. Подивив ся ближше і пізнав Бакороні. Тоді Суруку каже йому: «Ага, ось де ти! Ти вкрав у мене риби». Витягнув Бакороні з болота тай каже: «Я тебе зім».

Бакороні каже: «Бачиш як я промок в воді. Розведім перше вогонь, щоб я висох, тоді мене зіси».

Суруку каже: «Добре».

Бакороні каже: «Я полізу на дерево та наломаю сухого гилля». Суруку каже: «Добре».

Бакороні поліз на дерево. За хвилю крикнув голосно тай каже, ніби в сторону неба: «Я зроблю як ти мені кажеш».

Суруку підійшов до дерева і питає: «Що там таке?» А Бакороні каже: «Та нічого. Що-йно покликав мене Бог і сказав, щоб я йому добув дев'ять шкір з Лева, дев'ять шкір з Лиса і дев'ять з Шакала. Він сказав, щоб я лиш пильно подивив ся на звіря та потягнув себе за бороду, то він і вмре зараз. Я й відповів йому: «Я зроблю так як ти мені кажеш».

Суруку перелякав ся. Він запитав: «Чи ти вже спробував зі мною так зробити?»

Бакороні каже: «Ще ні!»

Тоді Суруку втік чим скорше. Бакороні ж зліз з дерева і пішов до дому. А Суруку так і не дістав нічого.

Leo Frobenius: Das schwarze Decameron, Berlin 1910, см. 187 сл.

30. Крілик і Шакал на празнику

(Сенегамбія)

Сонзані-крілик запросив усіх людей, щоб прийшли в село його тещі на свято обрізання.

Всі люде прийшли на конях, але Сонзані не мав коня.

Він і каже до людей: «Їдьте на перед, я приведу свого коня та й дожену вас». Вони поїхали всі разом без нього.

Сонзані побіг до ліса тай гукає на всіх звірів: «Хто хоче мені конем стати? Коня годуватимуть мясом і кускусом. Хто мені конем буде?»

Суруку-Шакал як раз не мав що їсти. Він почув поклик Сонзані і прийшов до нього. І каже: «Ми по матери різні. Моя мати була Конкудама, твоя мати була Сандама. Сандама і Конкудама були собі сестри. То ми собі братя в первих. Тому я тобі за коня стану. Лиш давай мені добре їсти.

Сонзані каже: «Я знаю, що ми рідні, і я дуже вдоволений з сього. Я тобі дам багато їсти, кускус і мясо».

Суруку каже: «Добре, лиш щоб ти мені острогів не давав, бо за се мусиш мені платити.

Сонзані каже: «Добре, лиш біжи скоро, бо тамті виїхали вчера, то вже нас випередеш».

Суруку каже: «Не бійсь. Я всіх пережену».

Сонзані сів на Шакала і той побіг так швидко, що дігнав скоро иньших. Всі люде казали: «Ти маєш гарного гнідого. О, Сонзані добув собі гарного коня!»

Сонзані і всі иньші віхали верхи до села його тещі. Всі поприязували своїх коней до плота, а Сонзані привязав свого до грубого дерева. Потім всі повели своїх коней до ріки поїти, а Сонзані каже: «Мій кінь із Сагари, тому він не пе багато. Принесіть йому тиковку води». Діти поставили Суруку тикву з водою.

Потім пустили коней на пашу, щоб вони їли, а Крілик знов каже: «Мій кінь з Сагари, він не привик багато їсти. Дайте йому трохи сухої соломи». Кинули йому соломи.

Шакал подивився на неї, загарчав, тай каже до Сонзані: «Ти мені обіцяв мяса і кускусу, а тепер мені сіна дають».

Сонзані каже: «Чекай, не спіши ся. Люде ще не наварили їсти. Чекай, аж потому».

Тоді поїли люде. А Сонзані видряпав останки з начиння і поніс Шакалови. Суруку сказав: «Се вже краще».

На другий день були перегони. Сонзані сказав до Суруку: «Будь сьогодні добрим конем, щоб я на перегонах виграв. Потім дістанеш мяса і добру заплату».

Суруку каже: «Добре, лиш не давай мені острогів. Дай їм виїхати вперед, ми їх таки доженем».

Сонзані каже: «Добре». Всі поїхали вперед, тоді Сонзані виліз поволи на свого Шакала. Він пустився за ними. Суруку біг виючи, аж всі коні зі страху скочили на бік. Сонзані ж приїхав перед иньшми до ціли. Музики заспівали: «Сонзані добрий їздець, Сонзані має найкращого коня».

Люде повторяли три рази перегони і три рази Сонзані виграв. Всі хвалили Сонзані і його коня.

Потім Сонзані привязав Суруку знов до дерева і вечером дав йому знов решту їжі.

На другий день було свято обрізування. Кілька годин по сході сонця вернули люде з криком і з вистрілами до села ⁴⁰. Сонзані взяв нагайку на плече, так наче він рушницю держить. Він пішов попри Суруку і сказав: «Вони хочуть напасти на нас з тобою і вбити, за то що я вчера три рази перегони виграв». Суруку сказав: «Розв'яжи мене і втікаймо». Сонзані каже: «Ого, я не боюсь! Я перше хоч двадцятьох застрілю. Такі як я не втікають». І похожає гордо з нагайкою на плечі.

Суруку каже: «Як ти такий дурний, то зіставай ся. Я втечу».

Сонзані не відв'язав його. Суруку рвав тай рвав за шнур, поки йому нога не вірвала ся. Тоді він втік на трьох ногах чим скорше.

⁴⁰ Церемонія завше відбуваєть ся за селом у лісі, коло хати, в котрій неофіти перебувають свою пробу і вчать ся звичаїв.

Сонзані лишив ся в селі їв і пив. Кажуть часто, що він найліпший їздець. Але Суруку за се він не потребував платити.

Frobenius, см. 184.

31. Сомбине сватанне

(Вогаду в Судані)

Няка (маленька антільопа) мала маленьку доньку таку гарну, що богато хотіло з нею оженити ся.

Але Няка оголосила таке: «Я віддам свою доньку лиш тому, хто мені добуде молока від Буйволиці Падере, шкіру з Леопарда Абоги і зуб Слона Уобого». Сомба Крілик теж почув се і подумав собі: «Се не так вже й трудно. Яюсь я вже добуду».

З початку зробив собі Сомба потраву з насіння ріжних трав з солею, се була дуже смачна потрава. Він злив її бегаси і пішов до ліса де буває Падере. Падере питає його: «Куди ти йдеш?» Сомба каже: «От хочу трохи сховати ся та попоїсти сього ліку, він здаєть ся дуже добрий».

Падере каже: «Ану покажи, хай і я скоштую».

Сомба дав Буйволиці трохи. Вона спробувала й каже: «Та се ж дуже смачна річ. Звідки ти взяв?» Сомба каже: «Я добув його із сього баобаба. Але я своїми малими зубами не багато вгризу. Як би ти своїм сильними рогами загнала ся в дерево, то пробила б зараз тонку кору і могла б набрати з середини стільки, скільки схотіла б, бо се дерево в середині виповнене сею стравою».

Падере каже: «Добре, де дерево?» «Ось тут близько, дивись!» каже Сомба.

Буйволиця нагнула голову й ударила з усеї сили в дерево. Вона хотіла роздробити тонку кору, але загнала лиш свої роги. Захотіла їх витягнути, але так сильно була ударила об дерево, що вже не змогла від нього відірвати ся.

Як же вона так міцно завязла, сказав Сомба до неї: «Ти дозволяєш?» Він підійшов до Падере з малою тиковкою і почав доїти, а вона навіть не могла боронити ся.

Як тиква наповнила ся, побіг Сомба до Няки і сказав: «От тобі, по перше, молоко Буйволиці».

Потім пішов Сомба до Леопарда і запитав: «Чи не пішов би ти зі мною? Я йду купати ся».

Абога, Леопард, сказав: «Я лиш приберу трохи свої річи та й піду з тобою».

Абога пішов у свою хату. Сомба в свою. Сомба напхав свої бесаги червоним перцем, Абога за той час зробив деякі розпорядження у себе. Тоді зустрінулись оба на дорозі до купели. Пішли оба до води.

На березі кинув Сомба мішок на землю і сказав: «Чи не поскидати нам нашу гарну одежу?» Абога сказав: «Звичайно що я зніму свою гарну одіж».

Він і зробив так. Він кинув свою гарну перисту кирею коло Сомбиної торби. Потім оба пішли в воду і купали ся.

Як вони вже досить довго поплавали і покупали ся, сказав Сомба: «Ах, я ж зовсім забув одну річ відложити та й забрав з собою в воду. Мушу піти на берег положити сушити. Зараз я верну ся».

Сомба скочив на беріг. Відчинив свою торбу та чим скорше натер одіж Абоги червоним перцем. Як се зробив, вернув ся в воду.

Вони ще трохи поплавали тай вийшли на беріг. Абога захотів одягнути ся. Трохи побув в своїй шкірі, знов зняв її і сказав: «Пху, та се ж кусає!» Він зняв свою одежу.

Тим часом Сомба взяв свою торбу. Він понюхав її й каже: «Пху, яке воно погане! Щось сталося з моїм мішком за той час поки ми купали ся».

Абога сказав: «Се то саме що в мою одіж налізло». Сомба сказав: «Тепер я не можу взяти свого нового мішка до дому».

Абога собі: «Тепер я не можу убрати ся в свою одежу».

Сомба каже: «Мій мішок треба перше випрати». Абога каже: «І мою одіж треба перше випрати». Сомба каже: «Лиши її тут, я її виперу зразу ж». Абога каже: «Гаразд».

Сомба каже: «Але ти її аж завтра дістанеш». Абога пішов. Сомба взяв гарну Абогину одіж, поніс її до Няки та й каже: «Отсе, по друге, футро Абоги, як було наказано».

Сомба пішов туди, де пас ся табун найбільших слонів. Сомба сів собі коло найбільшого Уобого, розплющив широко очі й дивить ся весь час на небо. Від часу до часу похитає головою, ніби дивуючись і скаже: «Ну, та й гарно ж воно».

Найбільший Уобого й собі глянув, куди Сомба дивить ся, і каже: «Добрідень, Сомбо! Що там таке?»

Сомба прикинув ся, що лиш тепер побачив Уобого і здивував ся: «Вибач Уобого, що я тебе не побачив і тобі добридень не сказав. Але я був такий захоплений».

Уобого сказав: «Чим ти був захоплений?» Сомба подивив ся на великого Уобого здивовано і сказав: «Невже ж ти не бачиш тої краси на небі?»

Найбільший Уобого подивив ся на небо та й каже: «Ні, я не бачу нічого».

Сомба каже: «Що? Ти нічого не бачиш?» Уобого запитав інших Уобого: «Чи ви бачите що небудь? А вони кажуть: «Ні, не бачимо нічого».

Сомба каже: «От такої! Великий Уобого не бачить тої краси на небі?»

Всі Уобого подивились на небо. Найбільший каже знов: «Я не бачу того, але я дуже хотів би побачити». Інші Уобого дивлять ся все на небо й собі: «І ми хотіли б знати, що то там таке гарне на небі».

Сомба каже: «Ви мабуть тому не бачите, що ви в порівнянню до вашого зросту маєте зовсім малі очі, а я хоч мале звіря, а очі маю великі. Але ви звірі такі великі, такі величезні, що сьому не трудно запобігти. От треба лише, щоб ви всі вилізли оден па спину другому, а на сам верх найбільший Уобого, то він не тільки побачить то чудове на небі, але й взяти зможе».

Уобого сказали: «Се правда». Найбільший Уобого сказав: «Я вилізу на верха на вас всіх. Але стійте міцно, щоб я не упав». Всі Уобого сказали: «Ми будемо міцно стояти».

Тоді повилазили Уобого оден па спину другому. І зробив ся дуже, дуже високий стовп. На саму гору виліз великий Уобого. Як він виліз на гору, підсунув Сомба під задню ногу найнижшого Уобого жарину. Вона так запекла, що Уобого не стерпів тай по-

ступив ся на перед. Але через се ціла низка слонів захитала ся, найбільший Уобого, що стояв на самій горі, упав вниз і зламав собі зуба.

Всі Уобого покотили ся на того Уобого що стояв під сподом та почали його лаяти. А той каже: «Вибачте мені, але я наступив на гостру колючку, а ви мене таки сильно давили зверху».

Поки вони сварили ся, взяв Сомба зломаного зуба і сховав його скоро в кущі. Великий Уобого шукав свого зуба і сердив ся. Але на гилячці сиділа маленька пташка, яка все бачила і крикнула великому Уобого: «Ти не там свого зуба шукаєш де слід. Он-де його шукати треба. Сомба вкрав його й заховав».

Великий Уобого не зрозумів гаразд. Він спитав: «Що там таке?» Сомба сказав: «Отся нахабна пташка смієть ся з твого нещастя».

Як Уобого почув се, не стало його злости краю. Він пігнав з своїми товаришами за пташкою, щоб знищити її. За той час як Уобого доганяли пташку, Сомба взяв зуба, заніс до Няки і сказав: «От се, по третє, зуб Уобого».

Няка сказала: «Се правда. Ти приніс мені молока від Надере, шкіру з Абоги і Уобогів зуб». Сомба каже: «Тепер дай мені свою доньку».

Няка сказала: «Ні, Сомбо, доньки я тобі не дам. Ти доказав, як завсіди, що ти незвичайно мудрий. Але й я надзвичайно розумний звір. Коли наші родини злучать ся і з них уродить ся дитина, то вона буде така примудра як Уенде (Бог), а се не буде добре. Тому я не можу віддати тобі доньки».

Frobenius, см. 212.

32. Геїтсі-Еїбін

(Готентоти, або Намакуа)

Як Геїтсі-Еїбін подорожував з своєю родиною, прийшли вони в долину де стояло дерево в дозрілими розинками (ізімомом); там же він захорував тяжко.

Тоді його молода жінка (друга) сказала: «Сей лицар скоштував розинок сеї долини, тому він захорував. Се – місце смерти».

Але чоловік (Геїтсі-Еїбін) сказав до свого сина Т'урізіпа: «Я не зістанусь живим, я почуваю се; але як я помру, то прикрий мене лиш легко камяними плитами».

І даліше мовив: «Ось що я вам наказую: Розинок з сеї долини не їжте. Бо як будете їсти то заразите ся від мене і помрете тою ж смертю що й я».

І молода жінка сказала: «Він захорував, бо їв овочі з сеї долини. Поховаймо його і ходім зараз же геть».

І він помер; вони-ж прикрили його плитами, як він наказував. По тім покинули се місце.

Як вони прийшли на друге місце і там зложили свої мастки, почули як з того боку, звідки вони прийшли, доходив шелест, наче хтось розинки їсть і до того співає. Се чули вони часто. Вони прислухали ся до того співу:

Я, Т'урізіпа батько,
Того нехарного батько,
Я, що розинки зїдаю
І, хоч умерлий, оживаю.

Молода жінка помітила, що шелест надходив з того місця де був гріб її чоловіка, і вона сказала: «Т'урізіпе, піди, подиви ся, що се». По сім пішов син до гробу батька побачив там сліди та пізнав, що то батькові. Тоді вернув ся назад. Молода жінка сказала йому: «Се може бути лиш він. Тому зроби так:

Піди до чоловіка за вітром
І вважай на вітер, щоб за ним ти до нього дійшов,
Потім перетни йому дорогу до гробу
А вхопивши міцно, не пускай ні защо».

Так він і зробив. Як він станув між Геїтсі-Еїбіном і гробом, побачив його сей і зіскочив з дерева, щоб втікати, але коло гробу син вхопив його. Тоді він сказав: «Пусти мене. Я чоловік що вже був умер, щоб я вас не заразив». Але його жінка крикнула: «Не пускай шахрая!»

Так привели його до дому і від того дня він був зовсім здоров.
Bleek, Reineke Fuchs, см. 62–64.

33. Скупар

(Томо)

В селі Маку, в краю Пігнарів жив оден Кадо на імя Анзіге. Він був байстрюк, але його батько не мав иньших дітей і виховав Анзіге як власного сина. Звали його Анзіге-Карамбе. Як батько помер, то лишив Анзіге все майно, і Анзіге став заможним чоловіком.

Анзіге був байстрюк і вдача в нього була байстрюча. Він був дуже скупий. Він був по prostu надзвичайно скупий. А крім того був він ще й ненажера. Він міг поїдати силу страви. Як його батько помер, а він став багатим чоловіком, завів він собі три жінки. Всі три мусіли працювати на нього: мусіли йому варити їсти.

Що дня казав їм: «Ви замало робите. Ви мені замало їсти варите. Я хочу мати більше їжі».

Жінки говорили між собою: «Він таки скупий, він їсть занадто багато». Всі ж люде казали: «Анзіге-Карамбе скупий і неситий над міру».

Як Анзіге прожив кілька літ з своїми жінками, прийшла до нього перша жінка і каже: «Я хочу побачити ся з своєю ріднею. Я виїду». Вона поїхала до свого батька. Тоді прийшла друга жінка і каже: «Я хочу побачити ся з своєю ріднею. Я виїду». Вона поїхала до свого батька. Потім прийшла третя жінка і каже: «Я хочу побачити ся з ріднею і виїду». І вона поїхала до свого батька.

Так зістав ся Анзіге сам. Він мусів брати їжу у чужих жінок, а що він був скупий і неситий, і хотів за малу плату багато їсти мати, то діставав лиш дуже недобру їжу. Раз сказав він до себе: «Се ж зовсім погано! Є в мене аж три жінки, вже два роки як вони повтікали до своїх батьків, а я мушу брати їжу у чужих жінок за велику заплату, так мало і таку погану, що ледви з голоду не вмираю. Піду навідаю ся до своїх жінок, та скажу, щоб вертали до дому».

Анзіге вибрав ся в дорогу і довго мандрував, аж прийшов до села, де жила його перша жінка, що називала ся Паама. Він сказав до її батька: «Добридень!» Батько жінки подарував йому барана⁴¹. Анзіге убив барана, здер з нього шкіру і сказав хлопцеві, що при-

⁴¹ На привитанне.

ніс його, щоб розложив огонь і зробив руштованне для печення мяса. На ньому він спік барана цілого і зараз почав розрізати й їсти. Тим часом як він вирізав гарні шматки та запихав собі в губу, хлопець держав перед ним печеню. Він не давав нічого хлопцеві.

Раз упав маленький, поганенький шматочок на землю. Хлопець підніс його і зів. Анзіге побачив се, зараз же розсердився страшенно і ударив хлопця. Але він так ударив, що той упав мертвий. Тоді Анзіге доїв свого барана.

Тимчасом дома жінка Паама подумала собі: «Я знаю свого чоловіка! Мушу піти подивитися, чи він з захланности не зробив чого тим часом».

Вона пішла. Знайшла чоловіка. Вона знайшла вмерлого хлопця коло нього. Вона сказала: «Що се?» Анзіге сказав: Ти ж знаєш мене. Не вдавай, ніби ти мене не знаєш. Я хотів свого барана сам зїсти. І як я найліпше розїв ся, забрав мені сей малий найліпший шматок і хотів його зїсти. Тоді я його ударив, а він зараз умер». Жінка сказала: «Почекай до вечера, тоді якоесь вже зробимо».

Вечері прийшла жінка і принесла вечерю. Анзіге наставився їсти. Його жінка сказала: «Почекай, треба перше владнати справу сього хлопця. Мій батько має дуже рвучкого коня. Понесемо хлопця до нього».

Анзіге підняв з жінкою хлопця і вони понесли його в темноті туди де той дикий кінь був прив'язаний. Там положили його долі. Тоді Жінка почала кричати. На її крик зійшло багато людей. Вони питали: «Що сталося?» Жінка сказала: «Гляньте, яке нещастє! Я хтіла нести вечерю чоловікови. Але я не знайшла його, бо він був поніс з сим хлопцем їсти дикому коневі мого батька. Я пішла за ними і прийшла як раз тоді, як сей дикій кінь копнув і забив бідного хлопчину». Люде сказали: «Се таки справді нещастє». І забрали хлопця.

Анзіге вернув ся до того місця, де йому жінка лишила їсти. Він зів мерщій усе. Але на другий день забув сказати жінці, щоб вона вертала до нього.

Анзіге зібрався і пішов до своєї другої жінки.

Він прийшов до села свого свекра якраз тоді, як всі люде вже пообїдали. Він сказав свекрові: «Добрідень!» Йому дали хату

для мешкання. Але жінка сказала до свого батька: «Як раз весь мир пообідав. Але на скільки я свого чоловіка знаю, то він прийшов десь дуже голодний. Чи можна мені погодувати його?» Батько сказав: «Авже-ж, понеси йому трохи молодої печеної кукурудзи, хай він тим наїсться». Жінка взяла ся зараз до діла, принесла цілий кіш кукурудзи, спекла її і понесла чоловікови.

Анзіге зів всю кукурудзу, що була в коші, ні зернятка не залишив: звичайно, сим можна б було двадцятю люду нагодувати. Але свіжа, молода кукурудза тільки йому охоти піддала. Тож він пішов в поле, туди де думав, що там кукурудзу посаджено. Справді, він знайшов те поле, наломив добру пайку качанів і забрав їх з собою.

Але за той час стемніло на дворі. Анзіге не знав дороги та й не помітив, що на стежці була стара криниця. Він пішов до тої криниці та й упав в неї з усею кукурудзою.

Тимчасом його жінка подумала: «Я знаю свого чоловіка! Піду подивлю ся за ним, чи не зробив він чого з своєї ненажертости».

Вона пішла туди, де Анзіге їв печену кукурудзу; вона знайшла всі обдіжені качани, і подумала собі: «Може йому ще кукурудзи захотіло ся? Піду подивлю ся в кукурудзинню». Вона пішла в поле і прийшла до криниці. В криниці побачила свого чоловіка. Вона спитала: «Що се тобі стало ся?»

Анзіге відповів: «Ти ж знаєш мене! Не вдавай, ніби ти мене не знаєш». Як я зів твоєї печеної кукурудзи, то мені захотіло ся ще. Я пішов в поле і наламав собі чимало качанів. Потім я пішов назад і впав до сеї криниці з усею кукурудзою». Жінка сказала: «Пожди, я вже тобі поможу вилізти».

Жінка пішла. Недалеко від криниці коло кукурудзяного поля пасла ся худоба. Жінка понаганяла корови в кукурудзу. Як вони почали пасти ся, вона закричала голосно.

На її крик зійшло ся багато людей; вони запитали: «Що стало ся?» Жінка сказала: «Таке нещастє! Мій чоловік пішов перейти ся і побачив коров у кукурудзі. Він побачив, як вони ломили качани. Він повиганяв їх і визбирав качани. Але він не знає сеї околиці і не знав, що в поли є криниця; ото ж і впав до неї. Тепер він сидить в криниці через ті качани, що хотів мому батькови віддати».

Люде сказали: «Се ще не велика біда; можна буде його знов витягнути». Вони поприходили зі світлом і з шнурками; посвітили вниз і витягнули його щасливо на верх.

Анзіге вернув ся і зїв вечерю. На другий день він забув сказати жінці, щоб вона вертала з ним дому.

На другий день Анзіге знов зібрав ся в дорогу і прийшов в село третьої жінки. Він пішов до свого свекра і сказав: «Добридень», і додав: «Я хотів би навідати ся до моєї жінки». Свекор сказав: «Гаразд». Він сказав його посадити і наказав жінці, щоб зварила свому чоловікови їсти. Жінка взяла ся зараз до роботи і зварила потраву і принесла йому, а до того миску земляних горіхів⁴².

Анзіге зїв потраву і потім почав їсти земляні горіхи з тим хлопцем, що йому їсти приніс. Хлопець, як всі люде, перше розкусував шкарлупи і кидав їх на землю. Анзіге-ж хотів лишити хлопцеви як найменше і позідав мерщій горіхи з шкарлупиннем.

Тоді сказала мати до його жінки: «Я пішлю кого небуть позамітати шкарлупинне з горіхів, що твій чоловік поїв». Жінка подумала: «Як я свого чоловіка знаю, то він не багато шкарлуп накидає на землю. Але не треба, щоб се хто небуть бачив».

Вона сказала до матери: «Не посилай нікого; я сама замету». Вона пішла і побачила, що на землі лишило ся лиш кілька шкарлупок з тих горіхів, що хлопець зїв.

Потім сказав батько до неї: «Зроби свому чоловікови на вечерю таку потраву, яку він найбільше любить».

Вона сказала: «Я йому зроблю пуанді»⁴³. Батько сказав: «Возьмиж на се доброго рису, того, що нам нині принесли». Жінка сказала: «Гаразд».

Потім взяла ся жінка товчи рис у моздірі і натовкла чотири снопи січки. Потім влила води і злагодила потраву. Анзіге бачив се все з того дому, де йому визначили квартиру, і все поглядав ласо на моздір. Потім жінка принесла йому потраву пуанді, що була зроблена з чотирьох снопів рисової січки. Анзіге виїв все чисто. Але як він скінчив, то таки все ще думав про той моздір.

⁴² Ідальні коріння *arachis hypogaea*.

⁴³ Густа потрава з рису, наче пудінг.

Він подивився на моздір і подумав: «Може в ньому ще що лишилося?» Анзіге пішов і поглянув у моздір. На дні було лишилося ще трохи муки. Він всадив голову в моздір, щоб його вилізати. Але як він схотів потім витягнути, то не зміг. Голова застрягла як клин, хоч не хоч – мусів стерчати головою в моздірі.

Тимчасом його жінка подумала собі: «Я знаю свого чоловіка, піду подивлюся за ним, чи не зробив він чого з своєї ненажертості?» Вона поглянула в домі, що йому визначили. Його там не було. Весь пуанді був зіджений. Вона сказала до себе: «Рис він зів. Певно він ще захотів. Подивлюся коло моздіра».

Жінка пішла. Вона побачила свого чоловіка коміть головою в моздірі. Вона спитала: «Що сталося?»

Анзіге відповів: «Ти ж знаєш мене! Не вдавай, ніби мене не знаєш! Як я зів весь пуанді, то захотілося мені ще муки скоштувати. Тому я й всадив голову в моздір, і ось не можу витягнути».

Жінка сказала: «Я тобі зараз поможу». Вона зняла перстень з пальця і вкинула в моздір. Потім зарепетувала.

Люде позбігалися й питають: «Що сталося?» Жінка каже: «Таке нещасте! Таке нещасте! Я тому нещастю винна! Се все через мене. Я кажу чоловікови, що в нього голова здорова, він каже ні, в нього голова не велика. Я спитала його, чи він потрапив би витягнути губами перстень, як би я в моздір кинула. Він каже: «Еге, потрапив би». Він всадив голову в моздір, а тепер не витягне».

Люде сказали: «Коли се ціла біда, то се не трудно». Вони принесли сокиру і розбили моздір⁴⁴. От він зміг знов головою рухати.

На другий день зібрався Анзіге чим швидше до дому. Але він забув і третій жінці наказати щоб вертала до нього.

Як він дійшов до свого села, то нагадав собі, що забув всім трьом жінкам сказати, щоб прийшли назад. Тож він післав післанця до кожної жінки і переказав, хай вертає.

Але всі три жінки відповіли так само: «Я ж тебе знаю добре, не вдавай, ніби ти не знаєш, що я тебе знаю!»

Анзіге вмер безженним і бездітним. Але й тепер ще не люблять жінки скупарів і ненажер.

Frobenius, см. 370.

⁴⁴ Моздірі роблять деревляні, з видовбаного пня.

34. Лисова покута

(Тігрейці, побереже Червоного моря)

Лис блукав від сходу сонця до вечера шукаючи мяса та нічого не находив. На решті він побачив на дереві яструба, що гриз курку.

– А гов брате! гукнув лис, – Чи ж тобі не сором! Та ж нині се-реда, а ти не покутуєш. Чи ж ти знаєш, що то гріх мясо їсти?

Яструб злякав ся від Лисового крику і мясо випало йому з дзюба на землю.

Лис захопив те що впало і почав їсти, та й каже: «А може то помилив ся? Здасть ся, що нині таки четвер».

Schreiber, Manuel de la langue Tigraie, cm. 190. Basset, cm. 130.

35. Розправа

(Середня Етіопія)

Двоє судило ся. Оден з них подарував суді горнець меду. Дру-гий подарував мула. Як прийшов день розправи судя присудив на користь того, що дав мула.

Той що дав меду й питає: «Що се стало ся панови, що він на-гнівав ся на мене?»

А судя відповідає: «Та твого горшка з медом ударив один мул копитом, а він і розбив ся».

Guidi, Proverbe, stoffe e raconti abissini, cm. 83. Basset, cm. 131.

РОДОВІ ПЕРЕКАЗИ І ПІЗНІЙШІ КАЗКИ**ПРО ПРИГОДИ****36. Історія Рибного Тотема, Сарфу-н'еннам**

(Золоте Побереже)

Раз одному чоловікови в Чама померла жінка і він дуже тужив за нею.

Одного разу, як він ішов сумуючи понад морем, зустрів він молоду жінку, що запитала його чого, він такий сумний. Він розповів їй про своє горе і вони розбалакалися. Аж він попросив її, чи не пішла б вона до нього замість помершої. Вона згодилася радо, вернула з ним разом до дому і стала жити у нього.

Але за якийсь час жінка почала хвилюватися та сумувати і нарешті сказали чоловікови, що вона занудила за своєю ріднею та хоче піти в гості. Чоловік не заперечив, але сказав, що піде з нею. Та вона не хотіла того кажучи, що сама вона прийшла до нього, сама й вернути хоче.

Чоловік таки не хотів її саму пустити, та допитував її, чому вона не хоче іти з ним.

Так прийшли вони раз перечучись на беріг моря; тоді жінка відповіла чоловікови, чому хоче сама іти. «Бо», каже, «як ми вернемося, ти будеш сміятися з мене».

Але як він присягнув, що не буде, і згадувати не стане про її сімю, вона сказала йому, що її дім в морю, і що вся її рідня риба. Колиж, не дивлячись на се, він таки хоче піти з нею, то хай рахує прибіє на березі, і як третя хвиля прибіє, хай пірне з нею під воду.

Як третя хвиля прибила, жінка кинулася під неї, чоловік пішов за нею і вони скоро прийшли до місця де мешкав її рід. Там жінка оповіла родичам свою історію і показала свого чоловіка. Його прийняли з честю і дали окремий дім для мешкання. Але наказали, щоб він з нього не виходив.

Він послухав і кілька днів не виходив з дому, але одної ночі побачив з хати, як молоді риби гралися і захотів подивитися на

них з близька. Але тільки він вийшов, як жінчині родичі побачили і наказали йому іти назад в хату.

За три дні він знов побачив забаву молодих риб і знов вийшов подивити ся. Але за той час, що він мешкав з рибами, він переймив деякі їх прикмети, а саме почав теж світити ся в темряві. Як тільки він наблизив ся до поверхні води, якісь рибалки що плавали човном побачили його і подумали, що то дуже велика риба та й закинули його гаком.

Родичі жінки побачивши, що він в небезпеці, побігли ратувати його і старали ся стягнути на дно моря, але нічого не вдавало ся, і вони на кінець попросили акулу, що трапилась недалечко, прокусити шнур від гака. Акула так і зробила і чоловік був знов вільний, його відвели до дому, витягнули гак і перевязали рану, так що вона скоро зажила. Але боячись, що коли він зістанеть ся у них далі, то не мине нової біди, родичі жінки просили їх вертати мерщій до дому і випровадили їх.

На дорогу дали чоловікови той гак, на котрий він був зловив ся, лиш наказали добре сховати і нікому не показувати.

Вернувши до дому, чоловік заховав гарненько гака в стріху і вони зажили спокійно. Але хата, в котрій вони мешкали, не була їх власна, а лиш частина великого будинку, в котрім жив сам господар. Сей господар придумав раз перекривати дах, та нічого не сказавши почав як раз з того кінця, де жили чоловік і жінка риба. Як-же тільки люде здерли стріху, зараз знайшли гака і хазяїн побачивши його, пізнав його як свого. Розповів, як він загубив його на морі, закинувши на якусь велику рибу, що вирвала його і потягнула за собою. Господар запідозрів зараз того чоловіка, що він украв його гак, і так причепив ся до нього, що бідний чоловік мусів розповісти цілу пригоду.

З початку все йшло добре і ніякої біди не стало ся з того, що чоловік розповів тайну своєї жінки. Але з часом він взяв собі другу жінку, а тота посварившись раз з першою, посміяла ся з неї, що вона риба. Перша жінка дуже образила ся і порішила вернути назад в море і стати знов рибою. Вона пішла до свого чоловіка і сказала йому: «Я тебе просила, не йди зі мною, а ти пішов і обіцяв, що ніхто не буде сміяти ся з мого роду, а тепер я

не можу зістати ся в такій хаті, де мене і моїх дітей лиш висміювати будуть».

Чоловік просив і молив її зістати ся, але вона не послухала. Взяла найменшу дитину на руки, побігла до берега і крикнувши чоловікови «прощай!» кинулась у хвилю. Старші діти лишили ся в опіці у батька і від них пішов потім рід Сарфу н'еннам, «тих що не мають їсти сарфу», – бо жінка від котрої вони походять була такою рибою.

A. B. Ellis, Tshi speaking Peoples, cm. 208–211.

37. Гароба-Діке

(Фульби, Масіна)

З роду короля Фульбів Ардо, що 500 літ панував над Масіною, вийшов і Гароба-Діке. Але що він був лиш молодший брат короля, то йому не припало наділу. Тому він блукав по краю Баманів, не задоволений і в поганім настрою, та давав людям добре знати про несправедливість своєї долі і своє огірчення.

Гароба-Діке став людиною грубою, жорстокою, злочинною. Коли він спиняв ся в яким небуть баманськім селі на-ніч, то казав вбити маленьку дитину, потовкти її в ступі, полити водою та годувати тим його коней. Коли він натрапив в дорозі на кузню, то казав ковалеви кувати ножі і списи, але не розпалюючи вогню і не вживаючи міха. Як натрапив на кушніра, то казав йому обшити череп носорога шкірою, і мав такі иньші забаганки, так що Баманські племена сильно бояли ся його дикости.

В своїй біді звернули ся раз Бамани до музики з племени Мабо, Алала, до мудрого музики Гароби-Діке. Вони принесли йому міру золота в дарунок і сказали: «Ти один лиш маєш вплив на волю Гароби-Діке. Ми принесли тобі дарунок, щоб ти сказав йому, що він тільки нищить наш край, і ні він, ні ми з того не матимемо користи. Постарайся змінити його гадку».

Мабо Алал сказав: «Добре, я подумаю, що тут можна зробити». Він прийняв золото і справді був єдиний, від котрого Гароба-Діке пораду стерпів би.

По кількох днях він сказав до Гароби-Діке: Послухай мене! Сі Бамани не зробили тобі нічого злого. Як би я був тобою, то я звернув ся б проти своїх власних земляків, Пуло що тобі завинили королівство».

Гароба-Діке сказав: «Ти кажеш правду! До якого ж би міста мені піти?» Мабо-Алал сказав: «А що якби ти поїхав до Саріаму, де Гамаді Ардо панує?» Гароба-Діке сказав: «Гаразд, се можна зробити. Поїдемо туди!»

Вони приїхали в околиці Саріаму. Вони спинили ся на хуторі одного селянина і позлазили з коней. Гароба-Діке сказав до свого Мабо: «Зістань ся тут. Я хочу спершу сам на місто подивити ся». Потім він зняв свою дорогу одіж, взяв у селянина найстаршу і найгіршу одіж наймита і пішов у місто.

Спершу він зайшов до коваля і сказав: «Я з племени Пуло і мені дуже скрутно прийшло ся. Як би ти мені давав трохи їсти, я допоміг би тобі багато в роботі».

Коваль відповів: «Мені придало ся б хіба як би ти мені міх роздував».

Гароба-Діке сказав: «Добре, я буду се робити». Він наймив ся до коваля і працював порядно. Підчас роботи він запитав коваля: «Чи се місто, кому воно належить? Коваль відповів: «Місто належить до Гамаді, він родом Ардо».

Гароба-Діке сказав: «Ага, Гамаді Ардо! Чи ж він має коней?» Коваль відповів: «О, він має силу коней. Взагалі він дуже багатий, – він має все що йому треба. І місто багате і він багатий. Він має також три доньки і дві з них віддав за порядних людей, за Фульбів».

Гароба-Діке сказав: «А третя мабуть ще дитина?» – Коваль сказав: «Ні, вона вже не дитина – вона повинна б вже сама дітей мати. Але Коде Ардо найгордйша з фульбійських дівчат в цілій Масіні. Вона носить на мизинці срібний перстеник і не хоче йти заміж, лиш за такого, кому сей перстень на мизинця прийдець ся. Бо вона каже так: Правдивий Фульбе мусити мати тонкі руки й ноги і делікатні пальці. Без того він не правдивий Фульбе ⁴⁵.

⁴⁵ Справді правдиві Фульби мають надзвичайно стрункі і граціозні постаті, з майже ненормально тонкими кінчинами (Л. Фробеніус).

На другий день зібрали ся всі молоді, благородні Фульбе як завше перед домом Гамаді Ардо. Вони стояли і лежали групами розмовляючи між собою. Потім вийшла маленька, зарозуміла королівна Коде Ардо і стала шукати між людьми такого, щоб міг убрати її мізинний перстень. Але одні не могли його навіть на кінчик пальця заложити, другі з тяжкою бідою просунули до першого сугава. Кілька було й таких що до другого сугава дотягнули, але дальше не міг ніхто насунути, ніякими напруженнями. Дарма, що всі ті що зібрали ся були б радо взяли Коде Ардо за жінку! Бо її добути був доказ чистокровності, вона була донька короля і принесла б чоловікови честь і масток.

На слідуючий день відбуло ся те саме. Знов не знайшло ся між всіми Фульбами, що з далека позїздили ся, й одного що міг би убрати перстень. Але того дня урвало ся терпінне Гамаді Ардо. Він сказав до своєї доньки: «Тепер підеш за першого ліпшого». Але між тими що се чули був і коваль, у котрого Гароба-Діке найняв ся. Він сказав: «В моїм домі працює тепер чоловік. Він зле одягнений, він прийшов зі села. Він каже, що він з племени Пуло і видно, що се Фульбе».

Гамаді Ардо сказав: «Приведи мені сього чоловіка, хай він спробує перстень моєї доньки». Коваль пішов з кількома людьми до Гароби-Діке і сказав до нього: «Ходи скоро! Король хоче говорити з тобою». Гароба Діке здивував ся: «Що, король хоче зі мною говорити? Я ж не можу піти до нього, я ж зовсім брудний». Коваль сказав: «Ходи, – король так хоче!»

Гароба Діке з ковалем пішли на майдан – де був король Гамаді, Коде Ардо, і всі вельможі. Коваль сказав: «Ось той чоловік». Король запитав його: «Чи ти з Фульбів?» Гароба Діке відповів: «Так, я Фульбе». Гамані Ардо запитав: «Як тебе звати?» Гароба Діке сказав: «Сього я не скажу».

Гамаді Ардо взяв перстень своєї доньки і сказав: «Попробуй насунути сей перстень на мізинець».

Гароба Діке взяв перстень і насунув його на палець – перстень прийшов ся як раз. Король Гамаді Ардо сказав: «Ти мусиш одружити ся з моєю донькою».

Тоді Коде Ардо почала плакати і говорити: «Ні, за сього хлопа, за сього поганого, брудного чоловіка я не піду!» Але король сказав: «Ти сама так хотіла. Тепер мусиш іти за сього чоловіка».

Коде Ардо плакала цілий день, але таки мусіла піти за брудного Гаробу Діке. Сього-ж дня відбули весіле. В ночі спав Гароба-Діке у своєї жінки.

На другий день Коде Ардо плакала, плакала цілий день і говорила: «Ох, за якого-ж брудного чоловіка віддав мене батько!»

Одного ранку зявилися в краю Бурдам (Туареги) і пограбували всю худобу короля Гамаді Ардо і міста Саріам. Пастухи прибігли до міста і сповістили:

«Бурдам забрали всю худобу, мусите їх зараз доганяти». Всі люде в місті кинулись до зброї. Але Гароба Діке лежав дармо в кутку. Король Гамаді Ардо підійшов до нього і сказав: «Може б і ти сів на коня, щоб на війну їхати?»

Гароба Діке відповів: «На коня? Я ніколи в життю не сидів на коні. Я син бідних люде. Дайте мені осла, на ослі я втримаюся». Коде Ардо плакала.

Гароба Діке сів на осла, вдарив і поїхав собі в зовсім иньшу сторону як військо. Коде Ардо плакала та плакала, кажучи: «Батьку, батьку, яку ти біду стягнув на мене!»

Гароба Діке поїхав до того селянина, де він зіставив коня і зброю, та свого Мабо-музику. Він зіскочив з осла і крикнув: «Алале, я оженив ся». Мабо сказав: «Як, ти оженив ся? З ким-же ж ти оженив ся?» Гароба Діке сказав: «Я оженив ся з найбільше зарозумілою дівчиною місті, Коде Ардо, донькою короля Гамаді Ардо».

Мабо сказав: «Таке щасте трапило ся тобі?» Гароба Діке сказав: «Так. Але тепер иньша справа. Бурдам забрали худобу мого тестя. Дай мені мерщій одежу й зброю, осідлай коня, я хочу иньшим перетяти шлях». Мабо все прилагодив, подав йому і запитав: «Чи й мені з тобою їхати?» Гароба Діке відповів: «Ні. Нині ще ні». По тім він поїхав чим скорше.

Скоро він дігнав иньших і поїхав біля них, одалік від гурту. Оба зяті короля і иньші Фульбе побачили як він надїздив з боку і радили ся між собою: «Се мабуть Джінар (дідько). Треба його

задобрити. Тоді забезпечимо собі перемогу і стадо відберемо». Один сказав: «Треба до нього заговорити».

Кілька людей під'їхало до нього і запитало: «Куди ти їдеш? Що ти маєш на думці?» Гароба Діке відповів: «Я їду туди де бувають битви, і допомагаю тим, що мені до мисли». Люди сказали: «То певно ти Джінар». «Еге», відповів Гароба Діке. Вони запитали: «Чи будеш нам допомагати?» Гароба Діке сказав: «Чому ні? Допоможу. Кілько з вами зятів короля Гамаді Ардо?» Люди відповіли: «Два зяті з нами». Гароба Діке сказав: «Як що мені кожний з них дасть одно ухо, то я вам допоможу». Люди сказали: «Сього не можемо зробити. Щоб сказали на се в місті!» Гароба Діке сказав: «Се дуже просто. Хай зяті скажуть: «Мені в бою ухо відрубали. Я тримав голову так, а удар зісунув ся по усі». Тоді всі будуть вважати се великою честю».

Люди поїхали назад і переказали се королівським зятям. Спершу не хотіли вони погодити ся, але вкінці кожний післав одно ухо Гаробі Діке. Сей сховав уха в торбу; потім станув на чолі війська: «Але не кажіть нікому, що вам Джінар допоміг», сказав він людям. Фульбе відповіли: «Ні, ні, ми не скажемо».

Вони дігнали Бурдам і били ся з ними. Гароба Діке убив багатьох і забрав їх коні. Він дав їх зятям короля. Фульбе виграли битву і погнали стада назад. Але Гароба Діке відлучив ся від них і поїхав на хутір, де його чекав Мабо. Тут він зліз з коня, зняв свою гарну одіж, убрав свою дранку, сів на осла і поїхав до міста.

Як він їхав через Саріям, побачив його коваль, у котрого він працював перший день. Він крикнув до Гароби Діке: «Не спиняй ся перед моїм порогом! Ти ніякий Фульбе, ти простий байстрюк, або невільник, але не вояк і не Фульбе». Жінка коваля чула се і сказала до свого чоловіка: «Не говори так. – Фульбе завжди Фульбе, а ти не такий мудрий, щоб знати, що се все значить».

Тимчасом переможці Фульбе вернули ся з стадами. Всі витали їх і тішили ся. Сам король Гамаді Ардо вийшов їм на зустріч і сказав: «Се справді по вояцьки, ви правдиві Фульбе. Чи ж поранили з вас кого?» Перший зять сказав: «Як я нападав з одного боку, замахнувся на мене довговязий Бурдам шаблею. Я відхилив голову, а меч пройшов мені по усі, але я був врятований».

Другий зять сказав: «Як я нападав з другого боку, замахнув ся на мене маленький Бурдам, довгим мечем з низу. Трохи голови не відрубав. Але я нахилив ся і він лиш ухо відтяв мені. Але голова була вратована». Король Гамаді Ардо сказав: «Як присмно таке слухати! Ви герої. Але скажіть, чи ніхто не бачив мого третього зятя?» Всі засміяли ся і сказали: «Що, той? він ще з початку не туди поїхав. Ні, ми його не бачили».

Тоді з другої сторони надїхав Гароба Діке на своїм ослі. Як вже наблизив ся, ударив він свою скотину, так що вона підскоками погнала на площу. Як Коде Ардо се побачила, стала гірко плакати і говорила: «Батьку, батьку, яке горе ти накликав мені».

Вечером лежали вельможні Фульбе кругом, на землі і оповідали, що вони нині робили. Гароба Діке ж лежав обдертий в куті і слухав мовчки. Оден казав: «Як я врїзав ся перший між ворогів...» Другий казав: «Як я коні добув...». Третий казав: «Так, ви не то, що чоловік Коде Ардо, ви справжні лицарі». Оба зяті королеві мусіли знов і знов оповідати, як вони в битві потратили уха. А Гароба сидів тут же і слухав. В торбі у нього були відрізані уха і він все перебирав їх між пальцями.

Як настала ніч, він пішов до свого дому. Але Коде Ардо сказала до нього: «Ти не будеш більше зі мною спати. Іди собі на другу половину».

На другий день напали Бурдам на місто; їх була сила. Як вони заявили ся на овиді, зібрали ся на нараду всі люде що до бою здатні. Але Гароба Діке сів на осла і погнав з міста. Люде дивили ся і кричали: «Осьде втікає Гароба Діке, ось втікає Гароба Діке». Коде Ардо заплакала і сказала: «Батьку, батьку, яке тяжке нещасте ти покликав на мене».

Гароба Діке поїхав на хутір, де лишив одіж, зброю і коней і свого Маба. Приїхавши на хутір він зіскочив з осла і крикнув Мабови: «Швидче сідлай мені коня і дай мені мої речі! Бо нині велика справа. Бурдам обступають місто великими гурмами і нема кому боронити». Мабо Алал спитав: «Чи й мені їхати?» Гароба Діке відповів: «Не сьогодні ще».

Він одягнув свою гарну одіж, вхопив зброю і скочивши на коня погнав до міста.

Тимчасом Бурдам обступили місто і почали напад. Потім вірвали ся до міста і частина їх посувала ся до королівського крааю. Гароба Діке, що заскочив їх з заду, пробив ся через ворогів, Скидаючи Бурдам з коней на право і на ліво, він пробив ся аж на подвірє, в сам час, бо кілька Бурдам обступили як раз Коде Арде і хотіли взяти. Як Коде Ардо побачила хороброго Фульбе, промовила вона до нього: «Мій старший брате ⁴⁶, поможи мені, Бурдам хочуть полонити мене, а мій чоловік покинув мене зі страху». Гароба Діке ударив одного Бурдам списом. Другий поранив його самого глибоко, але Гароба Діке убив його. Інші утікли. Тоді Коде Ардо побачила, що його ранено і крикнула: «О, мій старший брате, ти вратував мене, але тебе поранено». Вона зірвала з себе шматок одежі і обв'язала тим закрівавлену ногу Гароби Діке.

Тоді пігнав Гароба Діке назад в саму середину Бурдам і розбивав їх на всі сторони. Тут проколов одного, там зарізав другого, так що Бурдам обхопив великий страх. Вони покинули місто і пішли в рости́ч. Фульбе ж гнали на ними.

Гароба Діке поїхав тим часом на хутір, де його чекав Мабо Алал. Там він зняв одіж і зброю, одягнув своє лахмітє, сів на осла і поїхав назад до міста.

Як він переїздив попри коваля, що його спершу був прийняв на службу, крикнув той за ним: «Дивіть ся на сього байстрюка, на сього вуличного собаку, сього страхополоха! Втікай мерщій з-перед мого дому!» Але його жінка сказала: «Не говори так, він Фульбе, а Фульбе ніколи лаяти не треба». Коваль не зважав на неї: «Дай мені спокій, жінко! Сього негідника, що втік коли нам найбільше людей треба було, тільки можна що лаяти». Гароба Діке відповів: «Що ж хочеш! Відколи я прийшов до сього міста, я завше говорив, що я син бідних людей».

Потім ударив свого осла так, що він побіг підскоками на площу. На площі сиділо багато Фульбів і король Гамаді Ардо, і говорили про події дня. Коде Ардо теж була там. Як Гароба Діке прискавав на ослі, почала вона плакати і говорити: «Ох батьку, чому ти накликав мені таку тяжку долю. Адже між Фульбами є такі

⁴⁶ Вираз високої поваги.

славні й хоробрі люде». Гароба Діке сказав: «Як я з тобою женив ся, ще першого дня сказав тобі, що я син бідних людей, і твому батькови я говорив, що не розумію нічого в конях ані в вояцтві». Але Коде Ардо плакала і говорила: «Ти боягузе нещасний, ніколи вже не будеш на моїй постели спати». Тоді Гароба Діке положив ся байдуже в куті.

Фульбе сиділи до вечера і говорили про сей день. Оден казав: «Як я відкинув частину Бурдам...» Другий: «Як я вривав ся поміж Бурдам...» Третий казав: «Як я змусив головне військо Бурдам до утечі...» Але богато висмівало Коде Ардо і питало її: «А де був властиво твій чоловік?» Коде Ардо казала: «Дайте мені спокій, краще б був мене батько за мавпу віддав, ніж за сього страхополоха. Ой, який сором!»

Настала ніч і Фульбе розійшли ся по хатах, але Коде Ардо не могла заснути. Вона все думала про свого страхополоха чоловіка і про хороброго чужинця, що вратував її.

Коло півночі кинула вона оком на постіль чоловіка, що спав на другім кінці хати. Вона побачила, що одіж з нього зсунула ся і лахміте злетіло до долу. Вона побачила кров! Тоді вона підвела ся і подивила ся пильно. Кров капала з перевязи на бедрі, а перевязь була з її одежі. Се була часть тої одежі, що вона з себе зірвала, щоб перевязати чужого Фульбе. Перевязь лежала на бедрі її чоловіка, що на ослі приїхав.

Коде Ардо встала і пішла до чоловіка та запитала його: «Гароба Діке, де дістав ти сю рану?» Гароба Діке сказав: «Подумай». Коде Ардо спитала: «Хто зірвав з себе одежу, щоб тобі рану перевязати?» Гароба Діке відповів: «Подумай!» Коде Ардо спитала: «Хто ти такий?» Гароба Діке відповів: «Королевич». Коде Ардо казала: «Я тобі дякую».

Гароба Діке сказав: «Поки що не говори нікому. Але загрій деревної оливи і положи мені на рану». Коде Ардо принесла оливи, загріла, покапала її на рану і перевязала на ново. Тоді вийшла тихенько з хати. Вона пішла до своєї матері, сіла коло неї і сказала плачучи: «Мій чоловік не страхополох, і не утікач. Він той чоловік, що вратував місто від Бурдам. Але не кажи сього нікому». По сім вернула ся тихо до хати.

На другий день сів Гароба Діке на осла і поїхав на хутір, де він свого Мабо лишив з одіжю і зброєю. Він сказав до нього: «Алале, нині ми можемо представити ся в Саріамі перед королем Гамаді Ардо в нашій справжній вигляді. Осідлай мені коня, сідлай і свого».

Гароба Діке одягнув ся і взяв зброю. Він віхав до Саріаму, а Мабо їхав за ним слідом. На великій площі, де Фульбе збирають ся, зліз він з коня і Мабо позабивав в землю срібні кілки, щоб привязати коней.

Гароба Діке покликав свою жінку, і вона привитала його. Коде Ардо сміяла ся. Тоді він звернув ся до всіх Фульбе: «Я називаю ся Гароба Діке, а се моя жінка, Коде Ардо. Я син короля і я побив учера Бурдам».

Король Гамаді Ардо сказав: «Ми не віримо тобі, ми бачили лиш, як ти на ослі їдиш». Гароба Діке сказав: «То запитай же тих, що в битві були». І вони сказали: «Се правда». Лише оба королівські зяті сказали: «Се не так певно». Тоді Гароба Діке витягнув з торби оба уха і запитав: «Хиба, ви не пізнасте сих ух?» І оба відступили мовчки.

А король Гамаді Ардо приступив до Гароби Діке, став перед ним на вколішки і сказав: «Вибач мені, і прийми з моїх рук ціле королівство». Гароба Діке сказав: «Гамаді Ардо, я не менший від тебе, я теж потомок Ардів як і ти. Але коли я тепер став королем, то наказую, щоб ковалеви, що з мене насміхав ся, було дано пятьдесять батогів». Так і стало ся.

Frobenius, см. 77–91.

38. Львиний хвіст

(Гауса, Північно-Західна Африка)

Дві сестри посварили ся раз про те, котра з них краща. І поішили вкінці піти разом в світ: котра дістане від людей більше дарунків, та буде вважатись гарнійшою.

Так зібрали ся вони в дорогу, і в кожній місцевости, куди вони заходили, казали до людей: «Котра з нас краща, дайте тій

подарунок». Обі діставали багато дарів, бо одному подобала ся більше одна, другому друга. Але молодша сестра дістала таки більше.

Перейшовши багато країв зібрали ся вони до дому і одного дня прийшли до берега озера. Вони напили ся з нього і полягали на березі, пустивши коров, овець і кіз, котрих їм надарували по дорозі, пасти ся і пити на волі.

«Піди і принеси мені води!» наказала старша сестра молодшій по хвилі. Ся встала і пішла до води, але як тільки зібрала ся зачерпнути тиквою води, старша сестра крикнула до неї: «Ні, то погана вода. Мислиш, що я ту саму воду питиму, з котрої твій товар пив? Іди дальше від берега».

Молодша сестра послухала, але трапила на глибину і раптом щезла. Старша сестра, що вже давно заздрила молодшій, зібрала всю худобу і пігнула весело до дому.

Дома запитали її, де вона сестру поділа: «Вона втонула в морю!» відповіла вона спокійно.

Але стало ся так, що її маленький брат пас вівці на березі озера. Граючись він кликнув утоплену сестру по імені і сказав при тому: «Вертай до дому, вертай до дому». І дивіть ся, сестра вийшла з води, підійшла і сіла коло нього. Вона розчесала йому волосе і помастила олієм, а потім сказала: «Тепер я піду до дому». «А де ж твій дім?» запитав хлопчик. «Ось-де, в воді», сказала вона, пішла в воду і щезла.

Хлопець дивуючись погнав свою череду до дому і оповів: «... Сього вечера була у мене сестра, але тепер вона знов в воді». Але вони йому не повірили.

На другий день знов була сестра у нього, і знов щезла в воді, так само таємничо як і прийшла.

Прийшовши до дому, хлопець знов оповів, що з ним було і додав: «Як хочете її побачити, то поперекидуйте ся вівцями». Так вони й зробили.

На другий день пігнав хлопець знов на беріг озера череду, в котрій були його родичі і деякі приятелі, що поперекидали ся. Як він заспівав: «Вертай до дому, сестричко, до дому!» виринула вона з води і прийшла до нього.

Вони сиділи і балакали, аж раптом вона сказала: «Ти маєш сьогодні більше овець ніж звичайно». «Ні», каже хлопець. «Таки більше», сказала сестра. Вівці ж пасли ся та поглядали на неї. Потім вона розчесала хлопцеві волосє помастила олієм і гарненько заплела. Тоді попросила ся, пішла в воду і щезла в воді.

«Вірите тепер», сказав хлопець, «що я правду сказав? Була моя сестра тут чи ні?» – «Так, се була вона», сказали всі. «Але що б його зробити, щоб її вернути назад з води?» Так радили вони між собою. Аж підійшов до них королевич, та й каже: «Чи дасте свою доньку за мене, як я її з води добуду?» «Дамо певно», відповіли родичі.

Тоді перемінив ся юнак в прокаженого, так що руки у нього були покриті проказою і він став дуже поганий. Ніхто не знав, нащо він се чинить. Потім сказав до людей: «Як вода стане біла, то не тіште ся ще; як вода стане чорна, то співайте сумної; як вода стане червона, то веселіть ся».

Як він се сказав, поліз з своїми ножицями в воду. Зійшовши на дно привитав ся з водяним, що був узав собі утоплену дівчину за жінку, і запитав його: «Чи ти добре почуваш себе, водяний царю?»

Додо відповів: «Еге, зовсім добре, друже». «Чи хочеш щоб я тобі бороду постриг?» запитав дальше юнак. «Хочу», відповів той.

Тим часом люде на березі бачили, що вода побіліла, і сум обняв їх серця. Потім вода стала зовсім чорна і вони почали плакати ся голосно. Нарешті вода стала червона – юнак відрізав Додови голову. Тоді люде підняли радісний крик і вдарили в бубни. Аж гульк, виринув з води юнак, а на руці у нього дівчина; зі слезами привитали її батьки. Потім зібрав ся юнак з своєю молодою жінкою до дому.

Але його подруже не було щасливе. Молода жінка не кохала його. Вона приносила йому їжу в брудних мисках і давала пити з немитої тикви. Одного дня він зібрав весь нарід і оповів про невдячність своєї жінки, котрій він вратував жите. Після сього пішов, обмив з себе проказу і вийшов з купели гарний як ранок.

Як жінка прочула про се, помила швиденько весь посуд і наповнила добрими стравами. Як чоловік прийшов до дому, вона подала йому обід в чистій мисці. Але він сказав: «Принеси мені брудну

миску, з котрої я завше їв, і брудну тикву, з котрої я звичайно пив. А як не хочиш, то чисть мені миски хвостом левеняти, бо інакше я їсти не буду».

Жінка пішла плачучи з хату і оповіла приятельці своє горе. «Ось бачиш», сказала приятелька, «се мстить ся твій чоловік за те, що ти його перше не кохала. Але я тобі так раджу: возьми зерна, перемий його і постав на дворі; коли в нього нападає багато мух, то вибери їх, понеси до ліса і нагодуй ними львицю, як тільки вона пасть відчинить. Тоді дістанеш хвіст левеняти і вволиш волю свого чоловіка. А він знов до тебе подобрійшає».

Молодиця послухала і взяла з собою чимало мух до ліса. В лісі натрапила вона на львицю, що як раз гієні заплітала волосе. Жінка вилізла тихцем на дерево, і як тільки львиця позіхнула, кинула їй мух до пасти. Львиця проковтнула їх і як тільки знов позіхнула, то жінка знов кинула їй мух. По тім львиця сказала до гієни: «Іди собі, я втомила ся». Гієна пішла, а львиця подивила ся в гору, не побачила нікого і крикнула: «Хто там на дереві?» – «Я тут, жінка одна», відповіла молодиця.

«Злізь лише з дерева», крикнула львиця, «тобі нічого не станеть ся, злази спокійно». «Ой, я бою ся твоїх дітей, що вони до дому вернуть ся». «Вони тобі нічого не зроблять, ходи», сказала львиця.

Молодиця послухала, злізла з дерева і дала львиці решту мух; як та її запитала, чого вона до ліса прийшла, оповіла молодиця, що мусить добути хвіст левеняти.

Львиця пообіцяла їй, і швидко заховала жінку, бо зачула, що діти вертають ся.

Як вони лиш поприходили, почали кричати: «Мамо, ми чуємо чоловіка!» – «Дурні», відповіла львиця, «чому ж я нічого не чую! Ідїть, кладїть ся спати». Вони послухали, а львиця пішла до жінки і сказала «Відрїж собі хвіст найменшого лева; але не йди, поки зовсім не стемніє».

За хвилию пішла жінка, щоб відрізати наймолодшому хвіст. Але левенята ще не спали і крикнули: «Мамо, осьде чоловік». «Дурні», відповіла мама-львиця, «дайте мені спати і спїть самі». Вони послухали і скоро заснули. Тим часом на дворі стало зо-

всім темно і молодиця пішла до левенят і відрізала найменшому хвіст.

«Теперь біжи до міста», сказала львиця. І молодиця побігла з хвостом з усеї сили. На другий ранок повставали левенята і одно за другим приходило і весело крутило хвостом. Але найменший лев заплакав: «О, я мою лиш обрубок хвоста! Горе мені». Тоді вхопили старші бубен⁴⁷ і почали бубнити співаючи

Вертай, вертай назад швидче
Левенячий хвіст утявши,
Вертай, вертай ти, злодію!

І молодиця мусіла, хоч не хоч, вертати ся. Але львиця сказала: «Дайте мені в бубен вдарити». Вона почала бубнити і співати голосно:

Втікай, втікай собі швидше
Левенячий хвіст утявши,
Втікай, втікай, що є сили.
І молодиця побігла з хвостом до міста.

Щасливо дійшла, помила чоловікови посуд хвостом левеняти і дала йому в тім начинню їсти. І він зїв.

Від того дня жили обоє щасливо, і вона признала, що її чоловік правдивий королевич.

T. Schön, Grammar of the Hausa language, cm. 198–202. Bleek, № 19.

39. Побратими (Гауса́)

Раз чоловік знайшов в лісі саранчу. Він взяв її, завинув старанно в листе і поніс до дому. Його жінка гадаючи, що чоловік щось вполював, прилагодила горшки і розвинула листе, щоб виняти здобичу, але саранча при сьому вилізла і полетіла. Як жінка оповіла се чоловікови, розсердив ся він дуже і наказав

⁴⁷ Бубен – містичний інструмент, вживають його до чарів, замовлянь і т. д.

бігти за саранчею і зловити її. Жінка послухала і побігла кидаючи для саранчи зерно по дорозі, але саранча втікала все даліше й даліше.

Нарешті прийшла ніч і жінка схавала ся в дупло ночувати. Але не знайшовши дороги до дому, мусіла там лишити ся. За кілька тижнів породила вона хлопця. Вона стала ходити що дня збирати поживу в лісі, щоб вигодувати сина, аж він виросте.

Одного разу хлопець зайшов в печеру львиці. Вона хотіла його роздерти, але хлопчик так любо засміяв ся до неї, що вона не зробила йому нічого.

Скоро по тім привела львиця молоде. Хлопчик почав що дня заходити у львину печеру грати ся з левенятем і їв разом з ними те мясо, що львиця приносила з польовання. По тім він завжди вертав до своєї матери.

Раз грав ся він з левенятем, коли вернула ся львиця і принесла трупа жінки. З жахом пізнав хлопець свою маму. Львиця побачила її в лісі і вбила. Тоді левеня посумніло дуже і не захотіло їсти мяса з матери свого приятеля. Обоє викопали яму і поховали маму хлопчика.

Як же молодий лев помітив, що сліди його лап стали вже такі великі, як його матери, пішов він в ліс і там забив її; тоді він приніс трупа і сказав до хлопця, що за той час теж підріс був: «На, їж». Але юнак не захотів і вони оба викопали яму і закопали львицю. Тепер вже ні оден не мав матери.

Тим часом оба вирости і вбрали ся в силу. Тоді юнак сказав раз до лева: «Я хотів би піти до міста, але маю в що одягнути ся». Як лев почув се, пішов він до міста і ліг на дорозі. Як над'їхали купці, кинув ся він на них, так що вони з переляку кинули свої товари і втекли. Тоді лев забрав всю одіж готову і матерії, сукно і шовк, та поніс все свому приятелеви. «Тепер би мені ще сокир, списів, ножів, лука і стріл», сказав він подякувавши левови. Лев пішов знов до міста і в друге проробив свою штуку, але сим раз з товарів, що купці покидали, вибрав він сокир, мечів і таких иньших річей і приніс їх своєму приятелеви-чоловікови. Сей подякував і пішов до міста. Скоро він оженив ся, та ніхто не знав, звідки він узяв ся.

Лев приходив що ночі до міста, щоб свого приятеля провідати; тоді вони сиділи разом в хаті чоловіка⁴⁸. Але одного вечера, як вони так сиділи, ввійшла жінка в хату. Побачивши лева вона налякала ся і з криком кинула ся назад. Лев утік з хати на двір і сховав ся в тіні дерева, щоб жінки товариша не сполошити. «Ой, в домі лев сидить», крикнула жінка. «Ти помиляєш ся», відповів чоловік, «звідки б там лев узяв ся».

На другий день на світанку викликав лев потиху чоловіка з хати. «Я йду», сказав він. «Як почувеш, що я раз крикну, то знай, що я вмираю, як крикну двічі, то все гаразд, чуєш?» «Чую», відповів чоловік сумно.

Скоро по тім почув чоловік крик лева і все затихло. Він зрозумів, що лев помер. Мовчки виточив свій ніж і пішов до жінки. «Бувай здорова, я йду вмирати», сказав він і пішов в ліс. Він знайшов те місце де його приятель лев лежав мертвий і убив себе над його трупом.

Мешканці міста знайшли оба трупи і поховали в одній могилі. Горе! Лев знищив щастє подружа!

Schön, st. 298–302, Bleek, № 20.

40. Король та відьма

(Вені Саїд)

В давних часах жила одна відьма. Одного разу вона стала жебрати перед королівським домом. Королівська невільниця вийшла і дала їй милостиню, а стара каже до неї:

«Я хочу говорити до твоєї пані».

– Почекай, каже невільниця, я піду запитаю.

Як вона запитала, пані сказала: «Введи її». Стара ввійшла і стала плакати.

«Чого ти плачеш?» питає королева.

⁴⁸ На заході Африки звичайно чоловік і жінка з дітьми мають кожне окрему хату.

«Я, пані, маю таке ремесло, що вгадую долю людей; от я й вгадала долю свого пана, що він має сім синів і що він сам їх всіх забє».

Тоді королева дала їй, що Бог дав, і стара пішла.

Королева дуже здивувала ся: зі страху вона остовпіла, аж її лице перемінило ся. Королева мати прийшла до неї в кімнату, побачила її та й каже:

– Що тобі, дочко? Що тебе тривожить?

Вона покликала невільника і сказала:

– Біжи, скажи панови, щоб зараз прийшов до дому.

Невільник пішов до пана і сказав: «Ходи зараз до дому, хтось тебе питає». Король устав і побіг до хати, застав жінку зовсім змінену і запитав її: «Що тобі сталося?» А вона відповідає: «Якась стара була в мене і сказала: “Король має сім синів, вони всі дорослі. Вони повмирають і король буде винен в їх смерті”».

Та король каже: «Слова – брехні. Я пішлю слуг, щоб шукали всюди за тою старою, вони її приведуть до мене, а я сховаю якусь річ, то побачимо, чи вона знайде». Слуги привели відьму. Він же сховав золотий перстень в глиняний горщик з водою, а як стара ввійшла, він сказав до неї:

«Чи ти все знаєш, відьмо?» – «Так, королю», каже. – «Пошукай мені одну річ, як знайдеш, то я дам тобі міру грошей». – «Добре, я готова», відповіла стара. Вона почала гадати, а потім каже: «Тобі бракує золотого перстеня». – «Так, а скажи, хто його вкрав?» – «Ніхто його не вкрав; ти сам обікрав себе».

– «Як я його сам украв, то скажи, де він?»

«Почекай, най я погадаю». Вона знов почала митикувати, а далі каже: «Він в глинянім глечичу з водою на вікні».

Король дуже зчудувався на її мудрість, дав їй грошей і сказав: «Не ночуй сеї ночі в моїм королівстві».

Стара пішла. Чотири дні по тому другий король напав на сього короля, щоб прогнати з його держави. Той король сказав до своїх радних: «Порадьте, що маємо робити з тим королем, що напав на нас?» А хтось відповів: «Запитаймо стару, хай вона порадить».

Король післав слуг шукати відьму. Слуги вийшли з міста і зустрінули чоловіка, що говорив:

«Не роби Богови нічого, і Бог тобі нічого не зробить».

Вони вхопили його і привели до короля. Король і питає його: «Що се ти говорив?» А той: «То що я говорив, то правда». Тоді король сказав до вояків: «Посадіть його у в'язницю до завтрішнього дня». Далі подумав і сказав: «Я випробую чи він говорить правду».

Потім він зробив паляницю і всипав до неї отрути. На другий день він сказав випустити чоловіка з в'язниці і сказав до нього:

«Возьми собі сю паляницю і йди зараз геть; я не хочу, щоб ти тут зістав ся: як я тебе знов зловлю, то скажу відтяти тобі голову».

Тимчасом королівські сини були на полюванні. Вони пішли аж під гору далеко за містом і полювали там, аж стало коням горячо. Тоді вони позлазили з коней і сіли під деревом в тіни. Оден з них побачив на дорозі чоловіка. Королевичі не мали з собою нічого їсти і були голодні; як вони побачили чоловіка на дорозі, то посідали на коней і поїхали до нього. Вони сказали йому:

«Чи ти маєш при собі хліба?»

«Маю; не роби нічого Богови і він тобі нічого не зробить».

Вони відібрали від нього паляницю і поїхали до одного місця, а там поділили її поміж себе. Кожний дав теж шматочок своєму хортови. Як же вони зіли той хліб, то померли і вони і хорти, і лишили ся лише коні і зброя.

Надіхали подорожні, що йшли до королевого міста, побачили коней самих, у золотих сідлях і сказали:

«Се королівські коні». Вони повели їх до короля. Як вони привели їх, король подивив ся, ударив себе в чоло і крикнув: «Всі мої діти померли! те що стара сказала, стало ся».

Він сказав усім своїм людям сісти на коней і їхати шукати синів. Вони знайшли їх і привезли на мулах до міста. Як їх привезли усіх, батько тільки раз крикнув і помер.

R. Basset, Etude sur les dialectes berbères du Rif Marocain, 1899, cm. 125–130.

ОПОВІДАННЯ З МОРАЛЬНИМ ПОУЧЕННЄМ

41. Чому жінка чоловікови підвладна

(Тавета, Східня Африка)

З початку Бог хотів спробувати серце чоловіка і серце жінки. Він покликав чоловіка, дав йому ніж і сказав: «Слухай! сеї ночі, як жінка буде спати, піди і переріж їй горло».

Потім покликав жінку, дав їй ножа і сказав: «Слухай! Сеї ночі, як чоловік спатиме, піди і переріж йому горло!»

Добре. Чоловік пішов сумуючи, і думав собі: «Перерізати горло жінці! Моїй сестрі! Ні, не може сього бути. Не зроблю сього». Він викинув ніж в річку: мовляв, згубив.

І жінка пішла. Як настала ніч, взяла ніж і пішла вбити чоловіка, що спав собі. Коли раптом Бог з'явився знов: «Проклятуща! Коли твоє серце таке недобре, то ніколи в життю не торкнешся більше зеліза. Твоє місце в хаті і в полі. А ти», каже він до чоловіка, «за те що ти добрий – ти будеш паном (над жінкою) і носитимеш зброю».

Le Roy, Au Kilimangaro, cm. 218. – Basset, Contes, No. 100.

42. Гади́на

(Готентоти)

Кажуть, що раз білий чоловік натрапив на гадину, котру привалив камінь так що вона не могла рушити ся. Тоді чоловік підніс камінь, щоб її увільнити. Як же ж він його підніс, захотіла його гади́на вкусити.

Одна́че білий чоловік сказав: «Почекай, ходім перше до мудрих людей». Вони пішли і прийшли до Гієни, її запитав чоловік: «Чи се ж справедливо, щоб мене гади́на вкусила, хоч я її допоміг, як вона лежала безпомічна під каменем?»

Але Гієна сказала: «Ото велика річ, хоч би й вкусила?» Тут гади́на знов захотіла вкусити чоловіка, але він знов сказав: «Підож-

ди ще, ходім перше до иньших мудрих людей, хай я знаю, чи се й справді справедливо».

Як вони далі йшли, зустрінули Шакала. Білий чоловік промовив до Шакала: «Чи се справедливо, що мене гадина вкусити хоче, хоч я підніс камінь, що її неволив?» Шакал відповів: «Я не можу собі уявити, щоб гадину так привалило, щоб вона не могла навіть встати. Хиба як би я се на власні очі побачив, то повірив би. Ходім туди і най я побачу, чи се справді можливо».

Всі троє зібрали ся й пішли туди, де ся пригода стала ся. Як вони прибули, Шакал сказав: «Положи ся, Гадино, нехай тебе привалимо каменем». Тоді положив білий чоловік на неї камінь, і хоч вона як силувала ся, але таки не могла встати. Білий чоловік хотів знов піднести камінь, але Шакал сказав до нього: «Лиши її, вона ж хотіла тебе кусати, хай сама встане!»

І оба пішли собі геть.

Bleek, Reineke Fuchs, с. 8–9.

43. Черепаха і Мавпа⁴⁹

(Острів св. Маврикія)

Були собі раз Черепаха і Зако-мавпа. Черепаха мала одинайцятро дітей, а Мавпа – та була собі волоцюга.

Черепаха працює добре. Скінчивши роботу вона бере гроші і купує міру рису.

Вертаючи до дому, вона звертає з дороги, кладе рис на землю а сама йде до ліса збирати дрова.

Вернувши на дорогу бачить: Зако сидить на її мірі рису і каже до неї.

«Гей, кумо! дивіть, я знайшов міру рису».

«Сей рис не для вас, куме; сей рис то рис, що я купила для своїх дітей; я його кинула при дорозі, як пішла шукати ріща в лісі. Сей рис – мій, віддайте його мені».

Зако не слухає нічого:

«То що можна підняти, можна й заховати! Я не віддаю!»

⁴⁹ Записане в ломаній французькій мові негрів. Зако = Жакó, мавпа.

Черпаха зажурилась, та що має робити? Вона й каже мавпі: «Гаразд, куме, продайте мені хоч оден фунт; бо мої діти не їсти-муть дома».

– Е ні, куме! Мій рис не на продаж: підіть до китайського склепу.

– Добре, куме! Колись побачимо!

Отже, одного разу Зако сидить собі на галузці на дереві, а хвіст йому звисає на землю. Іде Черпаха по-під деревом, бачить хвіст на землі, вона підняла і гукає:

– Диви! Я знайшла мавпячий хвіст! Що можна підняти, можна й заховати. Я не віддаю!

– Ова, кумо, ви жартуєте. Се ж мій хвіст.

– Рис при дорозі для того, що рис знайде; хвіст на стежці для того, хто знайде хвіст.

Зако розсердився; тягне свій хвіст, Черпаха не пускає, сунеться за хвостом. Зако тягне, Черпаха сунеться. Зако притягає се все до суду.

Судя сидить на своєму місці – Зако йому каже:

– Пане судіє! присудіть Черпасі, щоб мій хвіст віддала.

Черпаха каже суді:

– Мій судіє! присудіть Мавпі, щоб мені мій рис віддала!

Судя починає питати; як йому оповіли цілу історію, питає він Зако:

– Де рис?

Зако сміється і бє себе по животі.

– Ось де, пане.

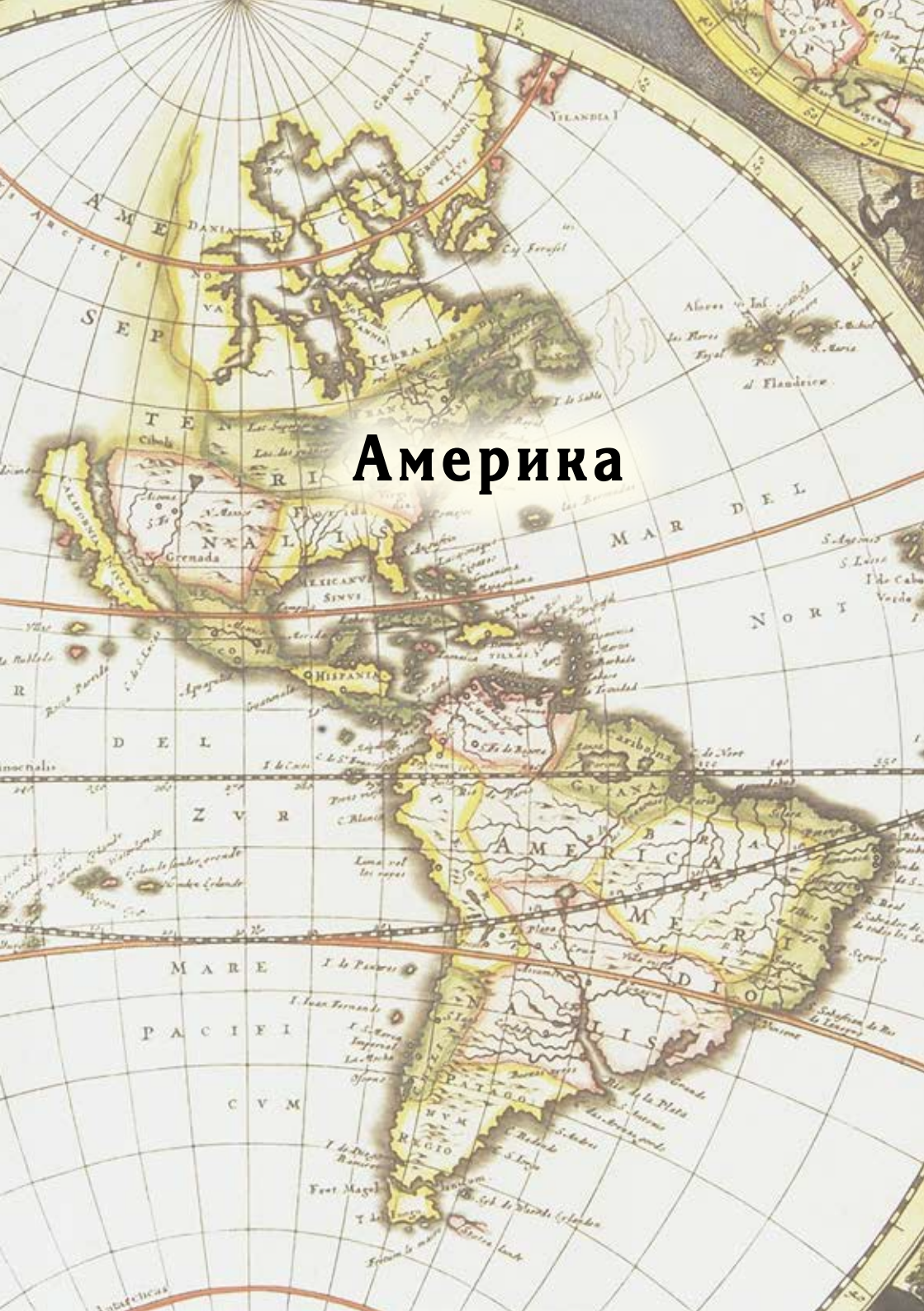
Судя кличе сторожа, каже сторожеві принести колоду. Сторож приносить. Судя каже йому положити мавпин хвіст на колоду: відрізав на двоє.

По тому судя промовив:

«Що можна підняти, можна й заховати. Зако знайшов міру рису при дорозі – міра рису йому належить. Черпаха знайшла на дорозі кінчик хвоста – кінчик хвоста Черпасі. Але коли Зако захотів би купити сей кінчик хвоста, щоб приліпити його до свого шматка хвоста, – то я присуджую Черпасі продати цілий хвіст Зако за одну міру рису Балам. Тепер я сказав: ідіть собі».

Baissac, Le folk-lore de l'ile Maurice, cm. 262–267. – Basset, cm. 164.

Америка

ОПОВІДАННЯ ПРО ПОДІЇ

44. Дівчата та зорі

(Племя Кус, Північна Америка, Орегон)

Сі люде жили в малім селі (чи острові)? Їх було багато.

Ось що сказала найстарша сестра: «Що як би ми положили ся на дворі? Ніч дуже гарна, щоб спати на дворі».

Се були самі жінки. І вони пішли на двір. Там вони поклали ся спати. Вони почали жартувати і майже послули. Тоді молодша сестра сказала: «Що як би сі звізди стали нашими чоловіками?»

Старша сестра сказала: «Котрого ти хочеш?»

«Я хочу маленьку зірку». Так сказала та.

«Котру ти хочеш?» – «Я хочу велику звізду».

Потім вони заснули. Вони вже не знали нічого, вони спали.

Молодша сестра збудила ся раненько. На диво, коло неї лежав якийсь чоловік, як вона прокинула ся. Його голова була сива. Раптом вона побачила чоловіка коло своєї сестри – велику звізду. Коло старшої сестри був дуже гарний чоловік.

Ся жінка здивувала ся. Чоловік сказав до неї так: «Я той, котрого ти бажала з-вечера».

Ось що звісно про людей-зір. Не знати, що з ними стало ся. Так оповідають сю історію. Тут вона кінчить ся.

Columbia University contributions to anthropology I. Coos Texts by Leo J. Frachtenberg, ст. 51–53, записані від останнього Індіянину-Куса, Джіма Бучанана.

45. Весняні привиди

(Племя Тена, Аляска)

Парубок іде човном. Немов чекаючи чогось, обертає голову і слухає. Цить! хтось співає? Чи ба! якась жінка співає? «Іа-та-на-на!» – вона співає.

Тоді він виходить на беріг. На березі стоїть жінка, її волосє довге, вона мисє його в ріці, а при тому співає.

Він підкрадаєть ся до неї і обхоплює її стан. «Я не людина! Я не людина!» каже жінка. Він випускає її; він, той чоловік. Диви! над водою похилила ся береза, її віти пливуть по воді. У чоловіка в руках береза.

З пересердя він вийшов в своє човно і поїхав далі.

Він їде знов. Наче чекаючи чогось, обертає ухо і слухає. Цить! хтось співає? ніби жінка знов: «Така сама що щойно була», думає. «Ото!» думає, «Чи се й справді жінка гомонить?» думає.

Знов розглядаєть ся. В кущах щось співає. «А-йа-йу-га-йа!» вона каже, мовляв.

Він виходить на беріг, жінка, яка ж гарна! підперезана поясом з оленячих зубів, збирає вербову кору.

Він обхопив її стан. «Я не людина! Я не людина!» сказала вона. Він випустив її. «Здаєть ся мені, що таки людина, стільки гомону від твоїх співів», каже він. Вона полетіла, обернувшись перепелицею.

Він поїхав, розсердив ся.

Знов слухає. Хтось гукає. Він вилазить з човна на тїм боці. Він їде в кущі. Тут, диви! Яка сила людей! Вони грають ся в пилку на березі. Які гарні люде! чоловіки і жінки, вкупі. Він ховаєть ся в траву, коло них. «Як вони кинуть на мене жінку, то я зловлю», думає собі.

На решті вони кидають якусь до нього. Зразу ж він ловить, стає на рівні ноги. «Я не людина! Я не людина», каже вона вириваючись. Він пускає її. Тільки дика гуска знімаєть ся з криком.

Всі иньші стали гусьми і полетіли. Нагніваний чоловік сів знов в своє човно.

Він їде знов і слухає. Чує балачку, люде гуторять. Він вилазить з човна. Він вертає назад, туди де чути балачку, і їде в кущі.

Бачить ставок, в воді стоїть богато людей. Хтось замовляє, якийсь великий, старий чоловік, якийсь шаман, у видряній одежі.

Так говорить шаман: «Здаєть ся, що зараз тут ви мусите погинути». – «Не вважаючи на се ми лишили ся тут», кажуть люде.

Парубок вискочив з трави, та до того шамана. Шаман став видрою, пірнув у воду і почав плавати по ставку. І інші люде пірнули, хто видрою, водним щуром, пліскою, і поховали ся на дні. А парубок став соколом і полетів геть. Кінець.

Publications of the American Ethnological Society, том II. Tena texts and Tales from Anvik, Alaska, by J. W. Chapman, см. 28–31.

ЕКСПЛІКАТИВНІ ОПОВІДАННЯ

46. Як Морська свинка дістала огонь для Матако

(Матако, Болівія)

Оповідують, що Ягуар стеріг огонь тоді, як ще Матако його не мали.

Оповідують, що всі пішли ловити рибу. Всі Матако пішли рибалити, а Морська свинка пішла в гості до Ягуарів, і принесла їм одну рибу.

Оповідують, що вона хотіла підійти до вогню. Оповідують, що Ягуари стерегли його і не хотіли їй дати жару. Кажуть, що Морська свинка таки взяла трохи огню, нишком. Ягуари запитали її, що се вона бере; вона сказала: «Нічого».

Кажуть, що вона пішла. Як рибалки вернули ся, розложила Морська свинка великий огонь, і спекла скоро всю рибу. Як рибалки пішли, почала трава горіти. Кажуть, що Ягуари, як побачили огонь, прибігли і принесли води, щоб гасити.

Як рибалки вернули ся, розвели вони з жару ⁵⁰ новий огонь.

Потім вони знов пішли, але огонь, вже ніколи не гас.

Тепер кожний Матако має огонь.

E. Nordenskiöld, Indianerleben, Leipzig, 1912, ст. 110–111.

47. Миш ⁵¹

(Майду, Північна Америка)

Миш шукав ⁵² собі якогось сховища, щоб жити в нім безпечно.

«В якому краю міг би я спинити ся і жити спокійно?» каже. «Мій краю! Як прийде зима, де мені бути?» І він пішов. «Я знайду», каже, «я знайду мою будучу країну», каже.

⁵⁰ Що взяли з собою в дорогу (Nordenskiöld).

⁵¹ Се оповідання, очевидно, старається пояснити, чому миш не має певної оселі, отже належить найбільше до експлікативної прози.

⁵² В оригіналі мужеський рід.

Ідучи побачив спорохнявілий ковбок. «Ось тут, думаю, мені б спинити ся», він сказав. По тім вліз в нього, а як вліз, його спину було видно. Тому він мовив: «Як я так зроблю, то смертні люде побачивши мене скажуть: “А се що знов!” скажуть. Потім вхопивши, витягнуть мене геть. Потім вбють мене», сказав він. «Я не вмуру тут», сказав; «де иньше, думаю, знайду собі значно певнійшу хату», сказав.

І вилізши, він пішов, мандруючи, полюючи в дорозі весь час за домом. Він побачив дім. «Гаразд! може, я тут спиню ся», сказав він. «Може се добре. Ніхто не побачить», сказав. Потім він поліз в нього. Як вліз, хвіст його було видно. «Гаразд, як я зроблю так, то смертні люде побачивши мене, скажуть: “А се що знов?” скажуть», сказав він. «Потім вхопивши мене за хвіст витягнуть і мене вбють», сказав. «Се дуже добре, але вони побачать мене», сказав. «Як я лишу ся тут, смертні люде, побачивши мене, убють мене».

Тоді він виліз і став розглядаючись. «Де ж знайду я собі житло?» сказав він. «Куди б мені іти, шукати будучої оселі», казав. І він пішов, все йшов, все розглядав ся, все мандрував. Він прийшов до великого, виверненого дерева. Туди він вліз. «Ось воно», каже, «тут я можу зістати ся». сказав.

Він зробив порядок. «Добру хату знайшов я собі», сказав. Туть мабуть лишу ся», сказав він.

Як вже все зробив як слід, тоді доперва нагадав собі: «Ні, справді, я зле надумав», сказав. «Тут, як я собі зроблю таку хату, дорослі дівчата, будуючи хижки для себе⁵³ знайдуть мене на певно», сказав він. «Се зле, як танцюючі жінки побачать мене, то не буде добре», сказав він.

«Ні, се дуже зле», сказав. «Вони (люде) побачили б мене всюди. Але десь я мушу жити», сказав. «Я буду жити всюди, а вони хай мене шукають!» сказав. І так зробив.

Publications of the American Ethnological Society, IV: Maidu Texts, by Roland B. Dixon.

⁵³ На свято дозрілости жінок, що відбуваєть ся в лісі, далеко від села, – б дівчата вважають ся «не чистими». Наближатись до таких хижок стороннім заборонюеть ся дуже строго.

48. Вовки і Олені

(Тсімшіане, Британська Колумбія)

Вовки святкували празник на прерії коло устя р. Скіни. Вони запросили на празник ватажків Оленів. Запрошені Олені прийшли зразу ж.

Вони посідали вигідно на траві напроти Вовків. Вовки сказали: «Ви, по тім боці, починайте сміяти ся!»

Але Олені: «Ні», кажуть, «смійтесь ви перші».

Вовки сказали: «Добре, сміймо ся. Га-га-га-га-га! Тепер ви починайте, по тім боці».

«Добре», кажуть Олені, «М, м, м, м, м. Тепер знов ви, Вовки, по тім боці».

І Вовки знов сміяли ся: «Га-га-га-га-га».

Тепер Олені перелякали ся, бо побачили великі зуби Вовків. Вовки сказали: «Тепер ви, по тім боці, смійте ся знов. Але не замикайте рота, як смієте ся. Ніхто так не смієть ся! Відчиняйте рота що сили, як смієте ся. Робіть оттак-о! Старайтесь з усеї сили. Не бійтесь відчиняти рота!» Так казали Вовки. «Тепер смійте ся!»

І Олені засміяли ся: «Га, га, га, га, га». Вони відчинили роти широко. Вони не мали зубів.

Добре! Вовки побачили, що Олені не мали зубів. Вони зразу ж кинулись на них. Вони покусали їх. Вони поїли Оленів. Лиш кілька Оленів втекло.

Відти страх Оленів перед Вовками, тепер.

Smithsonian Institution. Bulletin 27. Tsimshian texts by F. Boas, st. 838.

49. Про першого чоловіка

(Чіпвей, Північно-Східна Канада, Озеро Невільників)

Тоді (себто на початку світа) всі люде були ще в одному, і були ніби оден чоловік. Той називав ся Дене⁵⁴. Він надав імена і кольори усім звірям на землі.

⁵⁴ Земний; взагалі чоловік – імя, котрим Чіпвей самі себе називають (Petitot).

Як він роздав уже всім звірям імена і кольори, Дене побачив одного птаха, що не мав ані кольору, ані назви.

– Ей ти! кажи: чим хочеш бути?

Птах відповів: «Я хочу бути дуже гарною птицею».

– Ну то будеш такий, каже Дене.

– Ні, каже птах, так я не буду досить гарний.

– То будеш от-такий.

– Ні, каже той, се мені не підходить.

– Так от же, такий будеш. – Ні, таки каже птах. Він так довго перечився з Дене аж поки не вивів його з себе. Тоді чоловік вхопив птаха, кинув його в огонь і вивалив в угли, аж він став зовсім чорний.

Тоді він вилетів кричучи: «Кргва, кргва!» І тому він і до тепер не має кольору. Ми називаємо його Тра-цан, або Тта-цан – брудне піре (ворон).

Тоді Ворон полетів як стріла і присягнув воювати з чоловіком до віку. Він полетів з заміром пошкодити йому, але подорозі зустрів безжурного Грача, вхопив його за горло, майже задусив зі злости і витер його на всі боки до себе. Ось чому Грач хоч і приязний чоловікови, зовсім чорний і голос його такий неприязний.

В тих часах чоловік жив на землі зовсім так як тепер, але звірята жили і розмовляли з ним, і слухали його у всьому.

Тоді люде на землі не вмирили, лиш старіли ся довго не вмираючи. На решті ноги чоловіка стерли ся від ходження, і він помер, і горло перервало ся йому від їдження і він мусів теж померти. Від того часу люде вмирають з ріжних причин.

Е. Petitot, Tradition indiennes du Canada Nord-Ouest V, см. 344–351.

50. Про жінку, що знайшла мідь

(Чіпвей)

Давно колись Ескімоси украли жінку (у Чіпвей) і завинувши їй голову, щоб вона не бачила своєї дороги, перевезли її на той бік моря. Там її одружено з Ескімосом, і він зробив її матірю хлопчи-

ка. Але їй на решті вдалося утікти і вона пустилася з дитиною здовж берега, шукаючи переходу на той бік моря, до свого краю. Вона не знайшла переходу, сіла і заплакала.

Тим часом до неї підійшов білий вовк, а потім повернув до моря, не надумуючись вліз до нього і вода сягнула йому лиш по живіт. З цього вона зрозуміла, що на тім місці в морі брід і що той білий вовк її Інкранзе, охоронний дух. Вона набралася нової відваги, пішла за білим вовком і так перебрала протоку, і стала знов на суші по сей бік.

Але оглянувшись назад, подорожниця побачила за собою на морі щось подібне до скалистого острова. Вона дуже перелякалася, бо думала, що може се Ескімоси доганяють її; тому вона сховалася і почала слідити за тим предметом. Але як він наблизився, вона побачила, що се табун північних оленів переходить брід. Тоді вона заправила на палицю своє залізне шило і засіла на дорозі оленів. Як вони переходили, вона ударила одного в серце і убила його. Потім зварила мясо, положивши шматки мяса в жолудок звіряти, як в горщик. Вона наїлася сама, положила решту мяса коло дитини і лишила її там, бо побачила, що воно їй буде тягарем в дальшій дорозі.

Вирушивши дальше, вона пішла горі якоюсь рікою, що в тім місці впадала в море. Раптом на вершкуні гори вона побачила ніби полум'я і подумала, що там мусять бути люде. Тому вона полізла на ту огненну гору, і там побачила, що то був вулькан, і що світло ішло від розтопленого червоного металю.

Подорожниця рушила знов далі і по дорозі розкладала велике камінне, щоб могли вернути ся назад тою дорогою.

І так вона дійшла аж до людей, що пізнали її за свою. Вона оповіла їм, що знайшла червоний металю на березі моря, і зараз пішла з ними на те місце, щоб добути його. Вона водила їх туди три рази, а вони думали що ся жінка прийшла з неба.

Але як вона повела їх останній раз, вони ганебно знасилювали її. Тоді вона сіла на землю коло свого металю оплакуючи свій сором і не захотіла піти відти. Вони просили її, щоб вона встала і вернула ся з ними, як завсіди, але вона не послухала їх. Тож на решті вони лишили її і пішли самі.

За якийсь час сі люде знов пішли на огненну гору взяти металю. Вони побачили, що жінка ся пірнула в землю аж по пояс. Вона не хотіла таки вернути ся з ними, бо не вірила їх слову і воліла закопати ся в землю. Але де-кілком з тих, що прийшли і були їй особливо любі, вона дала трохи того червоного металю – сатцан (медвежий гній). Заразом вона сказала їм сі слова, що були її останніми словами:

– Як ви будете приносити мені данину з доброго мяса, то я даватиму вам доброго металю. Як принесете мені оленячі легкі, або серце, печінку, нирки, то я дам вам металю такого кольору і форми, як се мясо. А тим, що принесуть мені поганого мяса, припадуть скалки і відпадки.

Так мовила вона до них. Вони пішли, але потім знов вернули ся шукати міді і побачили, що жінка війшла в землю по саму шию. Тільки голову було видко, і так Дене і годували її добрим оленячим мясом; за се вони знайшли доброї міді.

Коли вони прийшли ще пізнійше, жінка, кажуть, зникла зо всім. Даремно кликали її Дене, даремно давали їй найліпшого мяса – жінка закопала ся так глибоко, що не могла ані їм відповісти, ані дати металю, – так кажуть.

Але ще й до нині можна бачити ті великі каміння, що подорожниця розставила по своїй дорозі. За сими слідами ся жінка могла вернути ся до моря.

Ось кінець історії Міданих людей (Тратсан-оттіхе), і з сього видно, чому вони так називають ся.

E. Petitot, Traditions indiennes du Canada N.-Ouest, XVII, cm. 417–422.

ОПОВІДАННЯ ПРО ХИТРИСТЬ,
СИЛУ І НЕРОЗУМ

51. Як Черепаха-Карумбе убила Ягуара-Ягуете

(Чірігуано, Болівія)

Раз був великий пир. На ньому були Агуара-Тунпа⁵⁵ Черепаха-Карумбе і Тату-тунпа. Синок Черепахи плакав. Як його запитали, чого він плаче, він сказав, що хоче грати ся кігтями Ягуара. Жінка Черепахи сказала чоловікови, щоб добув Ягуарові кігті, аби дитина мала чим грати ся.

Черепаха зібрав ся в дорогу і прийшов до дерева самоу, що має великі гострі колючки. Там спинив ся і став чекати Ягуара. Здалека почув його рев. Ягуар підходив ревучи і нарешті зустрів Черепаху під деревом.

– Що ти тут робиш, спитав Ягуете.

– Граю ся, каже Черепаха.

– Як? каже Ягуар.

– Я влажу на самоу і потім кочу ся в низ, каже Черепаха.

– Ану покажи, каже Ягуар, що хотів Черепаху зісти.

Черепаха поліз на сам вершок і скотив ся щасливо вниз. Се дуже подобало ся Ягуарови і він знов післав Черепаху на гору. Знов він скотив ся щасливо. Ягуар захотів теж спробувати. Виліз, але як покотив ся в низ, то розпоров собі по дорозі живіт на колючки і вмер.

Черепаха забрав тоді кігті і поніс їх свому хлопцеві грати ся.
Nordenskiöld, Indianerleben, см. 291–292.

⁵⁵ Див. оповідання «Весіле Тату-Тунпи та Агуара-Тунпи».

52. Як Ворон вкрав бабину печеню

(Тена)

Раз була собі стара баба, що жила завсіди на однім місці. В літі вона ловила рибу сіткою, а в зимі мешкала в землянці і ловила перепелиць.

Раз як вона розкладала огонь, прибив ся медвідь до її хати, і вона вбила його, а потім пішла спати. На другий день вона встала і здерла шкіру з медведя, порізала мясо на шматки і поскладала їх в коморі, а трохи закопала в землю. Потім пішла до хати і зварила собі медвежі лапи.

Як вона скінчила варенне, прийшов Ворон. «Звідки ти прийшов?» сказала вона. «Звідкись», сказав Ворон.

Вона дала йому трохи мяса, а він сказав: «Люба бабуню, я хочу принести тобі дров». Стара згодила ся, але Ворон сказав: «Але я змерз, позич мені свою рибячу одіж (з рибячих шкірок) і черевики». Вона дала йому і він пішов по дрова.

Але як він відійшов від хати, то зів шкіряну одіж і черевики. Тоді вернув ся.

Баба сказала: «Де моя одіж і чоботи?» А Ворон сказав: «Ой, бабуню любя, я забув ся і лишив їх там, де збирав дрова».

Баба сказала: «Іди й принеси назад». Ворон сказав: «Я не хочу йти за ними, піди сама, бабуню».

Так баба пішла шукати одіж і чоботи, але не могла знайти їх, а поки її не було, Ворон підлетів, сів на комору і зів усе мясо. Тоді пішов до хати, поперекидав усе догори ногами і вимастив хату медвежим салом.

Зараз по тім баба вернула ся і застала Ворона, що бабрав ся в медвежим салі: «Де ти взяв медвежого сала?» сказала вона: «Бабуню, се те, що ти дала мені вчера вечер».

Тоді вона вбила Ворона здерла з нього шкіру і повісила в хаті. Потім вона плакала, бо не мала їжі на зиму.

Раз якось вона вернула ся до хати і застала там дві жінки. «Ов», сказала, «ви звідки прийшли?» – «Ми втратили свого чоловіка і шукаємо його» – «Я не бачила нікого», сказала стара.

Але одна жінка почала розглядати ся і побачила Воронову шкіру. Вони обі кинулись, щоб убити бабу, але вона була сильніша і вбила їх.

Tena Texts and Tales from Anvik, Alaska, by J. W. Chapman, ст. 32–34.

53. Як Ворон вкрав доньку богача

(Тена)

Раз було село, в котрім люде мешкали в глиняних домах, а в тім селі мешкав оден багатий чоловік. Він мав великий дім, на котрім була приладжена жердка зі звірячою шкірою на кінці (як прапор), бо то був дуже багатий чоловік. Він мав жінку і доньку.

По-серед села стояв мужеський дім, і що вечера чоловіки сходили ся в нім, а жінки приносили їм туди мяса і риби і мороженої сметани. Як вони зіли, жінки забирали деревляні миски та йшли до своїх домів, а старі чоловіки і хлопці ішли спати в мужеськім домі. Зрана хлопці йшли збирати дерево для мужеського дому, а потім вони снідали.

Часом богач полював на диких кіз і вбивав силу кіз своїми стрілами та луком і давав їсти всім людам.

Його донька була гарна дівчина, але вона не хотіла іти заміж. Всім хлопцям вона подобала ся і всі хлопці збирали для неї дрова і старали ся вийти до її батька в хату, аби побачити її. Але їй вони не припали до вподоби, і вона викидала дала геть дрова, що вони для неї зносили. Всі намагали ся сподобати ся їй, але не могли здобути її.

Раз літом сільські дівчата посідали на човни і поїхали по ягоди, і богачева донька поїхала з ними. Вони причалили під якоюсь горою, лишили свої човни і полізли на гору шукати ягід.

Як Ворон почув, що дівчата поїхали по ягоди, то взяв свій човен і поїхав за ними, та знайшов їх човни на березі. Тоді взяв і поперевозив їх на другий беріг ріки. Як дівчата зійшли з гори, побачили, що їх човни на другім боці, і стали говорити: «Ой, леле!

наші човни на тім боці ріки! то вітер нам поробив!» Тоді вони побачили, як Ворон їхав попри них рікою і гукнули до нього кажучи: «Перевези нам наші човни!» Та він сказав: «Ні, я вас поперевожу на той бік своїм човном». Дівчати сказали: «Еге», і він перевіз одну, потім другу.

Тоді богачева донька сказала: «Перевези мене!» Але він сказав: «Як черга прийде». Отже як він перевіз всіх інших на другу сторону, то взяв богацьку доньку в човен та поплив з нею геть за водою.

Вона плакала, бо Ворон їй не сподобався. Він їхав з нею доли рікою, а вона плакала цілий день, бо він їй не сподобався. Він сказав до неї: «Не плач, я тобі нічого не зроблю, я добрий чоловік!» Але вона казала: «Я тебе не люблю; ти лиш все брешеш».

На другий день дівчина сказала: «Я хочу піти на хвилю до ліса». Ворон сказав: «Гаразд», і привязав до неї довгий мотузок, бо думав, що вона може втікти. Другий кінець взяв в руку, а вона пішла в ліс.

Тоді вона відв'язала мотуз, прив'язала його до дерева і втікла. Ворон гукав до неї, але ніхто не відповів. Він потягнув за мотуз, але той не подався. Він потягнув міцно, і дерево зломалося. Тоді він побіг до ліса та став її шукати. Але вона бігла до дому і прибігла скорше ніж він дігнав її.

Пізнійше і він вернув ся до дому і його баба запитала його: «Де ти був?» А він сказав: «Я був у лісі». Але його баба сказала: «Я чула, що ти втік з богачевою донькою в човні рікою. Не роби того більше, бо ти не богач, щоб брати її собі за жінку».

І після того всі люде стали звірятами.

Tena Texts and Tales, by J. W. Chapman, cm. 28–30.

54. Як Орел побив Сокола

(Васко, Орегон, Північна Африка)

Сокіл був великий мисливець і рибалка. Він пробивав ополонки в леду, поринав в них і ловив рибу цілу зиму.

Він був жонатий з донькою Койота. Отже Орел прийшов в ту місцевість і оженив ся. Койот був дуже гордий з свого зятя і тому улаштував перегони. Він запросив також Орла. Орел сказав: «Я нічого не розумію в біганню, але як що Койот хоче, щоб я біг з його зятем, то нехай прийде до мене». Але почав вправляти ся. Що вечера перед світаннем він ішов на гору і гнав в долину табун оленів і потім вбивав їх всіх.

Койот з своїми прийшов запрошувати Орла. Рішено було, що хтось побіжить ще перед початком, просто щоб себе показати.

Вийшов чоловік з сагайдаком за плечима і в цяткованій одежі. Він потанцював хвилину, а потім при всіх зібраних щез. Всі почали оглядати ся за них. Орел сказав: «Він там на дворі», і Орел підніс теплоту сонця на тім місци, де чоловік стояв, так що він тріснув. Се була вош, що прибрала вигляд людини, потанцювала, а потім вернувши свій природний вигляд, зникла не знати де, і ніхто не міг вгадати, поки Орел не вбив її сонячним теплом. Вона часто бувала на танцях і показувала себе так для заробку.

Тепер Орел і Сокіл пішли па місце перегонів. Сонце почало припікати. Вони побігли до того місця, завернули і побігли пів дороги назад. Тоді Орел покликав зливу і Соколови стало трудно бігти по болоті. Він весь промок, і Орел випередив його. Старий Койот мусів занести свого зятя до дому, бо він був ледви живий.

Коло половини зими, Койот запросив Орла нирияти з Соколом. Орел сказав: «Я не розумію нічого в нирянню, але я спробую». Койот з зятем прийшли до води. Койот мав пять прутів схованих під поясом, які хотів дати Соколови. Орел прийшов з своїми прутами в руці. Оба мали по ополонці. Оба підняли ся з першу в повітрі, потім пірнули. Орел трапив в ополонку і пішов під лід, але він зробив так, щоб Соколова ополонка замерзла, так що Сокіл вдарив головою в лід і мало не забив ся. Койот витягнув його і як раз приводив до памяти, коли Орел винирнув з-під льоду з пятьма низкама лососів і иньшої риби.

Орел пішов до дому і співав майже цілу ніч.

Publication of the American Ethnological Society, II: Curtin Sapis, Wasko Tales.

ОПОВІДАННЯ ПРО ПРИГОДИ І МАГІЧНУ СИЛУ,
АБО «ПРО ЩАСТЄ»

55. Пантера та Дикий Кіт

(Племя Васко, Орегон)

Пантера і Дикий Кіт жили разом десь з півтретя милі понизше The Dalles в Орегоні.

Дикий Кіт завсіди сидів дома і вів господарство. Як він підріс, то став полювати луком і стрілами на кріликів, не далеко від дому. Одного літа Пантера принесла мозкову кість, повісила її і сказала до Кота: «Який би ти не був голодний, не їж сеї кости!» – «Гаразд», сказав Дикий Кіт.

Одного дня Пантера забарила ся на польованню. Дикий Кіт лежав голодний дома, аж глянув і побачив кість. Він зняв її і положивши на дошку, ударив другою по кости. Кість зломала ся, мозок вискочив і загасив огонь, а близько не було ніде огню.

Дикий Кіт глянув і побачив огонь по тім боці ріки, але не міг найти човна. Тоді він поплив на той беріг, побачив дім, вийшов і найшов там дві старі сліпі сестри, що мали кожна по пять головешок і весь час перераховували їх. Дикий Кіт взяв одну. Тоді сліпа нарахувала лиш чотири і докорила сестрі, що вона вкрала. «Та ні», сказала друга. Дикий Кіт положив знов головешку. Вона порахувала, знов знайшла всі і сказала: «Сестро, я помилила ся, все в порядку!» Кіт засміяв ся. Потім він попробував того ж з сестрою, що сиділа зліва, і так само вийшло. Дикий Кіт засміяв ся сам до себе. Він вийшов і назбирав кедрини, повязав в пучечки такі самі як головешки, підпалив їх і положив замість головешок. Він взяв собі дві головешки і пішов до ріки, до великого каміння, а там привязував головешки сторчма до ух, так що вони стояли як осяччі уха, і поплив з ними до дому. Як проплив три чверти дороги, в уха стало горячо. Як був вже при березі, то ледви видержував, а як приплив, покидав головешки геть і обмив уха. Потім підняв знов огонь, пішов до дому і розложив нову ватру.

В ту хвилину, як він розкладав ватру, Пантера цілила стрілою на оленя. Її лук зломився і потекла кров. Пантера зразу догадалася, що в дома щось не добре. Вона подумала, що Кіт наробив біди. Вона вернула до дому і запитала: «Що ти робив?» – «Огонь був погас». – «Де ж ти взяв нового?» «У тих старих жінок на тім березі». – «Тепер вони нападуть на нас», сказала Пантера. «Подай-но нашу сокиру». Дикий Кіт подав і вони вигостирили її дуже добре: вони зрубали дерево чотирма ударами, потім зрубали трома, потім двома, потім одним ударом. Потім як лиш витягнули її, упало дерево. Тепер Пантера помалювала себе жовтими червоними, і чорними пасмами⁵⁶. Дикий Кіт взяв сокиру, Пантера хотіла бити ся руками.

Раптом почули вони крик: «Goig, goig, goig!» Земля трясла ся, зірвала ся велика буря і пішов дощ і град. Се був старий Сірий Медвідь, що казав: «Хто украв наш огонь?» Пять разів крикнув він: «Хто украв наш огонь?» і кожний раз буря ставала гірша і гірша.

Старий Сірий Медвідь підійшов до дому, зломив частину його і Пантера зчіпила ся з Медведем. Пантера казала до Дикого Кота: «Брате, удар його своєю зброєю». Але Медвідь запитав: «А ти чого тут хочеш?» Кіт налякається ся і втече через комин. Але Пантера знов гукне: «Ходи, вдар його своєю зброєю», і Кіт збереться ударити. Але знов медвідь крикне на нього, і Кіт знов втікне, перелякавшись.

Нарешті Пантера крикнула: «Удар, бо я далі не можу». І Кіт ударив і відрізав задні ноги Медведя. Медвідь умер, і вони викинули його і прикрили.

Тепер прийшов другий Сірий Медвідь, з ще більшим шелестом і сильнішою бурею. І кожний раз, як Дикий Кіт виглядав на двір, град потрапляв в нього. Тому його голова тепер покрита чорними плямами.

Другий (Медвід) прийшов тупаючи в землю, завалив край дому і ревів без перестанку. Дикий Кіт вже не так бояв ся сим разом. Як Медвідь ввійшов у хату і його кликали, він і собі спускав ся⁵⁷.

⁵⁶ Загально росповсюджений звичай росписувати себе до бою, свят, жалоби і т. ин.

⁵⁷ З зимового отвору посеред округлого земляного верху, що в підземній індіанській хаті служить також і входом.

Пантера і Медвідь почали бити ся. Потім Пантера покликала Кота і він прийшов і відрізав Медведєви задні ноги і викинув його.

Тепер прийшов третій з дощем, градом і вітром. [Всі три медведі були білі як сніг.] Земля трясла ся від тої бурі, що він навів. Вони щойно були відбудували свій дім, як же третій Медвідь прийшов і майже перевернув його, лишила ся лише та половина, де сидів Дикий Кіт.

Пантера боролася з третім Медведєм, і він її переміг і мало не вбив. Тоді вона кликнула Дикого Кота: «Ходи, брате, я вже ледви дихаю». Дикий Кіт відрізав задні ноги Медведя і вбив його.

Четвертий Медвідь прийшов з громом і блискавкою, а вітер дув так сильно, що ніс кусні скал з собою. Пантера чотири рази падала, а Дикий Кіт дививсь і чекав аж його покличуть. Нарешті Пантера зарепетувала: «Злази, бо я ледви живий». Кіт зіскочив скоренько, але Медвідь заревів так страшно, що він перелякався і пішов назад. Він злазив так три рази. Кожний раз Медвідь обертася до нього, збивав порох і ревів так, що він втікав назад. Нарешті він зліз, відрубав Медведєви задні ноги і Медвідь умер.

Тепер прийшов п'ятий Медвідь. Земля затрясла ся, як він надійшов з громом, блискавкою, дощем і градом, і він завалив дім зовсім. Тепер Медвідь почав бити ся з Пантерою.

Бив ся страшно. Вони підняли ся в повітрі і били ся так далеко, що їх не було видно, лиш великі шматки мяса падали, шмат за шматом. Пантера була біла, Медвідь темнавий.

Дикий Кіт розложив огонь і спалив мясо Медведя, але сховав Пантерине мясо. Коло заходу сонця Кіт побачив, як вони наближали ся по трохи, зціпившись в смертельнім бою. Самі кости, на котрих висіли ще тільки їх серця. Ані тіла, ані кишок не було. Як вони спустили ся на землю, Медвідь був під Пантерою, і Дикий Кіт спалив Медведя – його тіло і серце, а Пантеру положив в воду.

Прошло п'ять день і ночей і Дикий Кіт чув себе дуже са́мі́ним. На шестий день рано Пантера крикнула: «Брате, чи ти не сниш?» Кіт скочив на рівні ноги – він так утішив ся, що Пантера була знов жива. Він зразу ж розложив огонь і почав варити Пантері. Зівши Пантера взяла тіла Медведів, кинула їх на той бік ріки

і обернула їх в великі скелі. Ті скелі стоять до нинішнього дня. Пяте тіло спалили.

[Сі скелі називають «Великими Медведями і Вовками», кожна скеля має заглиблений вершок. В давних часах Індіане носили туди своїх дітей спати, по одній ночі на кожній скелі, аж переспали на всіх чотирьох, аби вони дістали велику силу від скального духа.]

Зробивши се, Пантера сказала: «Тепер ми мусимо розійтись і прийняти иньший вигляд. Що ти робити меш доброго людям?» Дикий Кіт сказав: «Я буду жити коло ріки і як котрийсь парубок буде мені послушний, я зроблю з нього великого мисливця».

Пантера сказала: «Я піду до Водоспадів, і як котрийсь парубок послухає мого слова, я зроблю з нього великого вояка і великого мисливця».

Publications of the American Ethnological Society II, Wasco Tales and Myths by Curtin-Sapir, cm. 294–298.

56. Баба-Паук

(Племя Кус, Орегон)

Бабуся-Паук мала пятеро дітей. Одного ранку вона була на мандрівці і зайшла досить далеко. Люде, що жили в низу прийшли війною на її дітей. Бабусі-Паука не було дома. Вони (діти) почали битись і не задовго їх всіх повбивали.

Одна жінка була вагітна – бо всі діти Баби-Паука були одружені.

Баба-Паук не знала нічого про війну. Як би вона була бачила, то її дітей не повбивали б.

Як їх вбили, то підпалили дім – і нічого не лишило ся. Дім згорів до решти. Вагітна жінка сховала ся в куток. Дошки почали заломлювати ся і падати одна по другій. Вона вирвала одну дошку і лягла на живіт; з-верху на себе положила дошку. Так вона слухала, як дім горів; нічого не зістало ся.

На другий день Баба-Паук вернула. Вона побачила, що їх дім щез і вона не виділа нікого. Вона почала шукати на згарищу. Рушила палицею румовиско, що лежало в куті. Побачила дощину. Здава-

ло ся, що та дощина рухала ся. Вона рушила її палицею. На диво, з-під дошки показала ся людина. Тоді вона повернула її на лице, і се була вагітна жінка. На диво живіт жінки рухав ся, хоч жінка була не жива. Вона мусіла задусити ся, як лежала під дошкою.

Баба знала, як виняти дитину. Справді, вона виняла її. І се був хлопець. Вона відложила жінку на бік і позбирала кости иньших дітей. Вона положила їх на березі річки, коло них положила жінку. Так вона вчинила.

Тепер вона заняла ся внуком і скупала його. Вона обмила все: сугави, тугуб, бедра. Вона обмацала все поволи. «Ти ростимеш швидко», говорила Баба-Паук.

Люде, що жили в низу, не знали сього. Всі думали, що вона живе сама. Між тими, в низу, жили теж її родичі.

Бабуся-Паук цілий час збирала запаси поживи. Скоро її внук виріс. Він міг вже ходити. Тоді він сказав до своєї бабуні. «Що, як би ти зробила мені маленький лучок? І маленьких стріл зроби мені також». Так говорив унук.

Справді, вона зробила йому лучок. І поробила також стріли.

Він сказав до своєї бабуні: «Я завсіди бачу чимало звірів, але не можу їх убити». Так сказав він своїй бабуні. Потім він пішов. Вона його научила: «Не заходь далеко. Грай ся тут близько». Так вона йому наказала.

Дивно, як далеко він заходив! Він ніколи не казав того бабуні, як вертав ся до дому. Він убив курочку. Він дуже тішив ся, як убив її. З усіх птахів він убив по одному. Граючись, він пускав стріли в гору. Потім, як вони вертали, дивив ся, куди вони забивали ся в землю. Так він грав ся. І туди ішов збирати стріли.

Раз він пустив стрілу в гору. Стріла вбила ся трохи дальше в землю. Йому почув ся ніби якийсь шелест. Він пішов туди. Побачив стрілу і подивив ся на неї. «Що викликало сей шелест? Сього ніколи не бувало, як стріла вбивала ся в землю?» Так він собі думав. Він почав витягати стрілу. Стріла сиділа міцно. Він почав тягнути її. Показало ся, що стріла ударила в дошку.

Раптом перед ним відчинили ся якісь двері. Він стояв перед ними і дивив ся. Він подивив ся до середини. Він ввійшов в середину. Він так собі думав: «Що се може бути?» Так собі думав.

Він почав розглядати ся. В шпарі побачив запхану сопілку. Далі побачив п'ять сопілок запханих в шпару. Він побачив також п'ять сагайдаків на кілку, сагайдаки з рибячої шкіри. В кожному було по луку і кожний був повен стріл. Він подивився на них і подумав: «Чому моя бабуня, що лишила ся дома, не сказала мені про се?» Так він думав собі.

Вони ⁵⁸ мали також п'ять ліжок. Потім він вийшов. Він знов замкнув двері за собою. Бабуся-Паук запитала його: «Чому ти не вернув ся до дому вчасно?» Так він сказав до неї: «Я звичайно ходжу далеко». Потім він так сказав до неї: «Що стало ся з нами, що нас тільки двоє?» – «Ми обоє пережитки великої рідні. Моїх дітей убито. Я лиш одна лишила ся» Так сказала свому внукови: «Ти зістав ся в животі».

На другий день він так сказав до своєї бабуні: «Я бачив щось велике, я не міг того вбити. Я бачив двоє, одно коло одного. Я лиш подивився на се». Тоді вона дала йому індіанський лук, лук його батька. «Се лук твого батька. Те, що ти бачив, се їх ⁵⁹ парні». Вона дала йому лук.

Внук пішов. Він бачив двох, що стояли обік. Він оглянув стріли ⁶⁰. Стріли мали кременні кінці, а лук був покритий шкірою. Він подумав: «Що як би я зігнув лукове деревище»? Воно ще не було зігнуте. Він наставив ся зігнути одну половину. Він загнав його в землю проти свого коліна. Там притулив його до свого коліна. Він вхопив його коло кінця. Він тримав деревище за кінець. І нагнув його. Так він нагнув його. Ось-де він тримав його. Він оглянув стріли. Ті річи, що він бачив ⁶¹, стояли обік. Він подумав: «Я пробю їх обох одною стрілою». Тепер він справді стрілив до них. Він справді трапив їх обох. Тоді він пішов туди. «Що як би я взяв їх до дому». Воно було дуже важке: він взяв і запакував їх разом. І так пішов до дому. Бабуся-Паук дуже раділа з сього.

⁵⁸ Люде, що жили в будинку: «Ті що жили в низу».

⁵⁹ Людей, що жили внизу.

⁶⁰ Котрі одержав.

⁶¹ Се парні, вони складають ся звичайно з посуду з горячою водою, над котрим лягає чоловік, опершись руками о землю, і з покривала, що закриває щільно чоловіка і посуд. Про такі парні тут очевидно мова.

Родичі Бабусі жили там також. Але ніхто не знав, що внук уже виріс. «Ідіть, навідайтесь до Бабусі-Паука». І вони пішли до неї. І одна жінка пішла туди. Бабуся-Паук була дома. Вона мила корінне папороти, мовляв – «може вона голодна». Жінка побачила стару Паучиху. Вона побачила запаси їжі. «Відка ти береш їжу?» – «Мій внук вже виріс. Він вбив кількох кіз. Мій внук убив всього доволі». Тоді жінка пішла до дому. Вона (Паучиха) дала їй досить усього на дорогу. Вона сказала їй таке: «Не говори нічого», говорила Бабуся-Паук. «Скажи лише своєму чоловікови». Справді, як вона прийшла, то оповіла чоловікови. Жінка сказала так: «Дивно, як Паучишин внук виріс».

Вона (Паучиха) дала своєму внукови довбню, і сказала: «Я стоятиму тут. Ти вдариш мене по голові. Ти мене розібєш на двоє». Він ударив її. Тоді вона сказала: «Вдар мене поперек». Він ударив її поперек. Тоді Бабуся-Паук вернула ся. Внук віддав довбню старій.

Вона сказала до нього: «Тепер ти ставай». Він станув. «Тепер я ударю тебе по голові». Але внук вважав; він дивив ся на її руки. Він бояв ся. Бабуся-Паук сказала: «Тобі нічого не станеть ся, тобі буде те, що й мені». Вона вдарила його по голові, він тільки відскочив. Він усміхав ся тим часом, як вона дивила ся на нього: «Ти повинен бути готовий (до бою). Тепер ставай знов сюди. Тепер я ударю тебе поперек». Вона вдарила його поперек. Він лиш відскочив назад. Так вона сказала до нього: «Тепер ти готовий!»

На другий день вони зібрали ся. «Кажуть, що Паучишин внук вже виріс», сказали люде, що жили в низу. Але все, що люде, що мешкали дальше говорили, все те баба чула.

Тепер вона дала внукови палички до грання його батька. «Се палички твого батька, він завсіди брав їх, коли грав». То були дуже добрі палички. Вона дала йому багато всякого. Дала йому лук і стріли – цілий сагайдак зі стрілами і луками.

Тепер вони пішли обое: «Сей сагайдак дорівняє не одному чоловікови». Так вона казала до внука.

Паучишин внук прийшов, щоб грати ⁶². Та вони (люде) так говорили між собою: вони хотіли вбити Паучишиного внука. Тоді

⁶² Розповсюджена індіанська гра паличками.

Бабуся-Паук сказала: «Не рухай тільки одної хати: се хата твоїх родичів».

Так, вони почали грати. Вона була коло свого внука. Люде зібрали ся геть усі. Тоді він сказав до свого сагайдака: «Як мене побідять і я змучу ся, то ти мені допоможеш». Вони побачили гру з Паучишиним внуком. Він був сам, а противників було багато. Тоді хтось сказав: «Чому ви так зволікаєте? Вбиймо його швидше». Він чув, як се говорили. Так, він був на сторожі.

«Вони скочили на нього. Вони почали бити його. Він лиш відскочив як перо. Паучишиного сина (внука) поставили осторонь. Тепер вони стали бити його поперек. Паучишин син лиш назад відскочив. Він вхопив свою довбню і вдарив одного чоловіка – його голова упала на бік з боку. Він повбивав їх всіх. Оден чоловік утік, але сагайдак дігнав його.

Сагайдак повбивав їх всіх і дітей їх. Як він скінчив, хлопець позбирав їх.

Він пішов до дому. Він не рушив лиш одної хати. Від неї він вернув ся до дому. Бабуся-Паук сказала так: «Тут лежать твої батьки». Так, їх син побачив їх. Внук так сказав: «Дай мені миску з водою». Він скропив голови їх (батьків) і сказав: «Прокиньтесь, ви лише спите!» Він скропив усі голови водою. «Прокиньтесь, ви лише спите». Так, вони підвели ся, і справді пішли назад до хати.

Внук все ходив на польованне; він убивав все. Він наповнював хату їжою. Бабуся-паук так сказала: «Що як би ти їх вернув до дому, твого діда і бабу? Вони будуть теж працювати – бо наша праця за тяжка. Вони одягнуть ся в маски. Ти вибудуєш їм маленьку хатку. Твої баба і дід будуть жити». Він справді збудував хатку і, справді, привів діда і бабу.

Якось жінка прийшла з-низу. Так хтось казав: «Ми дамо Паучишиному внукови гарненьку жіночку. Так буде добре». Паучишин внук сказав: «Жінка мені до вподоби». Жінка, що прийшла, побачила силу їжі. Хтось сказав: «Ми дамо йому маленьку жінку». Його запитали: «Чи вона тобі до вподоби?» – «Певно, се було-б добре».

Тепер він мав вже дві жінки.

От що каже казка. Тут вона кінчить ся.

Coos Texts, by Frachtenberg, cm. 59–77.

57. Жінка, що вийшла заміж за Пса

(Васко, Орегон)

Ватажок людей Ілкадітіх жив чотири милі низче the Dalles. Він мав доньку і цинив її вище над усе.

Одного дня прийшов Пес і вкрав мальовило дівчини. Вона бігла за Псом чотири дні і була вже ледви жива, як на решті вийшла з ліса і на краю долини побачила хату.

Вона угледіла там огонь, підійшла ближше і побачила родину псєят, що носили огонь з хати і розкладали ватри в лісі. Вона вийшла в хату і побачила там трох старих собак. Один мав цілу родину щенят. Другий лежав на боці – він мав лиш одно око і обтяти уха, і ще оден собака лежав там.

Вона побачила силу мяса і побажала собі теж. Зараз оден Пес скочив і положив мясо коло неї. Вона сказала: «Не роби так, люде скажуть, що я вкрала».

Далі вона побачила гарну шкіру і подумала: «Як би мені се мати». Другий Пес скочив, зняв шкіру (з жердки) і положив перед нею. Вона вдарила його і сказала: «Не роби того, бо люде скажуть, що я вкрала».

По заході сонця вона збудила ся – так була зтомила ся, що заснула. Вона почула балачку і оглянувшись побачила, що Псів не було. Тепер в хаті були парубки. Один з них сказав: «Ми боїмось дати тобі що небудь: ти нас так побила». [Бо всі Пси поставали парубками, по заході сонця]. Се був той сам, що вкрав її мальовило.

Вона сказала: «Я лишу ся тут на ніч, а завтра піду до дому. Я прийшла за мальовилом».

Парубок, що вкрав її мальовило, ліг коло неї. Се було одруженне – він взяв її за жінку. Вона лишила ся зі своїй чоловіком. По якімсь часі уродив ся син.

Родичі чоловіка взяли дитину, завинули її добре, потім розгорнули попіл, положили її туди, прикрили і спекли. Мати налякала ся. Чоловік побачивши се сказав: «Ти не можеш виховувати хлопця, ти тільки спати любиш. Я післав його туди, де його баба і дід».

П'ять день і п'ять ночей потім, як дитину було спечено, вона вилізла з попелу. Вона могла вже ходити. Прийшла до своєї мами і сказала: «Мамо!» Вона не вірила тому, що бачила. Батько сказав: «Чи я тобі не казав, що він в добрий опіці».

З часом уродила ся дівчинка. З нею зробили так само.

Як діти підросли, то не були веселі. Жінка сказала: «Вони хочуть бачити своїх діда і бабу. Я їм часто оповідала про старих». Чоловік сказав їй напакувати силу сушеного мяса; жінка дивувалася, хто понесе такий тягар! Чоловік сказав: «Іди наперед з дітьми, і отабори ся на ніч перед заходом сонця. Як почувеш великий шелест, не зважай, не оглядай ся назад».

Вони пішли. Мандрували до заходу, потім отаборили ся. Скоро вона почула голосний шелест, з тої сторони, з відки вона прийшла. Він ставав все голосніший та голосніший. Вони не оглянули ся. Великі пакунки сушеного мяса котили ся і спиняли ся наоколо огню, аж перекотило ся все, що було дома.

На другий день вона знов отаборилася коло заходу сонця, і мясо прийшло як і перше. Що вечера, як лиш вона отаборила ся, з великим шелестом приходило мясо і укладало ся наоколо вогню.

На п'ятий вечер прийшло свіже мясо. Чоловік і дехто з його людей прийшли як раз по тім. Рано вони пішли всі разом, а коло ночі дійшли до її родичів. Сушене мясо, і ще нове, свіже мясо ішло за ними.

Весь час, що її не було, тато і мама плакали по ній, обтявши волосе. Всі тішили ся, як вона вернула ся. Вона дала всім мяса.

На четвертий день по своїм повороті жінка покликала людей з усього села до себе і всі посходились до її хати.

Її чоловік лежав на полиці і дивив ся весь час за нею: він був заздрісний. Два гарні парубки ввійшли до хати, вона випадком подивила ся на них. Її чоловік дуже розсердив ся. Він не їв п'ять день, а на п'ятий день взяв свого сина і пішов назад. На зборах вони дали кожній жінці по футряній одежі, а всім дали мяса. Як же чоловік вибрав ся назад, сі одежі пішли за ним, де б не були, або на що не були б ужиті; і все мясо, що не було зіджене, також встало і пішло за чоловіком.

Як батько тої жінки побачив, що її чоловік пішов, він запитав її. Вона сказала: «Він покинув мене, бо я подивила ся на тих двох парубків, що хотіли мене купити, як я була дівчиною».

А чоловік прийшовши до дому просидів багато днів і ночей не ївши. Він жалував того, що зробив. Нарешті він убив себе.

З того часу як якийсь Індієнин покине жінку, то забирає всі дарунки, що подавав був жінчиній рідні.

Publications of the American Ethnological Society II. Curtin-Sapir, Wasco Tales, cm. 253–256.

58. Кері й Камé

(Бакаірі, середня Бразілія)

Евакі, тітка індієнських родоначальників Кері й Камé, як вони ще були дітьми, післала їх добути води (бо перед тим води не було). Вони мандрували три дні і нарешті знайшли глечики, що належали водяному вужеви Обохі. В глечиках була вода: в двох добра, а в третім погана, що як її випеш, то мусиш вмерти. Сей (третій) глечик вони не рушили, бо хотіли лиш доброї води. Інші горшки вони розбили – вода витікла, і з тої, що витікла з першого глечика стала р. Паранатінга, а з другого ріки Ронурó та Кулісегú.

Кері взяв собі воду Паранатінга, а Камé – Ронурó і Кулісегú. Обидві води потекли світами, а Кері та Камé бігли кожний за своєю водою і перекликали ся, щоб не погубитись. Раптом голосу Камé не стало чути; Кері гукав та гукав, але Камé не відозвав ся. Тоді Кері спинив свою воду і почав чекати, але не дїждавшись пішов на Ронурó.

Дурний ⁶³ Камé вибрав був собі погану воду і не зміг дати собі ради з нею. Вода розлила ся широко і глибоко, і Камé втопив ся. Велика риба Ягú проковтнула його, і як Кері прийшов, то побачив, що Ронурó спинив ся, а Камé ніде не видко.

Тоді він почав ловити рибу і скоро зловив три риби; одна з них дуже велика. Він взяв і розрізав її, а в середині побачив мертвого

⁶³ Камé уважаєть ся предком племен Ну-Аруак, і Бакаірі, що виводять себе від Кері, не високої гадки про Камé.

Каме. Кері положив трупа на зелене листе і подув на нього. Каме зараз встав і мовив: «Я добре переспав ся!» «Ні», каже Кері, «ти зовсім не спав, велика риба була зіла тебе».

Після сього вони вже не захотіли ріки Ронуро́. Кері покликав дику качку і наказав їй взяти воду з собою. Дика качка повела ріку далі, а хлопці пішли разом до Паранатінга, що чекала їх. «Сю воду», сказав Кері, «Візьмемо з собою».

Три дні бігли вони в низ за річкою. На третій день прибігли до Сальто Паранатінга, але тоді там ще не було водоспаду. Там вони спинили воду. Кері покликав голубів та інших птахів, сказав їм вести воду далі, а сам з Каме лишив ся над водоспадом ⁶⁴.

Karl v. d. Steinen, Unter den Naturvölkern Zentralbrasiliens, 1894, ст. 374.

59. Як Кері полював в степу

Раз Кері зустрінув «дідуня» Степового Лиса і умовив ся з ним разом іти на полюваннє. Лис був «паном огню» себто лише він умів робити огонь, крешучи його собі з очей. Зараз запалив траву в степу кругом, так що всі звірі, що були в запаленім крузі, мусіли згоріти.

Дурний Каме́ як раз був перекинув ся в мишу. Кері про се не знав і думав, що Каме не був у запаленім крузі.

Огонь вигорів, а Кері з лисом ходили по попелищу та шукали печені. Кері не знайшов нічого, Лис знайшов лишень миш і зів її. Коли вони зустріли ся, Кері запитав: «Дідуню, чи ти знайшов що небудь?» «Тільки печену миш», відповів Лис.

Тоді побачив Кері, що Лис зів його брата, і сказав до Лиса: «Ану, дідуню, побіжім на-взаводи!» «Добре, внуку!» і вони побігли. Як вбігли добрий шмат дороги, спинили ся, і Лис зараз почав блювати. Потім він швиденько втік. Кері пішов туди, де Лис наблював, побачив мишачі кости, позбирав їх і подув. Як він подув, Каме підвів ся і сказав: «Я добре виспав ся!» «Зовсім ти не спав, сказав Кері, бо Степовий Лис був зів тебе».

Karl v. den Steinen, Unter den Naturvölkern Zentralbrasiliens, ст. 374.

⁶⁴ Се теперішня територія племени Бакаїрі.

60. Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем

(Квакютль, Північна Америка, острів Ванкувер)

Будуча мати Того-що-родив-ся-аби-бути-сонцем (видри), пряла вовну сидячи лицем до задньої стіни дому. Сонце як раз було на небі і світило в хату через шпари, і тим часом, як вона сиділа лицем до стіни на ліжку, сонце впало на її спину. Так вона стала вагітною. Вона не мала чоловіка. Вона родила і Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем став дитиною. Його зараз назвали: «Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем», бо то було відомо, що його мати стала вагітною від Сонця.

Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем грав ся раз з своїм приятелем, Пліскою. Пліска стала сміяти ся з нього, що він не має батька. Тоді Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем, прийшов до дому своєї мам і плакав, оповідаючи, що його називають сиротою, бо він не має батька. Тому мама оповіла йому, що його батько Сонце.

Почувши се Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем зараз сказав, що він піде в гості до свого батька. Тоді мати сказала до його вуйка: «Нароби сій дитині стріл, нехай вона піде в гості до свого батька». Той зробив йому чотири стріли. Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем пустив одну стрілу в гору. Кажуть, що вона застрягла в небі. Тоді він пустив другу. Вона застрягла в кінці тої, що він пустив перше. Тоді пустив ще одну, і вона застрягла в кінець попередньої. Його стріли звисали в низ, одна зачіплена за другу. Тоді він пустив останню, вона влучила до попередньої стріли. Стріли сягали аж до землі.

Тоді мати взяла кінець стріли, потрясла усіми і з них зробив ся шнур. Тоді вона научила дитину: «Будь чемний там, куди ти идеш». Так наказала мати Тому-що-родив-ся-аби-бути-сонцем. Він поліз по шнурку піднімаючись в гору, в гості до свого батька. Приліз і пішов на гору неба.

Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем сів на землі коло дому батька. Хлопець (джура) побачив його і запитав: «Ти чого тут сидиш?» – «Я прийшов в гості до батька». Тоді хлопець ввійшов і сказав ватажкови (сонцю): «Той хлопець, що сидить на землі коло дому, прийшов в гості до свого батька. «А-а, дуже добре! Я зродив його, засвітивши через шпару. Іди і попроси його до хати».

Хлопець пішов і покликав Того-що-родив-ся-аби-бути-сонцем. Він ввійшов і сів. Батько зараз заняв ся ним: «Дякую, дитино, що ти прийшла на зміну моїм ногам. Я не міг не змучити ся ходячи назад і вперед. Тепер ти будеш ходити, дитино!» Так сказав ватажок до свого сина.

Потім батько научив його: «Як будеш іти, то не йди скоро. І не диви ся просто в низ на тих, що в долині, бо наробиш клопоту». Потім одягнув його в свої наушниці. Потім одягнув на нього маску. Той пішов, кудюю йому показали. І він пішов.

«Дорогий пане, не спішишь занадто, як ідеш! Не показуй ся їм цілий, як заглядати меш до долу!»

Рано він вийшов, пройшов полудень. З полудня сонце пекло. Він захотів подивити ся в низ. Він прогнав своїх тіток (хмари). Зразу ж земля почала горіти. Чути було, як тріскали гори і море почало кипіти. Древа на горах заняли ся – тому на горах нема порядних дерев, і тому скали потріскані.

Ось чому батько Того-що-родив-ся-аби-бути-сонцем розсердив ся. Ватажок пігнав за своїм сином. Він дігнав його, як сонце ще не зайшло. Одіж з Того-що-родив-ся-аби-бути-сонцем зняли. «Чи так я тобі наказував? А ти ходив лиш раз!» Батько взяв Того-що-родив-ся-аби-бути-сонцем за шию і кинув його в яму.

Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем упав на землю. Як раз якесь човно надїздило туди, де він упав. «Чи се не наш ватажок, Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем, що плаває на воді?» Як вони торкнулись його веслом, він підняв голову з води. Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем збудив ся, порснув і сказав: «Справді, я довго спав на воді». Він виліз на берег і пішов від моря⁶⁵.

Columbia University contributions to anthropology, II: F. Boas, Kwakiutl Tales No. 12, cm. 123–129.

⁶⁵ Обстановка сього оповідання типова для першої категорії оповідань «про небо» по класифікації Вундта: пояснень небесних явищ, що ми загалом зачисляємо до експлікативних оповідань. Але се оповідання відкриває цілком пригод видри, а се показує, що увага громади звернена на індивідуальність героя, і з нею лише випадково лучать ся експлікативні елементи, як се взагалі трапляєть ся з групою героїчних магічних оповідань.

61. Як Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем одружився з Жабою

(Квакютль)

«Мамо», сказав Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем. «Я дуже хочу одружитись з сею Жабою». – «Чи ж тобі не надокучить, як вона буде квакати?» – «Тим вона мені як раз подобається. – «Най буде», сказала мати.

Тоді він сказав до неї: «Я хочу ожинитись з тобою». – «Гаразд, сідай ось тут», сказала Жаба. – «Ану, починай квакати». – «Куди там», відповіла жінка, «вони (другі жаби) мусять починати». – «Починай», знов сказав Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем. «Ану заквакай: вуге́, вуге́», сказав Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем. – «О, ти малий, ти сиди тихо, ся (жаба) має квакати спочатку».

Тоді перша Жаба почала квакати, а за нею всі інші і Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем, також: Вуге́, вуге́, вуге́. Так казав він.

Від квакання була сила галасу. Тому-що-родив-ся-аби-бути-сонцем надоїв сей галас. «Перестань уже», сказав він до своєї жінки. – «З тебе смішний порубок».

Але йому вже дуже надокучило. «Перестань». Він ударив свою жінку кілька разів в лице. «Чи тобі ніхто не боронить того? Справді, ви як раз добрі, щоб з вами женити ся!»

Тоді, він пішов і вернув ся до дому. «Де твоя жінка?», спитала мати. «Та, я її покинув. Малі надокучили мені своїм галасуванням». – «Чи я тобі не казала?», сказала мати.

(Тамже).

62. Як Койот пустив рибу в ріку

(Вішрам, Північна Америка, Yokima Reservation)

Койот чув раз про двох жінок, що спинили собі рибу в ставі. Тоді він пішов до них, як раз коли вони ловили сплавне дерево, над рікою. Він сам перекинув ся в дерево, (стараючись) щоб вони його взяли з собою. Він плив по воді. Але вони не зловили його.

Тоді він виліз на беріг, побіг горі рікою і перекинув ся маленьким хлопчиком.

Він положив ся до колиски, потім кинув себе в ріку і знов плив по воді. Жінки побачили його, як він плакав. Вони подумали: «Якісь люде мусіли вивернути ся з човном і тепер сю дитину до нас несе». Молодша мовила: «Зловім його!» Але старша не хотіла дитини. Тепер воно плило повз них. Старша думала: «Се Койот». Але менша взяла дитину і положила в човно.

Обі жінки зібрали ся до хати. Дитина плакала, і вони прийшли з нею до дому. Вони виняли її з колиски і оглянули.

Показало ся, що то хлопець. Молодша сказала: Ліпше хлопець, ніж дерево». Вона пішла, взяла угря і положила хвіст дитині до рота. Воно зараз почало ссати і зіло цілого угря. Вона дала йому другого, і воно почало ссати і зіло половину. Потім заснуло і пів угря лежало йому в роті. Обі жінки сказали: «Він заснув, можемо знов іти за деревом».

І вони пішли далеко: він устав і побачив як вони пішли. Тоді він розповив ся і вхопив їх їжу. Він посмажив риби на рожні; як вони були готові, він зів їх. Він побачив рибу, з котрої вони жили, в озері. Тоді він оглянув озеро гарненько і знайшов таке місце, де було б легко перекопати канал в ріку. «Тут я випущу рибу, і вона піде до Великої Ріки (Kolumbia River)». Він вирізав собі пять палиць до копання, зробив їх з молодого дуба, і положив в тім місци. Тоді пішов назад до їх хати. Знов як перед тим положив ся до колиски. Знов в його роті лежав хвіст угря. Знов заснув він.

Тепер жінки вернули ся. «Хлопець спить, сказали, се добрий хлопець, бо дуже сонливий». І тоді полягали спати. Настав день, хлопець спав. Знов вони пішли по дрова. Знов він дивив ся, аж вони відійшли далеко. Він встав і забрав їх поживу. Він упік її на рожні. Тоді зразу ж пішов туди, де лежали його палиці до копання. Він взяв одну палицю. Тоді він запхав її в землю, витягнув — і земля наоколо була зрушена. Палиця зломила ся, він взяв тоді другу, і знов запхав в землю. Потім розбив груду і його палиця поломала ся на тріски. Він взяв иньшу палицю, знов ударив в землю, зрушив на около землю, і ся третя палиця теж поломала ся. Він взяв четверту; знов його палиця зломила ся. Тепер на решті взяв

п'яту і вбив її в землю, потім зрушив землю на окол. Тоді риба виплинула через перекоп до Великої Ріки.

Тепер же старша жінка думала. Вона казала до своєї товаришки: «Ти кажеш, дитина гарна, я ж думаю: се Койот. Тепер же Койот зробив нам кривду. Я тобі казала, не берім сеї дитини, се Койот. Тепер ми обідніли: Койот нам так поробив». Потім вони пішли до хати, і він теж пішов до них до хати. Він сказав: «З якого права, будь ласка, тримали ви всю рибу для себе самих? Ви обі птахи, і я вам щось скажу. «Скоро люде прийдуть в сей край. Чуєте!» І чути було людей (неначе грім з далека). «Вони прийдуть в сей край; сі риби будуть поживою людей. Як лиш коли небуть зловлять рибу, ви будете приходити обі. Ви називатимете ся пліски. Тепер я покінчив з вами; я називатиму вас пліски. Як люде прийдуть, будуть рибу ловити, ви прийдете, і вони скажуть: «Се прийшли пліски. Так Койот назвав їх». Так казатимуть: «Від сих двох Койот відібрав рибу, що була в ставі; ось вони прийшли». Кінець.

Publications of the American Ethnological Society, том II: Edward Sapir, Wishram Texts.

63. Койот і Сонце

(Вішрам)

Тепер Койот іде до Сонця. Він прийшов. «Той», сказав він до Сонця, «се буде добре, як я стану твоїм слугою і завсіди ходитиму за тобою. Я працюватиму задурно, ти пані»⁶⁶. То вона сказала: «Добре».

На другий день рано Сонце встало. Куди воно не піде, Койот за ним. Матінки! Він приглядав ся і все бачив!

На другий день рано вони знов пішли. Знов як перше він бачив ріжні річи, – які ріжні вчинки люди робили, як знаджували жінок, або що де вкрадено, які злі діла робили ся, кого вбито, – все Койот бачив. На решті йому стало ніяково. Потім він гукнув: «Я бачу, що ви, люде, робите!»

⁶⁶ Агалах – сонце, жіночого роду.

Знов він їх побачив. Знов крикнув їм: «Я вас бачу». Тоді вона не схотіло його більше. Вона сказало до нього: «Досить, я вже тебе наводила ся з собою. Ти надто балакучий. Не буде добра, як ти все будеш доносити на людей. Скоро стала ся б біда».

Ось чому ми не завжди все довідуємо ся. Але як би Койот став був (сонцем), усі б таїни всіх людей були нині звісні. Таким чином Койот даремно старав ся стати Сонцем. Потім він закинув (сю гадку).

Тоді він спинив ся, бо дійшов до кінця (фраза належить до попередніх пригод Койота).

Edward Sapir, Wishram Texts, см. 47–48.

64. Видра

(Катлямет, Північна Америка, Асторія на Columbia River)

Були собі Видра-Ікосаїт і його старший брат⁶⁷. Раз він, Ікосаїт, грав в ітлюкум⁶⁸. Вони⁶⁹ виграли, але він не хотів віддати заставу, тоді хлопці побили його. Побили мало не до смерти. Він пішов плачучи до дому. Старший брат сказав до нього: «Чого плачеш?» «Ох, мене побили».

Потім Видра захотів їсти. Він сказав до старшого брата: «Брате, я хочу їсти!» Брат сказав: «Іди до озера, витягни так-о свої руки і сядь». Видра пішов, сів і витягнув руки так-о. Потім показала ся рука якоїсь людини. Раптом коло нього на землі стояв полумисок. В ньому була одна ожина, одна чорниця, одна ягода і оден горіх, всього по одному – повна жменя.

Видра-Ікосаїт пішов до дому. Він був злий. Прийшов до братового дому і сказав: «Я хотів їсти. Того, що мені дали, за мало». Його брат сказав: «Скоро, зїж се все, а як наїш ся, занеси полумисок, своїй невістці. Як се зїсти, то кожному буде досить».

Видра взяв і висипав ягоди собі в жменю, зїв і викинув полумисок. Він подивив ся, а ягоди знов на полумиску. Він взяв знов,

⁶⁷ Пантера.

⁶⁸ Гра в палички.

⁶⁹ Противна сторона.

і зів ягоди. Викинув полумисок, потім подивився – ягоди знов на ньому.

Старший брат дивився на нього. Тепер він поставив полумисок обережно і зів знов ягоди. Його живіт наповнився, він був вдоволений, але не зів усіх.

«Скоро! занеси полумисок і пусти його на воду для твоєї невістки, потім вертай до дому!» Видра прийшов до озера, взяв полумисок і сказав: «Як би якась жінка прийшла за сим полумиском, я затагну її на беріг і буду з нею цілий день», сказав він.

Зразу озеро почало кипіти. Він держав полумисок, але він раптом зник. Він не бачив нікого. Він пішов до дому. Старший брат промовив до нього: «Чого ти образив свою невістку?» А Вихра подумав: «Диви! він уже знає, що я сказав».

По кількох днях старший брат сказав: «Ходім; підемо до твоєї невістки. Підемо завтра».

На другий день рано вони вийшли. Десь зустрінули людину, що купалася, аби придбати собі надприродного помічника. Той чоловік хотів мати помічника для ітлюкум. Через воду лежало дерево і він сидів на однім кінці, вправляючись в грі. «Що думаєш, брате, як би я його штовхнув, аби він втопився?» «Та лиши його, він нас побиває». Брат оглянувся, а Видра вже пливе до того чоловіка. Під пахою він ніс свій сагайдак. Він доплив до того чоловіка і штовхнув його. Штовхнув його тричі. Тоді чоловік вхопив його і кинув геть. Видра впав далеко від того місця.

Брат став шукати за Видрою. Він знайшов його. Він був неживий. Брат покропив його водою. Видра прокинувся і сказав: «Я спав; диви, він збудив мене! Я його застрілю». «Ти спав?» сказав брат, «ти був не живий; він убив тебе, той чоловік, викинув тебе геть».

Вони пішли далеко, далеко. Старший чоловік почув когось, але він не сказав нічого. Видра теж почув когось. Той говорив повторюючи: «Я гострю кігті на Видру і на його старшого брата». Видра сказав: «Що він каже?» Брат сказав: «Він каже: «Я гострю кігті на Видру і його старшого брата». Лиши його, він нас заб'є». Вони побачили його як він сидів на кручі і гострив кігті. «Що думаєш», каже Видра, «як би я його штовхнув, щоб він втопився?» «Лиши його, він нас вб'є». Брат оглянувся, а Видра вже пливе

туди. Він штовхнув двічі того чоловіка. Тоді той чоловік вхопив його і кинув геть. Рука відірвала ся. Вона впала в однім місці, а тіло в иньшій. Старший брат став шукати за ним. Він знайшов Видру, але він мав лиш одну руку. Тоді він застрілив вивірку і приставив її руку Видрі. Він подув на нього водою: по, по, по, по. Видра прокинув ся. «Я спав», сказав він. «Диви, мене збудили!» «Ти спав? Ти був мертвий». – «Я його вбю (того, що збудив мене)», сказав він до старшого брата.

Вони пішли дальше і прийшли до озера. Там плавав лебідь; він мав дві голови. Видра каже до старшого брата: «Вбий того лебедя!» – «Ні, то не природний лебідь, бачиш, що він з двома головами». – «Вбий його». Він докучив братови аж той застрілив його. Тоді він (лебідь) перевернув ся. Видра знов: «Я поплину і возьму його». Але брат сказав: «Ні, він тебе втопить». Він оглянув ся, а Видра вже коло лебедя. Він взяв його, тоді він (лебідь) потонув разом з Видрою.

Старший брат заголосив: «Ох, бідний братіку! Його з'їдять!» Він розложив пять огнищ і роспик на них каміння. Як вони стали горячі, він кинув їх в озеро, так що воно закипіло. Воно кипіло, а він кидав туди все камінне. Тоді озеро висохло. На дні лежали ті страхи – їх пасти були десь на сажень довгі. Він порозрізував їм животи, але не знайшов брата. Тоді він розрізав менших. Розрізав всіх до одного. Але не знайшов свого брата. Тоді він, Пантера, почав плакати. Потім він розрізав найменших. Він вже втратив надію знайти брата. Лишив ся лиш оден німий (безротий). Він розрізав його – і знайшов Видру.

Він подув на нього, і Видра прокинув ся: «Я спав, диви, він збудив мене! я його застрілю». Але брат сказав: «Чи ж ти спав? Ти був не живий».

Знов вони пішли. Вони йшли далеко. Коли сонце стояло там (на заході), вони спинили ся. Пантера сказав: «Ось тут будемо спати». Він розложив огонь. Видра хотів їсти. «Я хочу їсти», сказав він до старшого брата. Пантера каже: «Потряси тою сосною. Тоді вийде олень, він матиме довгі уха».

Видра пішов; він потряс тими соснами. Тоді вибігла миш з лісу. «Ой брате», каже, «ось він біжить». Брат встав і подивив ся: тільки

миш побігла попри нього. «Чи ти бачив?» каже Видра, «Тільки миш, твоя бабуня, побігла попри мене». – «Вони твої бабуні, коли я не голодний!»

«Іди, потряси тими соснами, то вибіжить олень. Коли то самець, то він матиме роги». Видра потряс соснами. Він закричав до брата: «Ось, брате, ось він, так як ти казав мені, з рогами».

Пантера дивить ся – слимак лізе. «Чи ти бачив?» питає Видра. – «Я не бачив нічого, лиш твоя бабуня-слимак лізла коло мене». «Ось його бабуні», відповів Видра.

«Як прийде олень, то скакатиме довгими скоками». Видра потряс сосною. Тоді вибігла жаба. «Ось, брате», каже Видра, ось він скаче, як ти мені казав!» Пантера взяв лук і стріли, але побачив лише жабу. Видра підійшов до нього. «Чи він біг попри тебе?» – «Та тільки твій прадід жаба минув мене скачучи». «Вони мені родичі, коли я не голодний».

«Спіши ся, спіши ся! потряси сосною». Видра пішов і потряс сосною. Тепер вибіг крілик. Він крикнув, що сили до свого старшого брата: «Ось він біжить!» Пантера встав і подивив ся – тільки крілик побіг. Видра в одно: «Чи ти бачив його?» «Я не бачив нічого, лиш твого прадіда крілика». «Вони мої прадіди!» сказав Видра до старшого брата. Іди, іди скорше!» сказав Пантера. Видра сердив ся. Він розлінив ся, аж йому кілька разів сказали – тоді він пішов. Він потряс деревом. Тепер вибіг олень. Видра гукнув: «Ось він з рогами, скаче!» Брат подивив ся. Справді олень іде. Він вистрілив в нього, і той упав. Вони розрізала його і товщ на його жолудку був сухий. Вони порізали його; Видра наїв ся. Потім упустили роги над огнем і він зів їх, той Пантера. Видра дивив ся на брата. Його руки були повні товщу. Він подумав: «Він зість весь товщ». Він сказав: «Він мені дав лиш худого мяса». Тоді Пантера дав йому роги. Він попробував зісти, але не зміг і викинув їх геть. «Він дав мені щось дуже тверде їсти».

Стемніло. Була гарна погода, чисте небо. Видра наїв ся. Він став питати старшого брата: «Як називаєть ся те місце, де ми ночуємо?» – «Не можна називати того імени; як його вимовити, починає іти дощ». – «Скажи!» – «Ні, сього імени не можна вимовляти в зимі. Заборонено його вимовляти, бо міг би настати довгий дощ».

Видра каже: «Скажи мені по тиху!» «Потім скажу, як прийдемо на другий спочинок». «Ой, скажи мені потихоньку». Тоді брат сказав йому. «Тільки не говори голосно, – Таїх називаєть ся се озеро». А Видра каже: «Добре, тепер я знаю як се озеро називається.

Пантера не знав, куди Видра пішов; а Видра вигукував: «Таїх називаєть ся те озеро, над котрим ми з братом спатимемо, Таїх називаєть воно, Таїх називаєть воно!»

Він вигукував з усеї сили. Видрин брат розсердив ся. «От погань! Скоро, назбирай дерева, щоб ми посідали на нах!» Він назбирав дерева, назбирав багато; на верха сів сам. Видра зібрав лиш кілька і положив ся на тім. Почав іти дощ. Чути було як надходила злива.

Рано Видри не стало. Його понесло за водою. Брат Видри пішов долі рікою. Він плакав, той Пантера. Він пішов далеко; він знайшов слід.

Він почав шукати там за своїм меншим братом і нарешті знайшов його між патичем. Він мав повен живіт води. Він зробив на нього по, по, по, по. Видра прокинув ся. «Я спав – він мене збудив отой-о! Я його застрілю». «Чи ти спав? Ти був неживий; тебе водою понесло!» І вони знов пішли долі рікою.

Тоді вони прийшли до Пантериної жінки і там спинили ся. Там був старий чоловік, родич Видриної братової. Видра все робив йому збитки. Він все висміював його.

З часом Пантерина жінка породила дитину.

Її родич сказав до Видри: «Завтра підемо по дрова». Видра каже: «Гаразд! підемо».

Ото рано перейшли вони за ріку. Там розложили огонь під сосною. Сосна була отак-о за груба. За якийсь час дерево впало, впало в напрямі до води. Старий сказав до Видри: «Біжи до води». Видра побіг. І туди ж упало дерево. Кора відскочила і дерево поломило ся на тріски. – Той старий подумав: «Гаразд! тепер я вбив його». Він поскладав дерево в стоси і поздирав кору.

Потім він зійшов до свого човна, – воно було майже повне дерева: Видра поскладав дерево в човні. Старий сказав до Видри: «Ти чогось наробив, бахуре!» Але Видра сказав: «Ти старий чоловік, ти сильний ти й зробив се».

Вони поскладали дерево. Його було повно. «Де-ж я сидітиму. Човен вже повний!» Старий сказав: «Я тебе посаджу до кошика з кілками»⁷⁰. Він положив на дно кошика камінне, а на верхи посадив Видру. Кошик поставив зверху на дровах. Вони почали перепливати на той бік. Як прийшли на середину води, старий захитав човном. Видра впав у воду і пішов на дно. Старий подумав: «Тепер я його вбив».

Потік старий вернув ся до дому. На березі хтось ходить туди сюди. Диви! зовсім ніби Видра. Старий причалив, Видра проходить на беріг: «Довго тебе не було; я вже давно приніс кілки і молотки до дому». «Щось ти наробив, бахуре!» «Та старий чоловік, ти все робиш. Я тільки хлопець і не можу стільки зробити!» По тім вони позносили дрова. І знов жили там.

Видра робив йому всякі збитки, невістчиному родичеві. Часом він обливав його: як той старий спав, він лив на нього воду. Часом він обсмальював його. Одного вечера невістчин родич сказав до нього: «Ану, заложім ся, хто довше не спатиме». Видра каже: «Гаразд!» Він пішов і знайшов гнилого дерева. Як стемніло, він положив те гниле дерево собі на очі – старий дивив ся і бачив, що Видрині очі весь час відчинені. Як стало рано: «Щось він поробив, той бахур!» «Ти старий чоловік, ти все робиш, я хлопець, що я можу зробити?» По тім той старий покинув (сей свій замір на Видру).

Він подумав: «Я скажу йому: нехай мені принесе вовка, може він його розідрє!» На другий день каже до Видри: «Іди, приведи мені вовків. Як я був хлопцем, то я грався з ними».

Видра пішов. Він прийшов до вовчої оселі і сказав до двох вовків: «Я прийшов за вами. Родич моєї невістки прислав мене». Вони відповіли: «Добре». Він приніс їх і кинув на невістчиного родича. Вони вкусили його, того старого. «Ану, занеси їх назад, скоро! Вони мене не люблять!» Видра взяв їх і поніс до їх оселі.

На другий день: «Іди, принеси мені двох медведів». Видра пішов і прийшов до медвежої оселі: – «Я прийшов за вами». – Він взяв їх і поніс до дому. Приніс і кинув на невістчиного родича. Вони подрапали його: «Що він робить, той бахур?» «Се ти, все ро-

⁷⁰ Для язів – заколів, гатей, в котрі ловлять рибу.

биш, ти старий чоловік – я тільки хлопець, що я можу зробити?» «Швидче забери їх геть!» Видра заніс їх до їх дому.

«Мабуть кілька день минуло і він післав його знов за ямайськими медведями. Видра пішов. Він приніс двох і кинув на невістчиного родича. Вони подрапали його сильно. «Забери їх швидче, вони мене не люблять! як я був дитиною, тоді вони мене знали». Він заніс їх. Заніс їх до їх дому.

На другий день рано невістчин родич каже: «Принеси мені двох сірих медведів з гори. Колись я з ними грав ся». Видра пішов, він прийшов на гору. Він сказав до двох сірих медведів: «Я прийшов за вами, родич моєї невістки прислав мене». Вони сказали: «Гаразд, візьми нас». Він поніс їх. Прийшов до дому і кинув на невістчиного родича. Вони подрапали його, пошматували його ціле тіло. Старий кричав з болю. Його старший брат сказав до нього (Видри): «Віднеси їх». Він поніс. Видра поніс їх на своїй спині.

Ось (ціла) казка. Завтра буде погода.

Smithsonian Institution, Bulletin 26. – Kathlamet Texts, by F. Boas, cm. 113–117.

65. Про весіле Тату-Тунпи і Агуара-Тунпи ⁷¹

(Чане, Болівія)

Оповідують, що там жив раз великий ватажок Чікері і оповідають, що там жив також Тату-Тунпа і Агуара-Тунпа. Всі вони жили далеко звідси.

Найдальше жив ватажок. Він покликав до себе Тату-Тунпу, аби йому віддати свою доньку. Тату-Тунпа знав багато штук і Агуара-Тунпа знав багато штук.

Тату-Тунпа зібрав ся в дорогу. Він ішов поволи і часто спиняв ся. Де він розкладав огонь, там виростала висока трава.

Два чи три дні по тім як Тату-Тунпа пішов до дому, прийшов Агуара-Тунпа і запитав, куди він пішов. Йому сказали, що він пішов до великого ватажка. Агуара-Тунпа пішов за ним і скоро дігнав його.

⁷¹ Тату = панцирник, Агуара = лис. Тунпа означає «духа», в сім випадку – звірів з чародійною силою.

Поки дійшли, зустрінули вони при дорозі рослину «ігуа-гуазу». Агуара-Тунпа сказав до Тату-Тунпи, щоб він зірвав овочі щоб їсти. Він пішов під ту рослину. Поки ще Тату-Тунпа доторкнув ся до одного овоча, потряс Агуара-Тунпа рослиною, аж всі овочі попадали на Тату-Тунпу. Він був молодий і гарний, а став сліпий на одно око і старий. Тепер Агуара-Тунпа був кращий і молодший від нього. Вони помандрували до великого ватажка. Тату-Тунпа мав намисто, але Агуара-Тунпа виманив його у нього.

Великий ватажок подумав на старого і поганого Тату-Тунпу, що він Агуара-Тунпа, а на сього що то Тату-Тунпа. Він дав першому свою найкращу доньку, а другому найпоганійшу, однооку як і він.

Агуара-Тунпа почав працювати, щоб скопати і засіяти ниву. Поки він працював, завязував своє довге волосє на голові; а як вертав з роботи, був зовсім брудний. Тату-Тунпа ж не робив нічого. Цілий день лежав коло своєї жінки і грав на свиставці. Як його теща побачила, що він нічого не робить, сказала вона: «Сей чоловік зовсім не думає про сімю».

Як він почув, що Агуара-Тунпа вже багато зробив, запитав він свою жінку, чи її батько не має якої старої ниви, котру він міг би обробити. Теща сказала до доньки; «Чого сей чоловік питає про ниву, сей лінюх? Краще було б, щоб Агуара-Тунпа, що так багато працює, питав про се, бо він такий працювитий».

Тату-Тунпа взяв палицю (до копання) і жінку і пішов на ниву ватажка. Він пішов на широку закинenu ниву, покопав трохи, взяв потім грудку землі і підкинув в гору. Грудка упала на землю і розбилась на кришки. «Ся земля нічо не варта», сказав він. Потім запитав жінку, чи немає де ще великої рівнини що він міг би обробити. Вона сказала, що є така рівнина. Тату-Тунпа знов покопав, взяв грудку землі, підкинув в гору, але вона не розбила ся, а впала ціла на землю. Він сказав жінці, що на тій землі можна працювати. І вони пішли до дому.

На другий день рано пішов старий Тату-Тунпа з лопатою на рівнину, де він вчора викопав грудку, і засунув лопату в землю: за короткий час скопала сама лопата всю землю. Тепер Тату-Тунпа закликав вітра, щоб він здув усе сміте з ниви. Тільки дрібне лишило ся. Тоді покликав він завирюху, а вона замела рілю до чиста.

Тату-Тунпа попросив тоді папуг, щоб принесли насіння, але вони понаносили лише поколених, нездалих зерен. Як він се побачив, попросив він качок і голубів і маленьких голубів, щоб вони принесли ріжного насіння і вони зробили се. Вони самі й посіяли.

Скінчивши сіяти, пішов Тату-Тунпа тою дорогого що до дому. Як він трохи ввійшов, оглянув ся на свою ниву і побачив що рослини вже почали прозябати. Він пішов і оглянув ся: рослини вже були великі. Знов пішов він шмат дороги і оглянув ся. Його нива цвила вже. Коло дому оглянув ся Тату-Тунпа ще раз і побачив, що все що він посіяв мало вже овоч.

У Агуара-Тунпи, що добре працював, ще нічого не цвило і не мало овочів.

На другий день сказав Тату-Тунпа до жінки: «Ходім подивити ся на ниву». Вони пішли і жінка побачила, що все вже дозріло. Тату-Тунпа наказав їй розложити ватру, щоб спекти кукурузу і иньші овочі. Він сказав їй, щоб вона взяла оден качан кукурузи, дві горошинки і оден гарбуз, але не більше. І того вони не змогли зісти. Тоді пішли вони до дому і сказали старій, щоб пішла з ними і взяла собі усього, чого вона схоче. Стара не повірила їм і думала, що вони десь украли. Вона не вірила, щоб у них було що збирати, як вони не працювали. «Я ліпше піду до другої доньки, що добре працювала», сказала стара.

Агуара-Тунпа ж пішов на Тату-Тунпину ниву і вкрав у нього гарбузів. Приніс до себе і попричіпляв їх патичками і колючками до свого недорослого гарбузиння. Над-вечір вернув він до дому і сказав жінці, нехай запросить свою мати збирати гарбузи. Донька пішла до матери і сказала: «Підемо на ниву гарбузи збирати». З радістю пішла стара, бо вона бачила, як вони багато працювали і вірила донці. Пішли і не побачили ні одного гарбуза.

На другий день просила жінка Тату-Тунпи знов свою мати на жнива. Стара таки не вірила, але як її чоловік побачив, що вона так завзяла ся, наказав їй, щоб вона таки пішла. Стара зібрала ся не радо. Перед нею йшов Тату-Тунпа і грав на сопілці. Як вони прийшли на поле, побачила стара усякі овочі: кукурузу, гарбузи, біб, тикви. Стара сильно втішила ся і на силу стримувала свою радість.

Як вони прийшли на край поля, побачила вона величезну тикву і сказала доньці, що вона хоче її взяти. Поки вони балакали,

впала ся тиква на стару, збила її з ніг і привалила. Донька хотіла піднести тикву, але не могла. Вона покликала чоловіка на поміч, але він не прийшов зразу і аж стара була близька смерті, підніс він тикву і положив її на попереднє місце. Стару, ледви живу, поставив теж на ноги.

Спочивши трохи, пішли вони знов по полю. Стара захотіла зломити качан кукурузи. Тату-Тунпа сказав, щоб вона не нищила його поля і щоб зломила лиш качан. Так вони взяли з кожної рослини по два овочі, але вважали, щоб не робити шкоди, а на місці зірваного зараз виросло нове. З своїми овочами пішла стара до дому і оповіла чоловікові, що Тату-Тунпа вже має чималу ниву. «Так се той Тату-Тунпа, що ми до себе кликали!», сказав старий, «Агуара-Тунпа обманув нас».

На другий день сказав Тату-Тунпа до жінки: «Ходім на поле». Вони пішли. Він викопав яму і розложив в ній огонь. Як яма добре нагріла ся, аж почервоніла, взяв він дуже велику тикву і вліз до неї. Він сказав жінці заткати отвір тикви і положити її в огонь, а як він свисне, нехай вона переверне тикву, щоб він міг вилізти. Жінка так і зробила. Як він свиснув, перевернула вона тикву, і Тату-Тунпа виліз з неї молодим і гарним, з усіми своїми прикрасами.

За хвилию нагрів Тату-Тунпа знов яму і його жінка полізла до тикви. Він накрив її і кинув у яму. Як вона свиснула, він перевернув тикву. Вона вийшла з неї молодою і гарною.

Вони пішли до дому і взяли з собою паличку, щоб викресати огонь. Як вони прийшли, застали стару за варенням кукурузяного пива.

«Сеї ночі буде дуже холодно, тому я взяв сю паличку, аби було до чого загріти ся», сказав Тату-Тунпа.

Агуара-Тунпа приніс з собою багато дерева, але його не стало на цілу ніч. Серед ночі не стало його. Він пішов до огнища своєї свекрухи, що варила пиво. Як стара побачила, що до її огню лізе лис ⁷², запхала вона тріску в Агуара-Тунпин зад. З тою тріскою утік Агуара-Тунпа геть і зістав ся лисом на завсіди.

Nordenskiöld, Indianerleben, cm. 264–268.

⁷² Очевидно Агуара-Тунпа завсіди приймав в ночі звірячий образ, порівняти оповідання про «Жінку і Пса».

66. Віса́ке в гостях у Бобра

(Фокс, племя Альгонкін, Мішіган)

Тоді Віса́ке жив у себе дома. «Слухай, я піду в гості до мого братчика Бобра», сказав він. І він пішов.

Ішов берегом ріки. Там, в однім місці на воді лежали дерева, що були підточені (підгризені) і повалені. «Ага, ось місце, де живе мій братчик Бобер», думав він в своїм серці. І він пішов.

«Гаразд, ось мій старший брат, що вийшов на прохід», сказав Бобер.

«О, я прийшов без причини до тебе, любий братчику», сказав Віса́ке.

«Я думаю собі, що б ми могли зварити для нього?», сказав Бобер. «Повісь воду»⁷³, сказав до своєї жінки, «а тепер, хто хоче, щоб його батько зів?, сказав Бобер до дітей.

«Я!», крикнуло зразу ж одно.

По тім він убив дитину на смерть, а тоді зняв з неї шкіру і зів її. Бобріха зварила мясо. Як воно вварило ся, витягнула трохи в посуд. Потім дала його Віса́ке їсти.

Віса́ке зів його:

Бобер поставив перед ним начинне. «Ось сюди клади кости», сказав Бобер до нього. «Не порозгублюй костей з рота», сказав до Віса́ке.

Тепер стало ся так, що Віса́ке сховав малий кіготь (обо палець, одно слово), а як скінчив: «Мій любий братчику, тепер я вже зів цілого Бобріка, і я дуже наповнив ся в середині».

Тоді Бобер: «Тепер іди і викинь кости в воду», сказав до своєї жінки.

Жінка пішла і кинула кости в воду. І тоді маленький бобрік, котрого що й но зіли, прибіг назад, плачучи голосно: «Ой мій кіготь, ой мій кіготь». «Ти мусів викинути його», сказав Бобер до Віса́ке.

«Ось він! Я був би його взяв з собою», сказав. І Віса́ке віддав його, а жінка пішла кинула його в воду. Ось чому таке число кігтів на лапі. Тому Бобрі мають оден кіготь особливої форми: що Віса́ке сховав його, тому причина.

⁷³ Се б то, повісь казанок з водою над огнищем.

«Ну тепер, братчику, я йду до дому», сказав він до Бобра. По тім Вісаке пішов. Як прийшов туди, там де його дім – «І так ти гостював у свого меншого брата Бобра!», сказала йому його баба.

«Еге», сказав Вісаке.

«От так робитимуть твої вуйки, вони ходитимуть одно до одного в гості», сказала йому баба.

По хвилі, Бобер: «Я піду в гості до свого старшого брата Вісаке», сказав він. І Бобер пішов геть. Як прийшов гень туди, де жив Вісаке, він увійшов.

«От добре! Мій братчик робить прогульку по ріці!», сказав Вісаке.

«Без ніякої причини прийшов я до тебе в гості, мій старший брате».

«В кожнім разі добре, що ти прийшов, братчику».

«Я думаю собі, що б ми могли зварити для нього?» сказав Вісаке. «Повісь воду», сказав він до жінки. Тоді сказав до своїх дітей: «Хто хоче, щоб його тато зів?»

Але вони не зважали на нього. «Що! ще ніколи ви не мали звички не зважати на те, що я кажу!» сказав він до своїх дітей.

Тоді, по хвилі одно: «Я», каже.

І тоді Вісаке забив його на смерть. Жінка порізала його і зварила. Як воно вварило ся, дала його їсти Бобру.

Як Бобер зів його, тоді Вісаке: «Возьми кости і кинь у воду», сказав до жінки. Жінка пішла і кинула кости в воду. А як після того ніяка дитина не прибїгла кричучи назад, Вісаке сказав до Бобра: «Ніколи ще, братчику, не трапляло ся мені не мати удачі в якімсь ділі».

Тоді Бобер: «Іди, вийми кости з води», сказав він до жінки.

Як жінка по тім пішла і кинула кости в воду, дитина вибігла назад кричучи голосно.

«Тепер, мій старший брате, я йду до дому», сказав Бобер.

«Гаразд», сказав Вісаке.

Се кінець оповідання.

Publications of the American Ethnological Society: William Jones, Fox texts V, cm. 228.

67. Віса́ке йде в гості до свого меншого брата Скункса

(Фокс)

«Ну я йду в гості до мого меншого брата Скункса», сказав Віса́ке, і пішов. Пішов геть туди, де мешкав Скункс, над потоком. Місце над потоком діти утоптали як слід і зробили міст через потік з звирячих хребтів (костей). «Яка краса! Йому мабуть добре веде́ть ся». Так почував він в серці, коли хлопчики побачили його, «Віса́ке йде!» сказали вони.

«Ба, се ж ваш батько, а мій старший брат! Сидіть тихо!» сказав Скункс. А як Віса́ке ввійшов в хату: «Яка приємність мати свого старшого брата у себе!» сказав Скункс.

«Се лиш тому, що я почувую себе дуже са́мітним, прийшов я. Пізнійше скажу тобі, чого саме я прийшов», казав Віса́ке.

«На правду, добре таки побачити ся знов». Потім він сказав до своєї жінки: «Слухай, щоб ми таке зробили, що було б для нього приємною несподіванкою?»

«Та що, якусь юшку?»

«Слухай, дай мені тих великих ягід», сказав Скункс до жінки. Як йому дали, вийшов з хати.

«Гвага-го! ходіть їсти великих ягід», гукнув він з усеї сили.

Тоді олені прийшли крок за кроком через майдан. Потім чути було гук вистрілу, а потім він ввійшов до хати, волочачи, оленя за собою.

«Як дивно», сказав Віса́ке. «Се як раз те, за чим я прийшов», сказав він до Скункса. «Я вистріляв весь свій порох, і я хотів, щоб ти дав мені на чотири вистріли».

«Як попоїси, то я тобі дам».

«Скількох ти вцілив на правду?»

«Та піди на двір, побачиш».

Як жінка зварила їжу, дала їсти Віса́ке. Він зїв, а як скінчив, то став нетерпеливий, щоб іти стріляти.

«Тепер стань колінами і руками на землю», сказав Скункс, ставши сам на коліна і руками на землю. Тоді стали терти свої

зади. «Тепер досить», сказав Скункс; «скільки я дістану, стільки й ти дістанеш. В кожному разі се стільки, скільки я беру для себе».

«Тепер мені час іти».

«До речі, возьми трохи їжи для дітей».

«О, се не потрібно, вони мають і так досить дичини, їдять її що дня».

«Ага», сказав Скункс.

Тоді Вісаке попрощав ся. «Той! я трохи повправляюсь в стрілянню», подумав він. Так він вистрілив до дерева. «Бооу», зробив вистріл, Подивившись на те, до чого він стріляв, побачив, що воно пішло в тріски. «Як дивно», подумав він в своїм серці.

«Той! я вистрілю ще до иньшої ціли; я вистрілю до скали». І він вистрілив до скали. «Млі», зробив вистріл. Він подивив ся на скалу, і, диви! її вже не було. Він пішов туди, скалу рознесло на скалки! «Як дивно! Се дуже цікаво. Найблизший раз я вистрілю в озеро».

І він вистрілив в озеро, і вся вода висохла. «Ой, як цікаво! Тепер я ще зроблю оден вистріл, стрілю до тої гори». І він вистрілив до гори, і гора щезла.

«Гаразд, досить на сей раз. Колись пізніше я може знов схочу вистрілити. Я так лиш порох розтрачу. Як би я хотів піти на полювання, то се справді дуже добре прийшлось би. Я можу потребувати його, щоб вистрілити в щось живе». Так почував він в своїм серці.

Тепер про Скункса. Так він почував в своїм серці: «Ого! воно щось на те скидаєть ся, що мій старший брат Вісаке робить мені пакість і вистрілює весь порох, що я йому дав. Більш ніж чотири рази вже він вистрілив. Тепер піду туди подивити ся, що він задумав». Так він вибрав ся туди, де жив Вісаке. Як прийшов, увійшов в хату.

«Гов! Яка радість мати свого менчого брата і себе!» І він запитав своєї баби: «Щоб ми могли зварити для нього?»

«Та що, юшку якусь?»

«Подай но мені, бабуню, подай мені ті великі ягоди». Як вона подала, він вийшов. «А-гга!» крикнув він з усеї сили, «ходіть їсти великих ягід!»

«Чуєте? Проби, що таке Вісаке каже?» «Та що? кличе нас прийти», говорили олені між собою. Потім стало чути тупотінне ніг на майдані; сила була, лише стріляти, але вистріл не виходив.

«Чи ба, дивіть ся! що стало ся з нашим старшим братом? Він все свій зад потерає! Дивіть ся на нього». На нього дивили ся. «Таки так!» казали вони між собою. І як лиш виїли всі ягоди, пішли собі.

«Невдача, братіку! Мусів порох замокнути, тому не вистрілив. Всі олені забрали ся».

«А чи ж ти не маєш більше ягід?»

«Є ще, трохи лишило ся», сказала баба.

«Подай мені кілька», сказав Скункс; потім вийшов на двір. «А-гга! ходіть їсти ягід!»

«Чуєш, знов нас кличуть», сказали олені і прийшли.

За хвилю Скункс вернув, убивши все що йому трапилось. «Внеси дичину до хати», сказав він до баби.

Стара вийшла, і чи ба! сила було оленів наоколо на землі. «Що ж, унучку, внеси дичину сам! Нас обох ущасливив твій менчий брат». Так сказала стара. Вона тішила ся, як дивила ся на Скункса. «Мусиш сам постелити рогожу і подати їжу своєму братчикови. Бо я матиму силу праці здираючи шкіру і розрізаючи мясо. Тепер вже час бути їжі готовій. Подай їжу своєму братчикови». Так казала стара. Вісаке подав їжу Скунксови.

«Але, мій старший брате, я хочу, щоб ти їв зо мною».

«Певно, я їстиму». І він їв з ним. Як тільки скінчили їсти: «Мені час до дому», сказав Скункс.

«Між иньшим, братчику, я хотів би, щоб ти мені дав ще трохи пороху на оден вистріл».

«Певно, я дам тобі. Лишило ся дуже мало – лиш на два вистріли всього».

«Що ж, як ми вже не матимемо, що їсти, буде час ужити його. Я сим разом буду уважний. Се вистарчить, братчику».

Тоді Скункс пішов. Як прийшов до дому, сказав: «Ось що я вам скажу: той мій старший брат шахрай! Він мусів вистріляти весь порох, що я йому дав. А тепер знов просить. Я дав йому лиш на оден вистріл».

З часом Вісаке пішов знов на прохід. Он де-о побачив велику скалу. «Ой, вистрілю знов, вистрілю до оттої штуки і побачу, що станеть ся». Так він вистрілив до скали і вона розлетіла ся на квалки. «Я маю гадку піти і попросити у нього ще пороху, нема сумніву, що він ще мусить мати». Так він почував в своїм серці. Тоді пішов до дому. Як

прийшов туди, де він і інші мешкали, сказав до своєї баби: «Я дав своїм вуйкам всю дичину, що вбив, і мої тітки були захоплені».

«Ось так, мій унучечку, ось так завсіди роблять твої вуйки», сказала стара. «Вони мають звичай завсіди давати одно одному тої дичини, що забють».

«Слухай, дай мені ще великих ягід». Вона дала йому і він вийшов. «А-гаа!» крикнув, «ходіть їсти ягід».

«Чуєте! Нас кличуть».

Він зробив стежку (з ягід) посипавши їх до хати і до середини. Олені прийшли і ввійшли до хати, а що до Вісаке, то він був там в куті на ногах і на руках. Він хотів вистрілити до них, але не міг розрядити.

«Чи ба! Що Вісаке робить?» говорили олені між собою.

Але за хвилину стара вхопила одного оленя. «Що ти робиш, унуку! Воно мене забє на смерть, убий його!»

«Чекай! Держи його цупко! Я побіжу, зроблю собі лука». І він вибіг з хати.

Щож до старої, то їй не легко прийшло ся. Але намацавши на вкруги за своїм шилом, вона знайшла його і вбила ним оленя. Нарешті, як вона вбила звіря, шив з'явився біжучи Вісаке.

«Що? Взяла і вбила його! Я сам хотів його вбити!»

«Але ж, унучку любий, воно мене мало не поконало. Я тільки й могла, що його вбити».

І тут (казка) кінчить ся.

William Jones, Fox texts, см. 245–256.

68. Як Черепаха позичала у Вісаке чару

(Фокс)

«Чуєте! Кажуть, що жінка визначена в нагороду, донька нашого ватажка! Завтра в полудне, хто виграє перегони, той візьме її за жінку».

«Я візьму її», сказав Черепаха, «нема мови, щоб ви мене перегнали». І як прийшла ніч, він пішов до дому свого приятеля, до дому Вісаке. Він увійшов до хати.

«Гаразд», сказав він до Черепахи. «Приємно бачити приятеля у себе. Чи ти прийшов за чимсь».

«Еге», сказав Черепаха, «Я прийшов попросити тебе позичити свого чару, щоб мені виграти перегони».

«Певно; я позичу тобі. Ось воно, ось», сказав Вісаке. «Возьми. Можеш випробувати його по дорозі і переконатись, яку воно має силу». Тоді Черепаху одягнуто в одіж з буйволової шкіри і підперезано поясом закінченим з задку тарактавкою. «Ось так його носитимеш; але мушиш принести мені назад, як тобі вже не буде треба», сказав Вісаке.

«Я принесу, як лиш мені вже не буде треба», сказав Черепаха.

«Ніхто не зможе тебе перегнати, на цілім світі ти будеш найшвидкійший», сказав Вісаке.

«Я того й приходив, друже», сказав Черепаха. І він пішов.

Туди прийшов і там ночував. Рано: «Одягайтеся в таку одіж як треба, хлопці! Даремно будете старатися перегнати мене! Я буду мати її за жінку!» Так гукав Черепаха.

В полудне він одягнув ся як слід, підперезавшись поясом. Потім пішов і прийшов туди, де зібрав ся натовп.

«Ось іде Черепаха».

«Буде сором, як він вас пережене».

«Ні він не виграє!»

«Але щось ся бестія задумує!» Так говорили люде між собою.

«Ну, коли почнуть ся біг? Ще раз і в останне: я возьму її за жінку! Нема що й думати, щоб ви мене перегнали. Ходіть ось туди далеко, за тим горбом почнемо».

Так вони прийшли туди.

«Гей, вважайте на того обманця Черепаху, він де небудь певно ляже».

«Правда, треба буде донести на нього, як він змикитить».

За хвилю Черепаха спішно надійшов з-над горба; він біг.

«Ну, як же тобі удало ся?»

«Я просто виграв перегони, тай все».

Тоді надійшли иньші, що теж бігли на-взаводи.

«Кажіть же, як вона себе вела, ся стара Черепаха?»

«Та що: просто втік від нас. Він таки сильно добре бігає!»

«Я й перше казав вам, що я її візьму за жінку; адже казав?» Так говорив Черепаха. «Ходи сюди, стара ⁷⁴, підемо до дому». Так, вони пішли, і за хвилию були коло хати. Тоді він сказав до свого меншого брата: «Заведи свою братову до хати, брате».

«Ходи до хати», сказав той до неї.

«Я, той, піду на хвилию до приятелів!» сказав Черепаха. І він пішов до них. «А що, як би я вкрав сю річ? Було б добре. Я украду її, як мій приятель засне. Він не догадаєть ся», думав він собі, в своїм серці. А як прийшов туди: «Ось наша спільна річ; се дуже гарна штука».

«Чи ж ти виграв перегони?»

«Так; і вони досить набалакались про те, як я скоро біг. Я б охотно переночував тут».

«Гаразд; місця досить», сказав Вісаке.

Лягли. За хвилию Черепаха збудив ся: украв річ і пішов з хати. Він поспішав, майже біг, і біг доти, аж на світанку дійшов до місця, де лежали зрубані пні, далеко відти, звідки вийшов. «Ось де я положу ся спати». І він ліг.

За якийсь час стара ⁷⁵ збудила ся і пішла на двір по дрова. Чи би! Коло дров лежав Черепаха, «Агов, любий унуку. Ось-де твій приятель! Він мабуть спав на дворі».

Тоді вийшов Вісаке. «Гов, приятелю! Що тобі?», він збудив його.

«Ой леле! Мене зачаровано! Колись мені тоті твої чари біди нароблять». І Черепаха викинув їх. «Як дивно! Мені здавало ся, що я що-йно пройшов добрий шмат дороги», подумав Черепаха, «Але я таки вкраву його. Як я щось постановлю то воно мусить стати ся. Таки сеї ночі возьму». Так думав він собі.

«Ніяк не позбуду ся гадки про сю нашу спільну річ. Дивую ся, як се я не запхав ноги в огонь? Весь час я був свідомий того, що робив. Позволь мені ще раз переночувати тут; се-ж так довго ми не бачили ся! – Тому я й прийшов до тебе».

«Як зробиш так, то зробиш добре», сказав Вісаке.

Вони говорили до пізньої ночі. Нарешті говорив вже тільки сам Черепаха. «А що, може мій товариш вже заснув?» Той не збудив ся. Тоді він взяв річ і зібрав ся йти геть. Потім вийшов і пішов.

⁷⁴ «Стара» – приязний зворот, вживаєть ся і до молодої жінки (N. Jones).

⁷⁵ Бабка Вісаке.

Вийшовши в степ, він почав поспішати. «Щож, я взяв його. Я сказав тоді, що вкраду. Я ще ніколи не відступив від того, що постановив», думав він в своїм серці. Відійшов ще добрий шмат: «Тепер, коли ся річ вже моя власна, можу спокійно спочити. Ніколи не буду позичати її нікому. Але можливо, що хтось хтів би вкрасти її в мене», думав він. Потім знов побіг лісом. «Тепер можу положити ся». Під двома великими деревами положив ся і заснув.

Як стара збудила ся: «На тобі! Внучку, ось де знов твій приятель! Лежить на порозі – вийти не можна».

«Гов, товаришу, ти ж затарасував вихід, кудою вона з хати ходить».

«Ой горе! Що мені могло стати ся? Може я божеволію?», сказав Черепаха.

«Ти лиш за багатом з жінками возиш ся, вони тебе скоро з глузду зведуть», сказав Вісаке.

«Та ні. Се все твої чари. Я мабуть за багатом їх ужив. Воно мені певно пошкодило».

«Та воно ніколи так не skutкує».

«Тоді може тому, що я таки дуже скоро бігаю. Я б ще раз тут переночував». – «Чому ні, воно добре, як ти тут спиш.

Вони балакали до пізньої ночі. За хвильку як перестали говорити, Вісаке заснув. За якийсь час він (Черепаха) знов взяв річ, щоб украсти її. Тоді зібрав ся і пішов. Він спішив ся. «Сим разом далеко спатиму, дуже вже таємнича ся річ. Але певно я вже більше не верну ся. Я переконаю ся перше, де лягатиму». І дальше Черепаха перейшов за ріку. «Ну, тепер я вже далеко зайшов. Час мені подумати про спанне. Тепер стало ся вже, що річ стала моєю власною, я навіть можу рахувати на неї і піти ще дальше; се певна штука. А тепер мені час лягати спати». Поперек стежки лежало поліно; він спинив ся і став ходити на-около нього. На решті ліг і заснув.

Тепер стара збудила ся. Як встала з ліжка – диви! Черепаха. «Ось, унучку, ось-де знов лежить твій товариш. Він мало не запалить твоїх речей».

«Гов, товаришу! Ти ж підпалиш себе».

«Ого, воно правда».

«Може сей чоловік збожеволів». І Вісаке відложив річи на бік.

Тоді вони почали розмовляти і говорили цілий день аж до ночі. Потім пішли спати. «Ходи скорше спати», казав Вісаке. Потім він почав хропіти і спав міцно.

Знов Черепаха забрав ся до свого діла. Пішов і почав бігти: «Ну, сим разом зовсім не спатиму». Ось туди далеко, а потім далше в ту сторону понесли його тоті річи, і знов туди де заходить сонце, і потім туди звідки надходить зима. То було може під ранком. «Сим разом може я вже не буду більше вертати назад. Але вже не буду лягати спати». Знов туди прийшов, там була печера, він увійшов: чи ба! лоза звисає! Він зрізав кору з липового дерева, обвязав кругом шиї і почав бігати в кружок.

Вісаке збудив ся від тарахтавки що наповняла повітре своїм тарахканнем. Він подивив ся, що воно – аж диви, його приятель бігає в кружок на-около огнища: «Вважай, друже, не попечись, що тобі стало ся?»

«То мені стало ся, що я майже збожеволів. Аж ти промовив до мене, прийшов я до памяти; здійми з мене сі річи.

Той зняв річи і забрав від Черепахи.

«Слухай, я починаю порядно бояти ся. Можливо, що я божеволію і тому бою ся. Час мені йти до дому».

«Так, правда. Ти ще налякаєш бабу, як збожеволієш».

І Черепаха пішов до дому. А його брат тим часом втішав ся з його жінкою. Як Черепаха прийшов туди, то ввійшов до хати.

«Ось він», сказав хлопець про Черепаху до дівчини (молодиці). «Де ти був цілий час? Що ночі тут появляв ся якийсь чоловік, а рано знов ішов собі».

«Справді! Але голос брата звучить не щиро. Весь сей час ти втішав ся роскошами тіла».

«Я лиш хотів тобі сказати, що стало ся тим часом, а ти мене лаєш. Не треба мені було говорити».

«Як що ти й зробив се, навіть як би я застав тебе за тим, я б тобі не сказав нічого. Ти мені любий, брате!»

Ось тільки.

William Jones, Fox texts, cm. 301–315.

ОПОВІДАННЯ ПРО ДРУГИЙ СВІТ

69. Агуарарента⁷⁶

(Чане, Болівія)

Була собі раз жінка, і її чоловік помер.

В ночі прийшов він до неї в людським образі і спав з нею. Він попросив її також, щоб вона пішла з ним до Агуараренти. Вона пішла з ним.

Як вони підійшли до села, почули звідти мову і танці. Вона пішла з чоловіком на майдан, де люде пирували, і вона побачила там багато знайомих небіжчиків. Але вмерлі бояли ся її і держали ся від неї далеко. Вона пробула там до ранку. Рано зникли всі хати і вона лишила ся на рівнині повній лисячих слідів. Її чоловік став щуром.

Вона просиділа там цілий день на альгаробовім пні, а як стемніло, зійшли ся люде (небіжчики) знов, і знов був великий пир.

Над ранок говорили мерці: «Я буду поліном», «Я буду щуром», «Я буду кондором», «Я буду лисом», «Я буду лиликом».

Вона потім вернула до дому, але її чоловік сказав, що прийде за нею. По трьох днях вона померла – вона пішла за своїм чоловіком до Агуараренти.

Nordenskiöld, Indianerleben, см. 256–257.

70. Про край померших

(Фокс)

Мій дід «Маляр» був ще молодий. Одної осені він був на ловах. Він прийшов до дерева, де сиділи шопи; він поліз за ними на дерево. Як виліз високо, стала ся йому пригода: він впав і втратив память.

⁷⁶ Лисяче село – куди сі Індіане (Чане) ідуть по смерті, ставши лисами.

Тоді він «вернув ся»⁷⁷, як йому думало ся. Стежкою він вийшов з ліса на дорогу; дорога була широка, і від подорожних була на ній сила пороху. Як він мандрував нею, то що раз зустрічав людей, що йшли куди й він. Декотрі доганяли і минали його. Далі він прийшов на відкриту ріку, дуже гарна ріка була. Він побачив міст. Він почув з даля звук бубна, з того боку ріки. За рікою була весела лука. Йому маячило в далині місто.

Потім він перейшов за міст. Перейшовши, пішов до міста. Дивлячись на будинки він помітив, що одні мали рівні крівлі, иньші загострені, иньші були зроблені лише з землі, иньші складали ся тільки з купи каміння. Як виглядали їх (людей) могили, так тепер виглядали їх дома.

Людей було багато, вони забавляли ся ріжно. Де-які грали в палички, иньші проганяли перед собою коней, иньші переганяли ся пішки, иньші стріляли з лука, деякі грали ся в кости, ще иньші танцювали (боевого) «танцю ворон».

І жінки теж грали ся; деякі грали в пилку і в иньші гри. На кожнім кроці бубни грали для тих, що хотіли танцювати. Так як люде робили визволивши душу⁷⁸, так вони грали ся тут.

Як він прийшов на край міста, зустрів свого батька й матір і тих, що були йому братами і сестрами. «Іди назад!» казали вони йому. «Ти засмутив своїх дітей; іди кудою прийшов, до дому». Так казали йому.

Та він не зважав, ішов дальше. Він зустрів жінку в однім місці: до неї він колись залицяв ся, як був парубком, жінка та вже була давно померла. «Ой, чи се ж не Маляр, котрого я знала в давних часах? Він тоді гарно ходив, як був парубком. Але якже ж він тепер виглядає!» говорила жінка.

Як він подивив ся по собі, – правда, що він був зле одягнений. «Я піду, одягну ся». Він повернув і пішов до дому. Богато людей бачив він на дорозі, але ніде не бачив Тої-що-розбиває-черепи, ані її хати.

Раптом він збудив ся; як збудив ся, то язик був йому сухий. Він не міг рушити ся, так зачляк. І хоч хотів води, та не мав

⁷⁷ Дословно: «Пішов до дому», себто в світ духів (W. Jones).

⁷⁸ Себто закінчивши похорон (W. Jones).

сили полізти. Хотів крикнути, але не міг. Так йому було, як його знайшли. Як він упав був з дерева – сонце трохи перейшло за південь. Він пролежав до вечера і цілу ніч, і цілий другий день. Як сонце заходило, знайшли його. Коло того дерева, звідки він упав, було маленьке дерево, до нього мабуть він побився. Як його знайшли, він не мав голосу. Його язик був сухий і губи. Як дали йому пити, він зміг говорити. «Я мабуть спав», думав він собі.

Але на правду він був умер тоді. Як тільки він прийшов до себе, оповів той сон, що мав, як він ходив тут, де ідуть мерці.

William Jones, Fox Texts, см. 207–211.

ПЛЕМІННІ ПЕРЕКАЗИ**71. Гауо́**

(Тсімшіяне)

Дуже давно було два села по обох боках Наса (Nass River). Одно на східнім березі, а одно на західнім березі. Оба були дуже багаті і мали силу людей; і в обох було багато хоробрих вояків і вони часто воювали з сусіднім племенем. Себто з тим де жила богата начальниця. Вона називала ся Гауо́. Вона мала чотирох хлопців і одну доньку; хлопці були дуже зручні ловці.

Раз вони пішли полювати на свистунів, бо свистуни, в тих часах, були дуже корисні. Всі чотири брати були на ловах два місяці, але лиш три мали удачу з звірями. Бо старший не мав щастя. І одного дня вони пішли туди, де були бобри і прийшли до бобрової греблі. Тоді вони почали ломати греблю, щоб випустити озеро. Як тільки вони почали ломати греблю, вона заломала ся і упала на найстаршого і він умер. І він лежав під зломаною греблею.

Тоді ті три, що лишили ся, стали дуже сумні. Вони шукали (трупа) в болоті і між поломаним деревом. Поки вони шукали, найменший пішов в низ просто до дому подивити ся, що робить жінка того брата, що помер ⁷⁹.

Як день скінчив ся, він вийшов з ліса (і підійшов) до місця ззаду дому. Потім він чекав в лісі аж прийде ніч. Як прийшла ніч і стало темно, він пішов до місця ззаду дому. Як прийшов до задної стінки, почув таємничу балачку в тім місці, де лежала жінка брата, і сміх і шепіт. Тоді парубок пізнав, що хтось лежав з його невісткою. Він почекав, аж вони поснули. Як пришила північ, вони спали. Тоді він вийшов дуже тихо. Потім він збудив свою маму і сказав до неї: «Чи хтось не лежить коло жінки мого брата?» Тоді мати відповіла: «Я не знаю».

⁷⁹ Думка така, що нещасте чоловікови мусіло бути накликане необережним, або злочинним поведенням жінки підчас полювання.

Тоді парубок оповів матери все, що стало ся. Він сказав до неї: «Не плач! Я вбю чоловіка, що лежав з мою невісткою». Тоді начальниця плакала дуже.

Вона плакала голосно алг-алг-алг-ал! Тоді невістка запитала її, чому вона плаче; і вона сказала, що їй снило ся, ніби син помер. Тоді він спинив свою матір.

Він запалив смолоскип і повагом пішов туди, де лежала невістка. Потім він взяв великий ніж в праву руку, а смолоскип в ліву. Він прийшов туди, де вона лежала. Як прийшов, побачив, що рука жінки була замість подушки хлопцеві, що був з нею. Тоді парубок положив смолоскип. Він взяв чоловіка за чоло і відрізав йому голову ножем. Потім він пішов геть з головою – головою прикрашеною наушницями з мушель і акулячими зубами, дуже дорогими. Той чоловік, котрому він відрізав голову, був син начальника другого села.

Жінка взяла тіло хлопця, що був з нею, і закопала його під тим місцем, де вони лежали. Він також поранив її руку, що була подушкою тому, що був з нею.

На другий день ловці вернули ся з тим, що вони вполювали. Тоді вони оповіли своїм, що їх брат помер під греблею; і люде плакали, бо чоловік, що впав під греблю, помер.

Потім голову в наушницях поставлено над дверима.

Але начальник (другого села) завважав, що син щезнув. Тоді серце його стиснуло ся, бо він не знав, що стало ся; тому він наказав, щоб його племя лишило ся без вогню, і щоб вони плакали в темряві.

І всі люде в місті послухали. Лиш люде того дому, дому братів, не послухали. Що-раня вони розводили огонь. Тоді начальник післав невільника по огонь до дому братів, що вбили його сина.

Тоді невільник увійшов в хату з тим, чим мав набрати огню. Тоді він положив кінець того, чим хотів взяти огню, в огнище убийників; а як то, чим він брав огонь, заняло ся, він пішов назад. Як він хотів відчинити двері, кров раптом покапала йому на стопу, тому він подивив ся в низ. Чи ба! на стопі була кров. Тому він сразу ж пхнув то, чим брав огонь, у сніг, і загасив.

Тоді війшов знов. Потім засвітив знов то чим брав огонь.

Потім убиєць запитав: «Що таке?» «Нічого, пане, я справді впав на леду і тому то, чим я ніс огонь, погасло». Тоді він взяв знов то, чим брав огонь і вийшов повагом. Потім він раптом подивився на одвірок і побачив голову свого господаря. Тоді він побіг на той бік (в друге село).

Тоді кинув геть то чим брав огонь, і оповів все своєму панови. Тому начальник скликав ціле Велике місто, і вони одягнулися в воєнну одягу і взяли зброю. По тім вони пішли на той бік через лід. Там вони запитали, чого вони так вчинили, а брати сказали: тому, що він зле зробив з жінкою їх брата.

Тоді начальник (ватажок), запитав чи вони хочуть битись. Брати згодилися. Вони скликали своє власне місто, і вояки зустрінулись. Се тривало дуже довго і по якімсь часі убийців поконано. Велике місто ватажка побидило. Тоді вони спалили місто (братів).

Нічого не лишилося, лиш одна начальниця і її донька, що були сховалися в льоху. Імя їй було Гауо. Як все в місті було спалено, начальниця з донькою вийшла звідти, де була сховалася. Тоді вона пішла в глибину краю, поміж дерева, дорогою в середину (континенту). Вона ходила нарікаючи і плачучись над людьми і над чотирма парубками, що згнули в війні.

Тоді вона плакала ходячи і говорила: «Хто возьме доньку Гауо?» Тоді маленький пташок надлетів до неї: «Я той що возьме доньку Гауо», сказало Волове Очко. Тоді начальниця спитала його: «Що ж ти знаєш робити, зятю?» Тоді Волове Очко сказало: «Як ловець підійде близько до звіря, то я лігаю круг нього». Вона сказала: «Ану покажи то, що ти кажеш». І Волове Очко почало літати наоколо; а вона: «Скінчи те, про що ти говориш, зятю, іди!» І маленьке Волове Очко пішло собі поволи.

Тоді Гауо сказала знов, як перед тим: «Хто той що возьме доньку Гауо?» Тоді надлетів Колібрі. «Що ти можеш робити, зятю?» Колібрі сказав: «Я вириваю людям волосся з голови». – Гауо сказала: «Покажи!» Тоді Колібрі пішов до Гауо і вирвав їй волосся. Гауо сказала: «Кінчай своє діло, зятю, іди!» Колібрі пішов поволи.

Тоді Гауо стала знов кричати: «Хто той що візьме мою доньку?» Тоді надійшов Горобець: «Я той що возьме твою доньку, Гауо». Тоді Гауо запитала: «Що ти вмєш робити, зятю?» Тоді Го-

робець сказав: «Як приходять світанок, я співаю і буджу тих, що сплять». Тоді Гауо сказала: «Покажи!» Тоді маленький Горобчик заспівав. Його голосок був гарний. Гауо сказала: «Кінчи своє говоренне, зятю. Іди». Тоді Горобчик пішов собі поволи.

Гауо кричала знов: «Хто возьме доньку Гауо?» Тоді прийшов Риболов і сказав: «Я возьму доньку Гауо». Тоді Гауо сказала: «Що ти вмєш робити, зятю?» Риболов сказав. «Як я тільки почну співати, люде знають, що прийшло літо». Тоді Гауо сказала до нього: «Кінчи своє говоренне, зятю, іди!» І Риболов пішов поволи.

Тоді Гауо крикнула знов: «Хто возьме доньку Гауо?» Тоді прийшов Дрозд і сказав: «Я возьму твою доньку, Гауо». А Гауо сказала: «Щож ти вмєш робити, зятю?» – Тоді Дрозд сказав: «Я співаю як погана погода». А Гауо сказала: «Ану, як ти співаєш?» Тоді Дрозд заспівав, але Гауо сказала: «Кінчи свою балачку, зятю, іди собі». І Дрозд пішов поволи.

Вона кричала знов: «Хто той, що возьме доньку Гауо?» І надійшла Сойка, і сказала: «Я візьму твою доньку, Гауо!» Гауо запитала: «Що ж ти вмєш робити, зятю?» А сойка: «Я пророчу удачу тим, що йдуть по ягоди». Тоді Гауо сказала до Сойки: «Ану, покажи, як». І Сойка показала, що уміє. Але Гауо сказала: «Кінчи те, про що говорив, зятю; йди!» І Сойка пішла поволи.

І вона ходила далше гукаючи і всі породи пташині приходили; останім прийшов Орел. Він сказав: «Я возьму твою доньку, Гауо!» А Гауо запитала: «Що ж ти знов умєш робити, зятю?» А Орел каже: «Я вибираю очі своїм ворогам». Гауо сказала: «Покажи». Тоді Орел висунув кігті, зловив звіря і вибрав йому очі перед Гауо. Тоді вона сказала: «Кінчи те, про що ти говорив, зятю, та йди». І Орел пішов поволи.

І так всі пташачі породи перейшли. Гауо все їх питала, що вони вмють робити і відповідала однаково. Тоді вона крикнула знов і сказала: «Хто візьме доньку Гауо?» Тоді прийшли чотириногі. Вивірка прийшла і сказала: «Я возьму твою доньку, Гауо». І Гауо запитала її: «Що ти можеш робити, зятю?» І Вивірка сказала: «Я влажу на дерево і кидаю відти шишки, а люде боять ся, як бачуть се». Тоді Гауо сказала: «Покажи». Вивірка побігла по дереві і кидала звідти шишками. Тоді Гауо сказала до малої Вивірки: «Кінчи

те, про що ти говорив, зятю, йди». І маленька Вивірочка пішла собі поволи.

І вона крикнула знов: «Хто візьме доньку Гауо?» Тоді прийшов маленький Крілик: «Я возьму твою доньку, Гауо». Гауо запитала: «Щож ти знов вмієш робити, зятю?» А маленький Крілик сказав: «Я тільки очи відчиню, і люде, боять ся мене». Начальниця сказала: «Покажи». Тоді Крілик отворив очи ставши на задні лапки. Але Гауо сказала: «Кінчи те, про що ти говориш, зятю. Іди». Тоді маленький Крілик пішов собі поволи.

І вона знов крикнула: «Хто візьме доньку Гауо?» Тоді прийшов Дикобраз і сказав: «Я возьму твою доньку, Гауо». Гауо запитала: «Що ж ти вмієш робити, зятю?» Дикобраз сказав: «Я бю свого ворога хвостом, і тоді його тіло повне моїх колючок і він вмирає». Тоді Гауо сказала: «Ану покажи». Тоді Дикобраз почав бити наоколо себе хвостом, а Гауо сказала: «Кінчай те, про що ти говорив, зятю, йди». Тоді Дикобраз пішов поволи.

І вона знов крикнула: «Хто візьме доньку Гауо?» І Свистун прийшов і сказав: «Я возьму твою доньку, Гауо». Тоді начальниця запитала його: «Що ж ти можеш робити, зятю?» І Свистун сказав: «Я заглядаю в сонце, коли хочу знати, яка погода буде на другу зиму». Тоді вона сказала до Свистуна. «Покажи те про що ти говориш». Тоді маленький Свистун раптом скочив на камінь і подивив ся в сонце. Гауо сказала: «Кінчи те, про що говорив, зятю. Іди собі». Тоді Свистун пішов поволи.

І Гауо крикнула знов: «Хто візьме доньку Гауо?» Прийшла Видра і сказала: «Я возьму твою доньку, Гауо!» А Гауо запитала: «Що ж ти знаєш робити, зятю?» Тоді Видра сказала: «Я поринаю під воду з своїм ворогом, поки він не втопить ся». Тоді начальниця сказала: «Покажи, про що ти балакаєш». Видра вхопила куну і пірнула з нею під воду, аж куна втопила ся. Тоді Гауо сказала: «Кінчи те, про що ти говорив, зятю; йди». Видра пішла поволи.

Тоді вона пішла знов гукаючи і кажучи: «Хто той що візьме доньку Гауо?» Тоді прийшов Бобер і сказав: «Я візьму твою доньку, Гауо». Так сказав Бобер, а начальниця запитала: «Щож ти вмієш робити, зятю?» Бобер сказав: «Я знаю як зрізати зубами дерева над своїми ворогами». Гауо сказала: «Покажи, про що ти балака-

еш». Тоді Бобер повалив зубами кілька дерев, а начальниця сказала: «Кінчи те, про що говорив, зятю; йди собі!» І Бобер пішов поволи.

Тоді Гауо крикнула знов: «Хто візьме доньку Гауо?» Тоді прийшов Вовк і сказав: «Я візьму твою доньку, Гауо». Гауо запитала його: «Що ти вмієш робити, зятю?» Вовк сказав: «Я вбиваю всіх своїх ворогів зубами». Тоді Гауо сказала: «Покажи про що ти говориш, зятю?» і Вовк покусав все що було. Тоді Гауо сказала: «Кінчи те, про що говорив, зятю. Іди собі!» І Вовк пішов поволи.

І вона робила так дальше, і всі звірячі роди приходили і хотіли взяти її доньку. Вона питала їх і всі казали, що вони вміють робити.

Тоді прийшов Сірий Медвідь і сказав: «Я возьму твою доньку, Гауо». А начальниця запитала його: «Щож ти вмієш робити, зятю?» І великий Медвідь сказав: «Я не жалую своїх ворогів своїми великими кігтями; я з'їдаю їх, і відриваю голови від тіла». Тоді Гауо сказала: «Покажи, про що ти говориш». І великий Медвідь зразу розсердився, і став рити кігтями землю і виривати коріння. Тоді начальниця перелякалась, а Медвідь став кидати коріння в гору. Вона ж сиділа тихенько, але по хвилі таки сказала: «Кінчи те, про що ти говорив, зятю. Іди». І Великий Сірий Медвідь пішов поволи.

Тоді вже ніхто не приходив і не відповідав. Всі птахи і всі звірі скінчилися. І вона гукала знов, і не було відповіді. І вона гукнула третій раз, і не було відповіді. І вона крикнула четвертий раз. Тоді раптом блиснула блискавка. Вона крикнула знов: «Хто візьме доньку, Гауо». І знов раптом блиснуло, просто їй в лице. Вона крикнула п'ятий раз. Тоді блискавка зявилася на хвилю, і раптом хлопець став коло неї. Його одіж була як вогненні язички.

Він сказав до начальниці: «Я візьму твою доньку, Гауо». Начальниця дуже налякалася. Але вона і його запитала: «Що ти можеш робити, зятю?» Тоді він сказав: «Як я зустрічаюсь з вояками на полі битви, я обертаю руку і земля перевертається». Тоді Гауо сказала: «Покажи». Тоді він простягнув руку і обернув її раптом. Земля перевернулася і дерева стали корінням до гори. Тоді Гауо сказала: «Се добре, щоб ти взяв мою дитину». І він одружився з нею.

Він взяв спочатку свою свекруху і положив собі під паху, потім взяв також свою жінку і положив її під другу паху. «Не дивіться, як я летітиму». [Сей чоловік прийшов був з неба]. Тоді він полетів до неба, але начальниця раптом подивила ся. Тоді хлопець знов упав на землю.

Потім він наказав їм добре, щоб не дивили ся. Але вона не послухала четвертий раз і він розсердив ся. Він виліз на вершок дерева, вирвав гилу і захвав туди ту жінку. Потім сказав: «Подорожники завсіди слухатимуть тебе» [Се причина чому гилі на деревах тріщать].

Потім він полетів до неба і пішов туди звідки прийшов. Потім він жив з донькою Гауо в домі свого батька. Як вони прожили якийсь час, жінка породила дітей, – чотири хлопці і дві дівчини. Найстарший називав ся Гумхмаляд, а другий Аойавухк, а третій Гумдасамада, а ще иньший Лігіхаох, а перша дівчина називала ся Гамгам-жінка, а менша, Гіляхвільогон-жінка.

І дід побудував їм чотири доми. Для найстаршого вирізьбив місяць; для другого вирізьбив зорі, для иньшого вирізьбив веселку; а для найменшого Лахом в образі чоловіка.

Вороги того міста, що було знищене, особливо оден, завсіди грав ся на дворі. Майже що ночі грав ся на дворі при місяці.

Одної ночі вони теж грали. Тоді упала густа мрака на ціле місто. Раптом звідти, де лежало колись знищене місто, почули голосний шум, наче грім з неба. Чотири рази чули грім, чотири рази так було. Потім оден парубок гукнув: «Гов! се ж голос в селі тих дурних людей, тих хоробрих людей без глузду, в старім місті(?)»⁸⁰. Тоді старі люде заборонили молодшим так говорити, щоб щось надприродне не стало ся. І було багато мраки.

Як стало дніти, люди вийшли на двір і глянули на той бік. Диви! раптом вони побачили чотири доми на тім місці, – дім старшого з різьбленим місяцем, другого з різьбленими зорями, иньшого з різьбленою веселкою, і ще иньшого з Лахомом в виді чоловіка. Сі доми поприходили на землю в ночі, як вони чули голос подібний до грому у мраці. Ватажок в небі зробив сі доми для своїх

⁸⁰ Переклад сього речення не зовсім певний (F. Voas).

унуків. Вони поприходили в ночі до свого давнього місця, щоб пімститись за тих, що знищили їх предків.

І так само прийшли і дівчата, щоб лічити їх у битві. І їх дід дав їм теж коробочку «тцкуван», і їх дід научив їх добре: «Як зустрінетеся з вояками і ваше серце впаде в розпуку, відчиніть її; тоді земля перекинець ся і ваші вороги будуть під землею».

Се був початок племені Гіспавутвада. Вони прийшли з неба, і иньші племена ⁸¹ – Гіспавутвада, і Орли, і Гангада, і Вовки.

І люде з міста, що були побідили в давних часах, бачили їх і хотіли дуже подивити ся на них; тому вони пішли на той бік в гості. І хлопці були дуже чемні до тих, що були знищили їх предків. І так люде пішли раз на той бік грати з тими хлопцями, що щойно прийшли. І ті погодили ся. І так хлопці, що прийшли (з неба) пішли на той бік грати.

Як почали грати то найменший, Лігіхаох, став проти ватажка. І найменший виняв булаву, що його дід дав йому, як вони йшли (на землю). Тоді начальник сказав до хлопця: «Ти не зможеш, тим що маєш, убити навіть маленьких пташків». І він усміхнув ся і жартував з хлопця і сміяв ся з нього. Тому хлопець взяв свою маленьку булаву, бо ватажок застидав його. «Що, як би я тебе ударив? ти б помер». А ватажок сказав зараз же: «Не бій ся!» Тоді хлопець ударив його по голові і мозок великого ватажка вилетів і він помер.

Тоді вони почали знов бити ся. Велике місто било ся проти хлопців, а обі жінки зараз же вилічували братів. А як всі чотири потратили духа, то взяли коробочку і відчинили її, і зараз же земля перевернула ся і їх вороги погинули. Так вони побідили Велике місто.

Тоді почали ходити по селах і заводили там роди ⁸². Як люде не хотіли, тоді вони знов воювали. І вони ішли від села до села і закладали роди. Як вони годили ся, то ішли до них, – тоді не воювали. (Далі йде в записи опис родової організації і звичаїв Тсімшіанів.)

Publications of the American Ethnological Society, III, Tsimshian texts by F. Boas, cm. 193–213.

⁸¹ Що належать до нього.

⁸² Родові організації, основа індіанського права і побуту.

72. Про жінку та водяного

(Кус)

Було раз село Такімія. Там жило пять парубків і їх сестра. Вона була старша в родині. Люде з усіх сторін хотіли її купити. Але вона не хотіла чоловіка. Вона лиш завше ходила до води плавати і так вона стала вагітною. Всі питали її: «Хто тебе зробив вагітною?» Вона не знала. «Ніхто не торкав ся мене». Таким чином народив ся хлопчик, але він завсіди плакав. Хто б за ним не ходив, він завсіди плакав. Її старший брат так сказав до неї. «Положи дитину на дворі. Що воно за одно?»

На другий день вона положила дитину на дворі. Там воно перестало плакати. Вона лишила його там довго, потім пішла подивити ся на нього. Кажуть, що дитина мусіла щось їсти. Її рот був повний сала. Дитина їла боброве мясо заткнене на паличку. Вона оглянула її рота. Вона не побачила нікого по близу. Потім вона внесла знов дитину до хати. Дитина знов почала плакати. Воно не дало нікому спати. Воно плакало цілу ніч.

Її старший брат так сказав до неї. «Виниси дитину на двір. Подиви ся, що вона там робитиме. Стережи її там». Дитина росла дуже скоре. Раз вона знов лишила її на дворі. Вона дивилась за нею, як вона була на дворі. Вона сховалась коло дитини з боку. Вона лишила її там цілий день.

Як прийшов вечір, вона пішла туди. Вона сиділа з боку. Ніде вона не бачила нікого. Раптом якийсь чоловік заявив ся перед нею. «Ти моя жінка. Чи ти се знаєш? А се наш син». Жінка засоромилась. «Збирай ся; ми підемо до дому». Жінка не сказала нічого, але подумала: «Що скажуть мої люде?» – «Ти не загубиш ся. Ти вернеш ся знов. Ти будеш бачити своїх». Так вона подумала: «Гаразд!»

Вони пішли. – «Ми підемо в воду». – «Чи я не захлисну ся?» – «Тобі не буде нічого. Ми підемо в низ, ти держатимеш ся за мій пояс. Замкнеш очі, а як я тобі скажу, тоді відчиниш». Вони пішли через кущі. Вона знала, що вони ідуть в воду. Вони пішли. В селі (підводнім) не було води. Її чоловік був син багатого чоловіка. Той мав пять хлопців, він був найменший.

Хлопчик ріс дуже скоро. Він завсіди хотів стріл. Його мати робила йому завсіди стріли. Вона йому все говорила: «Твої вуйки завсіди мали стріли».

То хлопець так сказав: «Що як би ми пішли обое за стрілами?» Чоловік так сказав: «Твоя мати піде сама за стрілами. Ти лишиш ся тут. Ми оба підем иньшим разом».

Тож на другий день вона зібрала ся і пішла. Вона мала на собі пять видрячих шкір. Раненько прийшов відплив. Вони (її родичі) побачили пливучу видру. З човнів вони стали полювати за сею видрою. Вона плила здовж берега. Вони стріляли в неї стрілами. Здавалось, що вони вцілили в неї; але вона знов виринала, а стріл не було ніде видно. Видра плила горі рікою, вони за нею в човнах. Богато людей стріяло до неї. Видра завершила і поплила знову геть. Вони всетаки стріяли в неї. Ніхто не міг вцілити її. Видра виплила назад в море.

Старший брат переслідував видру. Кажуть, що десь вона вийшла на беріг. Раптом він побачив щось, наче людину. Ся людина хлюпалась при березі в воді. Він пішов туди. Він підійшов ближше – і на правду, се була жінка. Глянувши на неї він пізнав її. Справді се була його молодша (властиво старша) сестра. Так, се була вона. «Се я, мій братіку, се я подорожувала що-йно. Ви всі стріяли до мене». Стріл була сила. Парубок засоромив ся, як побачив скільки було стріл.

«Моя дитина післала мене сюди за стрілами. Я прийшла сюди – моя дитина все хоче стріл». Вона сушила видрині шкірки.

Потім вони пішли разом до дому. «Не думай про се (не жури ся, себто). Я піду до дому. Я дам тобі шкірки. Ти можеш купити щось за них. Мій чоловік не хто будь, він син ватажка. Його дім близько звідси. Ти завсіди можеш бачити його кам'яний дім підчас відпливу».

Він бачив, як його сестра вийшла в воду. Вода сягала їй по живіт. Вона підняла руки в гору і пірнула. Так вона сказала до свого брата перед тим, як пірнула: «Завтра раненько ви знайдете кита у вашій пристани».

На другий день він (брат) встав перед сходом сонця. Справді, за ніч хвилі викинули на беріг кита. Вони порізали кита на шматки. Вони роздали їх між приятелями.

Вона вернула ся до свого чоловіка і дитини. Її спина почорніла (?) Знов пішли її чоловік і дитина (в гості). Пізніше малі гадючки почали ходити туди сюди з води на беріг. Але жінка вже не вийшла на беріг – більше її не бачили. Гадючки приходили за стрілами і одна перескакувала через другу. Люде стріляли в них стрілами, лише аби дати їм стріл.

Вони більше не приходили (люде з моря). Пізніше два кити знайшлись на березі. Оден в літі – оден в зимі також. То вони прислали двох китів до берега. Вони дарували їх своїм родичам (з жіночого боку).

L. J. Frachtenberg, Coos texts, cm. 157–163.

73. Як Світле-небо прийшов на світ ⁸³

(Гаїда, острови королеви Шарльоти,
Британська Колюмбія)

Вона була донька ватажка в Джу. Її батько мав невільника, що мав ходити за нею (служити їй). То ж вона сказала до невільника: «Скажи йому (одному чоловікови), що я кохаю його». І як на другий день вона пішла на двір, вона запитала невільника, чи він переказав йому. І він сказав до ватажкової доньки: «Він сказав, що боїть ся твого батька». Але він не переказував йому, він брехав.

Вона сказала невільнику, щоб сказав другому, що вона кохає його. Він переказав, що і той боїть ся її батька. Як вона не змогла мати ніодного з десяти племінників свого батька, то зійшлась з невільником.

Та її батько дізнав ся про се. Тоді покинули її. Тільки жінка наймолодшого вуйка лишила їй трохи їсти.

Вона пішла на беріг і почала копати. Попрацювавши хвилю вона викопала мушлю. В середині плакала дитина. Вона подивила ся на неї. То було немовлятко. Тоді вона взяла його до хати. Вона обложила його мягким, і хоч вона не ходила за ним, та воно росло скоро. Скоро почало рачкувати. Не задовго по тім воно ходило.

⁸³ Дословно: змусив себе породити.

Раз дитина сказала: «Ось, мамо, так-о». Він рухав руками, наче натягав тетиву. Як він повторив те саме знов, вона зрозуміла, чого він хотів. Тоді вона виковала зі свого мідяного наручника лучок для нього, а з другого стріли. А як скінчила (лучок), то дала йому разом зі стрілами. Він був вдоволений.

Тоді він вийшов полювати на птахів. Як вернув ся, приніс матери корморана. Мати зіла його. На другий день він знов вийшов на полюванне. Він приніс матері дику гуску. Мати зіла її. На другий день він пішов на полюванне. Він приніс волове очко. Він здер з нього шкіру. Він висушив її. Він заховав її. На другий день він приніс дрозда. І його облупив. І теж висушив. А на другий день приніс синю чаплю. Її теж облупив. І її висушив.

Раз хтось говорив до його матери. І хата почала тріщати до того. А як стало світати, він прокинув ся в гарній хаті. Різьби на одвірках моргали очима⁸⁴. Майстер Тесля⁸⁵ став його батьком.

Він встав і сказав: «Ходи, ватажку, сину, най я тебе одягну». Тоді він підійшов до нього і положив погідні хмари на його лице. «Тепер, ватажку, сину, ходи сядь дурно⁸⁶ лицем до моря». Як лиш він зробив се, погода стала гарна.

Раз він попросив ся ловити рибу з батьком. «Витягнемо чортову рибу». І по дорозі вони витягнули її. Потім вони спинили ся в Домашнім рибнім місці⁸⁷) Він посадив батька на переді човна. Подивив ся хвилю на сходяче сонце і сказав: «Тепер, батьку, скажи: “Їх ватажок думає, що возьме”». Батько сказав.

«Скажи: Той що надходить з за острова думає що возьме». І той сказав.

«Батьку, скажи: «Тінь збираєть ся над Ттуа'пла-і, поспішай, ватажку!» І той сказав.

«Батьку, скажи: “Великий, що надходить проти води починає думати про се”». Він сказав се.

⁸⁴ Звичайний вираз ще має дати понятє про красу якоїсь різьби (Swanton).

⁸⁵ Мітична постать, що часто виступає в казках Гаїда.

⁸⁶ Не роблячи нічого.

⁸⁷ Місце, на котрім Домовий Рід ловив рибу; всі роди мають свої рибні місця, де лиш вони рибалять (Swanton).

«Батьку, скажи: “Великий, що надходить і кладе собі камінь до рота, думає про се”». Він сказав.

І знову: «Батьку, скажи: “Ти дивиш ся на них очима з білого каміня”» (себто «добрими очима»).

«Батьку скажи: “Той що їсть багато, думає про се”». Той сказав так.

Як він скінчив говорити се, гачок вхопило. Зразу його потягнуло на околу острова. Він ударив рукою по краю човна. Він сказав до нього (до гачка): «Майстер Тесля зробив тебе; держись!» Те що тягнуло його за собою по рибнім місці, потягнуло його знов наоколо острова.

Як воно спинило ся, він спробував потягнути линву. Він витягнув щось дивне, головою на перед. Широкі морські трави росли у нього на губах. Воно лежало обложене рибячими гніздами. Він почав класти рибу в човно. Як човно наповнило ся, він розтягнув його, щоб зробити його більшим. Коли він поскладав їх ще трохи, човно стало повне і він пустив його ⁸⁸.

Тоді він пішов. Він приніс рибу жінці. Вона висушила її. Тоді він покликав знов свого сина, і як скінчив малювати його, сказав до нього: «Тепер, ватажку, сину, іди туди, до своїх вуйків в гості!» Тож він вибрав ся туди.

Він прийшов і сів на краю села. Він посидів там хвилю, аж вони побачили його. Тоді вони надбігли до нього. Тоді вони довідали ся, хто він такий. І вони знов пішли туди, де була його мати.

Як вони пожили там якийсь час, він вийшов до них в своїй шкірі з волового очка. Він сказав: «Мамо, подиви ся на мене!» Тоді мати пішла за ним. Він сів наче широкі, високі, густі хмари над океаном ⁸⁹. Мати дивила ся. Тоді він вернувся і запитав маму: «Чи я добре виглядав?» – «Так, ватажку, сину, ти добре виглядав».

Тоді він одягнув ся теж в шкіру з синьої чаплі і сказав до матери: «Подиви ся на мене!» Тоді вона пішла за ним: Її син сидів над морем синій, широкий і високий. Потім він вернув ся і запи-

⁸⁸ Те що витягнув – «матір лососів».

⁸⁹ Всі ці хмари уважають ся «Світлим-Небом» одягненим в різні пташачі одежі (Swanton).

тав: «Мамо, чи я добре виглядав?» – «Так, ватажку, сину, ти добре виглядав!»

Тоді він одягнув дрозда і вийшов і сказав: «Мамо, диви ся на мене». Тоді вона пішла за ним. Він сів над морем, а верхня половина його була червона. Вона усміхнулася до свого сина, і як він вернув ся, то запитав: «Мамо, чи я добре виглядав?» – «Так, ватажку, сину, надприродні сотворіння не надивлять ся на тебе!»

Потім він сказав: «Мамо, я не буду тебе більше бачити; я йду геть від тебе. Коли я сяду перед Кханань з ранку, то не буде вітру. Ніхто не сміє доторкати ся до мене! Коли небо виглядатиме так як моє лице, коли мій батько розмалював його, тоді не буде вітру. В мені (себто в мої дні) люде добуватимуть їжу собі». – «Тепер, ватажку, сину, як ти сидітимеш там ранком, я буду висилати тобі пера».

Тоді він пішов від матери. Його батько теж пішов від неї, і сказав: «Я теж іду геть від тебе. Поселись на верхівю потока. Я часом бачитиму тебе і часом бачитиму свого сина». Тоді він теж пішов.

Вечером вона пішла до свого наймолодшого вуйка. Вона сказала йому: «Як підеш завтра на рибу, то одягни новий капелюх і возьми нове весло». І на другий день рано вони пішли на рибу. Тоді вона сіла на кінці міста стиснувши коліна. І коли вона підносила одіж, то вітер вівяв з пролива. Кожний раз що вона підносила вище, вітер дужчав. Коли вона піднесла одіж аж до колін, повіяв дуже сильний вітер. Вона протягнула руку до нитки життя⁹⁰ того що мав новий капелюх, і вона врятувала його, бо його жінка була лишила їй щось (їсти). То була жінка Гарна-погода, так кажуть.

Тоді вона взяла свою рогожу і своє добро і пішла в ліси, горі потоком. Там вона спинила ся. Але через неї йшла стежка. Вона сказала, що її лоскоче, коли по стежці ходять і пішла далі. Там вона спинила ся на добре. Коли її син сидить (над океаном) зраня, вона кидає (йому) платочки снігу. Се ті пера.

Smithsonian Institution, Bureau of Amtrican Ethnology, Bulletin 29, Haida texts, by J. R. Swanton, cm. 26–30.

⁹⁰ Думаютъ, що кожне звіря і кожна людина має «нитку життя», – гадка ся не зустрічаєть ся більше ніде в Америці, оскільки я знаю (Swanton).

ОПОВІДАННЯ З МОРАЛЬНОЮ
ПРОВІДНОЮ ГАДКОЮ

74. Гамалаякау

(Квакіютль, острів Ванкувер)

Оден чоловік, що жив на ріці Горбатих Лососів, бачив сон.

«Не сидіть, діти! Мені снилась надприродна сила, що нам припадає часом»⁹¹. Так він сказав. Він побудив дітей, вони встали. Він навчав дітей оповідаючи, що йому снило ся місце, де він завжди знаходив мертвих звірят, завдяки однорогій козі, великій гірській козі, матери всіх гірських кіз. «Ідіть, ідіть, рушайте, діти! Ідіть на наше місце в Катале». Катале називало ся те місце, де він знаходив мертвих звірят, завдяки однорогій козі.

Тоді його діти пішли гори рікою. Вони прийшли до місця свого батька Гамалаякау. Так називав ся їх батько.

Діти рушили. Їх було чотири. Вони мали чотирох псів до полювання.

Потім вони сіли на березі ріки. Вони сиділи і розглядали ся по околиці. Потім найстарший з дітей побачив щось біле на луці. «Що се може бути, друзі?» сказав він до своїх молодших братів. «Очевидно се те, про що наш батько говорив. Очевидно се те, про що наш батько навчав нас».

Потім показали псови. Пес побачив те біле на луці. Пес рушив. Пес прибіг до того білого, що лежало і загавкав, гавкаючи на те біле, що лежало. Тоді властители (пса) мовили: «Очевидно се те, за чим ми прийшли». Так сказати діти.

Пес вернув ся до свого господаря. Він підняв голову до господаря. Кажуть, що певно пес знав, що коза лежить на луці. Тоді брати рушили і старший старав ся випередити иньших, тимчасом як молодший радив старшому братови: «Не йдіть за скоро, друзі!» говорив молодший брат до старших. Потім він знов попробував

⁹¹ Котру деякі люде дістають часом.

сказати: «Вважайте на науку батька», казав він. Тільки наймолодший говорив розумно.

Найстарший брат прийшов на те місце, де велика однорога гірська коза лежала мертва на траві. З чола кози стерчав гострий кварц. Найстарший брат забажав її дуже сильно. Він вирвав кварц з чола однорогої. «Йеї!» сказав наймолодший. Лише він, наймолодший, говорив мудро і остерігав братів.

Тоді старші почали здирати шкіру. Вони зняли скоро. Тільки наймолодший остерігав братів. Але вони не послухали батька: хоч батько хотів навчити їх добре.

Старші брати були жваві і скоро зрізали сало. Потім розрізали живіт і виняли нирковий товщ. Старші брати хотіли все забрати; але найменший лише сидів на траві, бо йому було моторошно за братів, що не слухали батька, котрий навчив їх.

Найстарші хотіли забрати весь товщ з кишок однорогої кози. Тоді найменший сказав: «Спішіть ся, поки нічого не стало ся, невільники (нешастя?). Щось важне дієть ся на небі».

Тоді мрака зявила ся на небі. Даремно старші брати били ся між собою за товщ з кишок і за нирки і за шкіру однорогої гірської кози. Даремно звязували її швидко. Потім подивились на небо. Дим котив ся по горах. Збиралось на сніг. Потім почав падати сніг з неба.

Наймолодший урвав лиш шматочок товщу і шматочок нирки і ніс се в роті – найменший брат. Наймолодший говорив мудро. Він памятав науку батька дітям, бо батько памятав, що предки Гамаякауа робили.

Найменший говорив до старших братів: «Рушайте, невільники (нешастя)!» Вони рушили, щоб вертати. Тоді почав сніг дуже сильно падати. Він падав далі. Найменший не ніс нічого. Тільки старші несли багато на плечах. Але найменший памятав слова батька, що були дані як батьківська порада, котру він повторяв часто, як навчав дітей – як Гамаякауа оповідав їм про своїх предків.

Брати сходили в низ, найменший позаду. Найменший по prostu думав, що брати не матимуть щастя.

Дарма плакали брати боячись, що сніг падає. Тоді сніг дійшов їм по кістки. Потім сніг дійшов їм по шию. Вони сідали і плакали,

думаючи про те, що може стати ся. Тільки найменший не плакав даремно. Він тільки сумував, що на дармо старав ся промовити до разуму своїх братів, дотримуючись науки батька дітям.

Вони все сходили і прийшли до провала. Потік джуркотів в тім місці; їх дорога йшла по-під потоком, що падав в низ з обвислої скали, так що дорога йшла по-під ним. Тоді вони сіли коло падучого потоку і плакали; бо що вони мали робити? Куці були до вершків під снігом.

Вони дійшли до падучого потоку завдяки своїм псам, бо пси робили слід для своїх панів, і пси робили дорогу в снігу для своїх панів. За ними йшли їх пани, їдучи по стежці, що пси зробили. Так вони йшли до місця, де їм мала стати ся біда. Брати плакали на скалі, бо не могли зробити нічого, бо стежка була покрита снігом і те місце, кудою діти мали йти, було обвисле.

Тоді найменший сказав до старших братів. Тоді він став нарікати на них: «О ви, що не годитесь зі мною! Чому ви зробили се, хоч батько научав нас?» Він картав старших братів, що вони плакали. Тоді найстарший придумав післати пса стежкою через скали. Лід був покритий снігом, а стежка покрита льодом. Пес побіг. Тоді трапила ся пригода псови найстаршого брата і пес упав в долину. Він упав в провалі і забив ся. Тоді найстарший брат даремно плакав над бідою свого собаки.

Потім пес другого брата попробував. І пес третього брата пішов по льоду. І вони зробили так само, як пес найстаршого брата. Пес третього брата теж упав в провалі. Тоді пес передостаннього брата попробував піти. І він зробив так, як пес його брата. Псови передостаннього брата теж трапилась пригода.

Тоді найстарший брат сказав: «Ану я спробую піти по стежці». Так сказав найстарший до молодших братів. «Іди і спробуй!» сказали менші до найстаршого. Тоді найстарший спробував перейти. Він ступив на лід, та йому трапило ся те саме, що його псови. Той чоловік упав в провалі, туди куди і пси попадали. Тоді його менші брати даремно плакали. Другий брат попробував перейти і те саме йому трапило ся, що й старшому, – він упав в провалі. І те саме стало ся иньшому, і він упав в провалі. Тоді всі три хлопці і три пси були вже мертві.

Лише найменший був живий. Він сів на скалі і плакав над старшими братами. Він майже хотів піти теж і вмерти з своїми старшими братами. Він плакав. Хлопець плакав за старшими братами, а пес вив. Пес плакав разом з своїм господарем.

Потім хлопець перестав плакати і звернув свою гадку до чогось на скалі. Тимчасом пес мало не промовив до свого господаря. Він ішов до нього і штовхав його, наче хотів приспішити його. За якийсь час сніг надстав.

Тоді пес наймолодшого попробував перейти скалу. Пес утримався на краю скали, де лід звисав понад тим місцем. Пес перейшов щасливо по льоду. Тоді він вернув ся і просто пішов до свого господаря і штовхав його, ніби хотів сказати до свого господаря: «Не сиди тут!»

Тоді пес почав приспішати пана. Хлопець подумав, що треба послухати пса, бо пес ледви не промовляв до нього. Лише він не розумів, що пес говорив до нього. Тоді хлопець встав і ліг псови на спину. Він держав ся за спину пса, що так пішов по льоду. Так пес переніс його на спині через лід. Тоді хлопець і пес були безпечні.

Він все ще держав в роті шматочок сала, що урвав був. Чотири річи тримав він в роті. Він був урізав лиш шматочок шкіри з однорогої гірської кози. Він сховав той шматочок шкіри під пахою.

Тоді пес зсадив свого пана на скалі і він сів на місці свого нещастя. Пес пішов дальше значучи дорогу в долину, роблячи слід на снігу для свого господаря, і кожний раз, зробивши слід своєму панови, вертав ся назад до нього. Тільки проробивши се кілька разів, пес посував ся наперед, прокладаючи стежку через сніг в долину і вертаючи назад до господаря, просячи його іти далі. Пес зійшов в низ роблячи свою стежку по снігу, і так дійшов майже до самої ріки.

Тоді хлопець втомив ся до краю. Він дійшов до берега ріки і пес пішов в низ по ріці. Він був одної думки з своїм псом, а той думав про село і думав теж про чоловіка. Таким чином він хотів довести свого господаря до дому, в місці що називало ся Ктавакас. В Ктавакас є пристань для рибалок і пес немов говорив до свого господаря, немов думав привести свого господаря до пристани в Ктавакас. Потім пес подумав поплисти зі своїм господарем на спині в низ рікою, бо хлопець був втомив ся, бо сніг покрив дерева

до самих вершків, і пес втомив ся прокладаючи дорогу по снігу. Тоді він поплив в низ рікою зі своїм господарем.

Вони прийшли до дому одного чоловіка в Ктавакас. Ось чого хотів пес! Там він положив хлопця по prostu на березі ріки, бо хлопець не міг іти порядно. Пес вийшов до дому. Очевидно не довго було, відколи властитель вийшов з дому, пішов вниз рікою, перелякавши ся снігу. Пес почав рити коло вогню і попросив свого господаря сісти в яму; і він закопав його і присипав попелом. Тільки рот було видно. Він таким чином хотів розігріти свого господаря. Потім він ліг, скрутившись наоколо свого пана.

Батько плакав за своїми дітьми, бо він думав, що він втратив своїх дітей. Він зрозумів, що він утратив своїх дітей, як побачив, що сніг почав падати, і він вже думав, що його діти погинули. Тепер сніг перестав іти, після того як попадав від рана до вечера. Вже два дні сніг падав і покривав вже вершки кущів.

Тоді батько скликав своє плем'я і вони посідали. Він запитав плем'я, що робити: «Що маємо робити, мої любі?» Так він сказав до племені. «Може бути й так, що одно з моїх дітей ще живе». Тоді плем'я сказало, що вони підуть горі рікою. Тоді оден сказав: «Я не знаю, як ми зробимо. Чи підемо пішки, чи поїдемо човном?» Так сказав оден чоловік. «Не робім того», сказав якийсь, що говорив в хаті. «Суньмо чотири дошки, кладім їх одну за другою пласко, кінець до кінця, міняючи їх положенне. Возьмім чотири і положім пласко на снігу».

Вони хотіли тягнути човни рікою, але покинули через сніг, що лежав на ріці. Потім плем'я порішило перекладати дошки на снігу та іти горі рікою Горбатих Лососів. Тоді вони поклали дошки і пішли до Ктавакас. Вони прийшли до дому ленника. Потім люде побачили заглибленне в снігу. «Що б се могло бути?» сказав оден чоловік. «Може вовк зробив заглибленне своїм слідом?» сказав чоловік.

Так сказав чоловік, підходячи до сліду пса одинокої дитини Гамалаякауа, що була жива, – того сліду, що пес зробив для господаря, і що йшов в низ до ріки.

Люде пішли просто слідами, що пес зробив для свого господаря. Тоді плем'я дійшло до Ктавакас, де спинила ся одинока дитина Гамалаякауа, що була жива. Вони вийшли в хату і побачили дитину закопану в долівці. Тоді люде заплакали, як побачили дитину, бо

видно було лише його рот. Тоді люде витягнули хлопця. Хлопець виліз з нори і вони побачили ціле його тіло. Його ноги мало не відлітали, бо і вони і пальці на ногах були заморожені, і шкіра злазила з цілого тіла, бо була заморожена. Тому Авілеєля⁹² заплакали жалуючи хлопця, бо він був весь пошарпаний від морозу.

Тоді вони зачали міркувати, як зробити, щоб взяти хлопця з собою долі рікою, бо він був дуже хорий, щоб з ним обходити ся не уважно: бо хлопець був такий, як би в нім життя не було, бо був замерзлий.

Тоді люде попробували піти рікою долі. Вони вирізали дві латки; чотири люде несло їх кожне за оден кінець, а поміж латками лежав хлопець, тимчасом як чотири несло латки, кожний за оден кінець. Вони рушили до дому ступаючи по дошках, що були положені одна за другою.

Тоді оден чоловік, його вуйко, промовив кажучи, щоб вони лишили хлопця на хвилю перед селом – щоб хлопець чекав там. Тоді батькови сказали, що лиш одно з його дітей лишило ся живе. Тоді батько дітей, Гамалякауа, сказав: «Так, воно справді, як я сказав своїм дітям. Не виносьте моєї дитини з ліса». Тоді батько подумав, що б його зробити для тої дитини, що лишила ся жива. Гамалякауа подумав, що зробити б зимовий танець для тої дитини, що лишила ся жива.

Люде не оповістили (на селі), що одно ще живе: вони сказали, що всі померли, – бо вони се замовчували, тому що Гамалякауа сказав, тому що він хотів показати свій великий танець, що був в його родині⁹³. То мав бути вовчий танець в честь його дитини – «Великий танець з неба», що мав дати його дитині надприродну силу.

Тоді він випорожнив свою хату. Тоді Авілеєля підійшли виступаючи як вовки до того, що був ще живий, що зазнав небезпеки полюючи на гірські кози. Тоді Авілеєля обступили його, і великий, надприродний, «великий танець з неба» прийшов виступаючи вовками. То був великий танець племені Горбатих Лососів. Тоді великий танець з неба вийшов з ліса на беріг і танечники ввійшли до дому. Богато предків люде з Горбатих Лососів, предки Авілеєля, йшло надпри-

⁹² Племя вагажка Гамалякауа.

⁹³ Традиційна містерія його роду.

родного танцю. Вони ввели в дім його і великий танець з неба. Се і була надприродна сила Гамальякауа в «Горбатих Лососях».

Тоді він показав те, що його дитина взяла від великої гірської кози, від однорогої: шматочок сала, що він урвав і сховав у своїй роті. Він положив його на долівці і показав, що було сховане в роті. Тоді воно почало рости і дім батька наповнив ся дуже. Се був надприродний скарб добутий від однорогої, цінний, що був знайдений у великої однорогої гірської кози. Те що було у хлопця в роті росло: сей хлопець був щасливий, бо не був пустий і послушав батька, а його брати померли.

Тоді його батько Гамальякауа весь час закликав людей до себе, бо надприродний скарб його дитини ріс, той, що дитина мала в роті, дитина Гамальякауа. Потім його батько танцював. То був великий танець з неба Авілеся, що жили в Горбатих Лососах; і се була пісня, що вони співали з початку ⁹⁴. Пісню співали, бо він добув надприродної сили, той що був в небезпеці полюючи на гірських кіз. І тому він обернув ся в великий танець з неба – він, одинокий що лишив ся з тих, що мали нещастє, полюючи на гірських кіз.

Тому великий танець належить до великого племені, що сидить на Ріці Горбатих Лососів. Він прийшов до тих ⁹⁵, що були зібрані в Гвадзе, і вони злилися в одно, як приходили танцювати зимовий танець в Гвадзе.

Columbia University Contributions to anthropology, m. II, F. Boas, Kwakiutl tales, No. 3.

75. Оповідання про чоловіка, що очистив ся від гріха

(Тена) ⁹⁶

Кажуть, що раз було велике село, а там жили два молоді вагажки. Там, кажуть, вони жили. Вони, кажуть, полювали на ди-

⁹⁴ За давних часів.

⁹⁵ Заявив ся їм, племені Авілеся.

⁹⁶ Се оповідання оповідають на передодні полювання, бо воно приносить щастє мисливцям (Chapman).

чину. І, кажуть, що сі юнаки були ще не жонаті. Так, кажуть, вони жили.

Кажуть, що оден завсіди лягав спати ранійше, а потім лягав другий. Так, кажуть, вони робили завсіди. І кажуть, що як тільки коло дверної завіси ставало ясно, той що лягав пізнійше брав свої стріли і йшов знов на гору полювати на оленів. Він потім здерав з них шкіру.

Раз він прийшов до дому, де вони спали. Його товариша не було. Він трохи почекав, тоді прийшов той до нього. І кажуть, він сказав, той що прийшов пізнійше, кажуть, – «то ти прийшов вже!» – сказав він, кажуть. «Так», каже, «я вернув ся. Ходи, розложім ватру», сказав він. Вони нарубали трохи дрів, зняли завісу з димаря⁹⁷ і розложили огонь. Потім зачинили (димар). Потім поносили горшки. Як скінчили з ними, лишили ся сидіти. Вони сиділи в глибині хати, де звичайно сідали, тим часом як всі люде зі села виходили, щоб вертати додому. Так, з усіх хлопців лиш вони оба не виходили і завсіди лишали ся в мужеськім домі.

Тоді той, що завсіди лягав перший, положив ся, а той, що вчора ліг пізнійше спати, сидів ще. Той що лягав пізнійше спати не спав в ночі. Так, кажуть, що він завсіди перемогав себе, бо він панує над своєю злістю. Його товариш іде спати, а він перемогає себе. Так його товариш ліг спати, і аж гень-гень пізнійше він ліг теж, але лише на хвильку. І він все дивив ся, чи не світає в димарі, і як розвидніло ся, він одягав ся. І тоді він пішов знов на гору і виліз на неї. Се була гора, на котру він завсіди ходив, як ще був хлопчиком.

Він глянув навкруги. Чи ба! кажуть, що там, де він завсіди брав оленів, не було ні одного. Тим часом розвидніло ся. Він глянув на обидві сторони. На полудне була велика тундра. На другій стороні було видно гори. Сонце сходило, аж посеред тундри, трохи не посередині, чи – ба! він побачив гарний дім з напнятими завісами! Чи він не дивив ся щойно туди, і не бачив нічого!

Юнак подумав, кажуть: «Я маю гадку піти туди». Тоді він положив стріли і пішов.

⁹⁷ В округлій, напів закопаній індіанській хаті димарем служить діра посередині покрівлі.

Який же гарний домок! Він пішов і спинився на порозі розглядаючись. Він глянув, але ніде не було видко комори. Він глянув за слідами (коло дому), але не було. Він думав і думав. «Цікаво», думав, «чи є там люде, куди я йду?» Так він війшов; пішов до дверей і відсунув завісу. Диви! раптом світло засяло, кажуть. Він війшов. Маленький покоїчок, він минув його. Там спинився і оглянувся: напротив, проти фронту дому на помості сиділа гарна жінка і шила.

Не підводячи очей вона кинула шитво в куток і сказала: «Ти прийшов сюди на моє бажанне. Хоч я дивилася по цілім світі», казала, «я не бачила нікого, лиш тебе. Лиш тебе я бачила на сім світі», сказала. «Тому що ти подобався мені, я показала тобі свою хату», сказала вона.

Потім вона пішла і якийсь час її не було. Потім вона прийшла. Який чепурний горнець з їжою принесла вона, пара біла з нього! Він почав їсти, і зівши дав їй назад горнець. Пішовши знов вона вернулася з великими шкірами. Вона принесла їх до нього і сказала: «Ось тобі на чім лягти». Він взяв їх від неї і положив на помості. Вона дала йому ще куничне покривало на ліжко. Він положився і вони поснули.

На другий день вони збудилися. Два дні і дві ночі він був в хаті і навіть не бачив, що діялось на дворі. Потім як вони встали, вона пішла на двір. Вона вернулася і принесла йому мяса, і він їв. Потім він порішив лишитися ще оден день. Потім як стемніло знов, він сказав: «Чи мені і далі тут бути?» «Так», сказала вона. Тоді чоловік сказав: «Як же ти довго держиш мене тут!» – «Еге», сказала вона, «чого тобі такого бракує, що ти міг би де иньше дістати, що ти так говориш? Ти вже на завсіди війшов в моє жите», сказала вона. Вона дала йому їсти, зівши вони полягали спати. Потім чоловік лежав і не спав, тимчасом як в другім кінці хати жінка починала засипати. І чоловік думав: «Чи може мені призначено жити тут завсіди?» «Чому», думав, «показала вона мені свою хату?» «Маю гадку», думав, «піти тепер до неї».

І він встав, кажуть, і покинув своє місце; і пішов до неї. Раптом він ніби заснув (втратив притомність). Він пішов до неї і йому так сталося. Де він? (не знати); так з ним було, кажуть. А далі він ніби

прокинув ся і знов сидів на своїм місці. «Що я тут роблю», думав. «Що вона мені поробила. Я думав, що іду до неї, а я спав». Тим часом жінка хропіла по тім боці хати. Він знов подумав: «Чи се я сам так чиню, чи хтось примушує мене? Я знов піду до неї». Він встав, кажуть, і пішов туди, де була її голова, і знов йому стало ніби він заснув, кажуть. Знов він лежав ніби заснувши, кажуть; знов він прийшов до себе лежачи на своїм місці. «Що таке! Я напевно пішов був до її ліжка», думав він, кажуть. І знов він думав, кажуть: «Тю! що мені стало ся тут?» Тимчасом, кажуть, з другого боку хати жінка спала.

«Що ж мені тут діяти», думає. «Хиба попробувати знов», думає. І він пішов знов до неї, до того помосту, де ліжка. Тоді задня стіна хати розступила ся. Він перелякав ся дуже, кажуть. І відкись полило ся блискуче світло. Разом з тим хтось засміяв ся звідти, куди він обернув ся. По той бік (стіни), з дуже чистої хати, жінка смієть ся з нього. Перше ніж він ще прийшов до себе, жінка сказала: «Що тобі», сказала – «вона (се) моя мати». Тоді, кажуть, чоловік застидав ся. «Ходи!» сказала жінка, і він пішов до неї. Тоді вона, кажуть, каже: «Тому що ти моїй матери сподобав ся», каже, «вона дала тобі побачити нашу хату, показала тобі», каже. Тоді вона повела його до середини. Тоді, кажуть, зняла з нього одєжу. Потім зняла з нього все, до голого тіла. Потім поставила коло нього теплу воду. Також покряяла туди (оленячого) сала. [Так вона милила, кажуть]⁹⁸. Потім умила його, кажуть. Вона дала йому нову одєжу. І одягнула його гарно, кажуть.

Одягнувши, кажуть, вона сказала йому: «Сядь тут!» сказала жінка. «Дай мені свою руку», сказала. Звідти, де він сидів, він подав їй свою руку, кажуть. Вона взяла її і засунула собі до рота. Вона смоктала її поки рот став повний; тоді виплюнула все туди, де він мив ся. Вона зробила так двічі. Потім вона взяла його ногу до рота. Як рот став повний, вона виплюнула в ту воду, де він мив ся. Вона зробила так двічі. Потім, кажуть, «Ходи, подиви ся!» сказала вона. Він подивив ся, кажуть. Вода була наче з вуглем. Тоді, кажуть, жінка говорить: «Се все зло, що ти робив, від коли почав виростати», каже. «Ходи, глянь на свій гріх», сказала вона.

⁹⁸ Поясненне оповідача.

Тоді чоловік сказав, «Так», сказав, «се воно! Те що ти зробила мені – добре», сказав, «тому щиро дякую тобі», сказав він. Тоді чоловік кинув всю свою стару одіж в ту воду, в котрій він умився. Жінка пішла вилити її. «Вилий лиш добре далеко», сказав він. Вона пішла з нею далеко і вилила її, і миску викинула разом також.

Потім вона вернула ся. Вона дала йому їсти і він їв. Потім він взяв її за жінку, кажуть. Так він жив з нею, кажуть.

Раз вона сказала: «Я покажу тобі свою хату». Він побачив, яка гарна хата се була. Які лиш футра є тут на землі, в хаті їх було повно. Жінка таки дуже богата. Чоловік, кажуть, звертаєть ся до жінки: «Як ти прийшла до того всього?» А жінка, кажуть, каже: «Я ще тепер не скажу тобі того. Скоро», каже, «ти довідаєш ся». Так він, кажуть, жив з нею.

Жив з нею, кажуть, і тимчасом ніколи не виходив з хати. І не знав де варило ся те, що він їв. Тимчасом, кажуть, мати завсіди як вийде, то сидить близько хати і приносить зварену страву. Завсіди, кажуть, вона робила так само.

Нарешті, кажуть, жінка породила дитину. На правду, кажуть, – хлопчика. Вона виховувала його; нарешті він почав ходити. Тоді він каже: «Чи я на віки мушу тут бути?» каже (той чоловік). А жінка каже: «Що? Що ти міг би таке зробити, що ти так говориш?» «Як я вже довго сиджу в хаті», каже він. «Чого тут такого бракує, що ти хотів би зробити?» каже вона до нього. І так вони жили.

Не скоро по тім вона сказала йому: «Ходи! Я покажу тобі відки береть ся мій достаток», сказала вона. «Ходи!» сказала. Він пішов до неї і вона пішла в глибину хати. Тоді кажуть, вона відчинила землю. «Тепер дивись», каже жінка. Нахилившись він подивив ся туди. Як подивив ся, чи ба! яка сила звірів, всі звірі землі, кажуть.

«Скажи тепер, чи бачиш?» казала вона. Тоді він, кажуть, її чоловік, сказав: «Так». Тоді вона зачинила знов землю. Потім вони вернули ся на свої місця і чоловік думав собі. «Се сі люде», думав, «через них я не мав щастя на полюванні. Тому там не було оленів, де я звичайно полював». Так він думав, кажуть. Він думає, а жінка каже до нього: «Чого ти криєш потайні гадки?» каже до чоловіка, «Відколи ти прийшов сюди», каже, «все що ти думав за

той час, я бачила в твоїм розумі виразно», каже. І далі, кажуть, вона: «Тому що ти нам був любий, ми й показали тобі нашу хату».

Тоді чоловік сказав: «Я думаю про своїх батьків. Чи вони живі ще?» Тоді жінка сказала: «От се чотири роки, як ти прийшов до нас». «Як», сказав він, «мені здавалося, що я спав лише чотири ночі», сказав він. «Ти не бачив, як надворі змінювалися пори року», сказала вона. «Ось кінчить ся вже п'ятий рік», сказала вона. «Тепер зима так як тоді, коли ти прийшов до нас».

«Так!» сказав він, «чи я бачу, що робить ся на дворі, щоб знати, яка тепер пора?» сказав. «Хочеш подивити ся на двір?» сказала вона. «Ходи! ходи надвір», сказала. І він вийшов, кажуть. Він глянув на вкруги, кажуть; чи ба! кажуть, осінь минула. Потім вернув ся до хати. Потім він сказав: «Я хотів би побачити своїх батьків».

«Так», сказала вона. «Завтра рано піди по дерево на санки», сказала. На другий день рано він встав і пішов по дерево. Він зібрав його скоро, кажуть. Потім він вернув ся з ним до осідку. І став майструвати. Він майстрив поспішно. На другий день жінка каже: «Я теж піду з тобою». «Як хочеш», сказав він. Він почав складати річи на сани, спакував їх.

Тоді мати жінки сказала до чоловіка: «Може людське товариство не сподобається їй». «Може й ні», каже він. Тоді вона, мати: «Будьте там тільки чотири дні». «Гаразд», каже. І, кажуть, знов вона сказала: «Як прийдеш до села», каже, «стережи ся того, що був твоїм товаришом», каже. «Як вона тебе буде остерігати перед чимсь, що воно не добре, а ти зробиш, то зле зробиш», каже. «Не знаю», каже, «чи твоїй жінці сподобається людське товариство», каже, «бо вона сама не людина».

«Як вийдете з дому», сказала вона ще, «як відійдете, то огляньте ся». І вони пішли, положивши дитину на сіни, і пішли. Чоловік тягнув санки, а жінка попихала з заду. Так вони пішли. Як оглянулись за домом, його не було. Вони ночували, і на другий день ішли знов, і нарешті показало ся село. Парубки в селі крикнули: «Загублений вертає ще з кимсь», кричали.

Так вони прийшли в село і пішли до дому матери чоловіка. «Дитино моя», сказала вона люблячи (пестячи) його. І його жінку теж любили (пестили). Люде були готові все зробити для

них. Мати зробила мороженої сметани і дала їм. Але вона (жінка) говорила до свого чоловіка: «Мені не зручно між людським товариством».

Прийшов час лягати спати; чоловік сказав до неї: «Лягай тут в домі моєї матери, бо мій родич (товариш) сказав: прийди спати до мене до кашіму (мужеський дім)». Але вона, його жінка, не хотіла його пустити. «Але я хочу йти до кашіму», сказав він до неї. Нарешті вона сказала: «Як хочеш». І, кажуть, він взяв свою постіль і пішов до кашіму.

Він лежав коло свого родича (товариша) посеред хати, кажуть. Вони почали балакати, балакали цілу ніч. Оден другому оповідав, що де стало ся за той час, кажуть. Тоді той що мешкав в селі, сказав: «Ану, піди тепер до моєї жінки», каже, «а я піду до твоєї»⁹⁹. Але другий, добрий, каже: «Та, з котрою я жию, не людина». «Але», каже той другий, «нічого». «Але я не хочу», знов той. Але другий каже: «Ходи!» Нарешті той чоловік сказав: «Про мене».

Тоді той, що жив в селі, пішов до жінки прийшлого. І той теж пішов до жінки товариша. Тоді той, що прийшов до жінки прийшлого, вліз у двері і спустив ся до хати. В глибині хати спала жінка. Він пішов до неї. Він підійшов до помосту (на котрім сплять у хаті). Він штовхнув її. Тоді вона дуже злякала ся. Він штовхнув її. Але вона щезла.

Тоді він пішов до свого дому, і той, що вернув ся, прийшов туди, і він сказав йому. Сей одягнув ся і пішов до дому своєї матери. Він шукав жінки, але її не було. Тоді він вийшов і побіг за нею, а як засвітало – диви! жінка пішла назад до себе!

Ось її сліди. Там кудою вона вертала, вона кидала соплі з носа. Вона плакала, вертаючись до дому! Тоді чоловік теж засумував і пішов теж до неї. Він хотів увійти в хату, але вернув ся знов до входу. І, кажуть, його ноги приросли до землі.

Як же йому визволити ся? І стоячи він почав плакати.

«Ось чому я остерігала тебе!» сказала мати жінки. «Впустіть мене в хату», каже він. «Ні», каже, – і він знов почав плакати. Він плакав, плакав цілу ніч і на другий день. Нарешті його ноги увіль-

⁹⁹ Себто покликався на розповсюджений примітивний звичай обміну жінок між приятелями.

нили ся. Він вийшов в сіни і знов його ноги приросли. «Пустить мене до хати», каже. «Ні, не пустимо», сказала вона, «хиба, що не підеш ніколи більше до свого села. Не будеш більше бачити ні батька ні матери», каже, «тоді тебе впустимо. Бо ти мені заподіяв велику кривду. Моя дитина теж засумувала через тебе», каже, «але мені жаль тебе і я тебе впущу до хати». Тоді вона впустила його, і він пішов туди, де була його жінка. Як слези лили ся по її обличчю! «Чого ти вернув ся?» каже. «А що буде з тою жінкою, у котрої ти був? Чи ти хочеш жити з нею?» – «Чи я зробив се з доброї волі», сказав він, «щоб ти тепер мені докоряла?»

І так він лишив ся там, і жив там, і мати сховала дім (від людських очей). І рік за роком минав, а чоловік не бачив своєї матери і родичів. Так оповіданне кінчить ся.

J. W. Chapman, Tena Texts and Tales, cm. 50–59.

76. Тджотвалік

(записано у племені Тена від ескімоської жінки)

Кажуть, що був раз малий осідок, де жив оден чоловік з жінкою. Чоловік був добрий ловець. Дітей вони мали лиш двох, хлопчиків. Вони жили на устю ріки в море.

Так, отже чоловік був добрий ловець. На весну, як лід зійшов, він плыв у своїм каяку горі рікою на лови. Потім він складав ковбок коло ковбка і на них клав свою здобич. Такий мав звичай. Як проминула пора рибальства, він знов їхав туди і з таким самим щастем. Коло його дому в повітці були купи оленячих і бобрових шкір: таку силу звіря він вбивав.

Отже діти росли, а батько все так робив, як був його звичай. Вони вже вирости порядно, ті діти. Їх батько ловив і на морі: моржів, китів, фок (тюленів).

Одної весни він робив як завсіди. Знов, як тільки лід зійшов, він поплив горі рікою в своїм каяку. Довгий; довгий час його не було. Тимчасом жінка журилась за ним. «Де він може бути?» думала. Час його неприсутности тягнув ся. Хлопчики все виглядали батька, день за днем. Мати теж не спала і виглядала його що ночи.

Аж нарешті побачили його. Він виліз на беріг. Його жінка була сердита на нього: «Як тебе довго не було», казала. «Трава виросла, і листе зявилося, і москіти прилетіли, поки тебе не було. Яку силу оленів ти бувало привозив, і як тебе довго не було! Чи се що в каяку то й усе, що ти зловив?» – «Я не міг вбити нічого», відповів він, «бачив досить звіря та не міг нічого вцілити». – «А ти ж нераз наповняв повітку медведжими та бобровими шкірами також», казала жінка. «Не знаю, чому се я так зле стріляв», сказав він.

Нарешті риби почали збивати ся в гурми, лососі прийшли, і він рибалив як завсіди. Але ще вони не розійшлись, як він почав уже говорити про те, щоб іти знов на ріку. «Я маю гадку іти», казав він. – «Та ж ще не час», казала вона. «Як ти сильно спішиш ся», казала вона. «Пожди, аж листе зівяне, тоді підеш», казала вона. «Адже минулої весни ти майже нічого не вбив; може ти довго не вернеш ся», казала вона. Все таки він пішов. «Не гай ся ж, бо ми про тебе думаємо», сказала вона.

Він пішов. Знов його не було. Нарешті коло берега почало замерзати, і тоді він показав ся.

Знов лиш оден каяк був повний. «Як тебе довго не було», сказала вона. «Яку силу ти бувало привозив!» сказала. Тоді чоловік сказав: «Як на ріці було багато (дичини), не далеко звідси, то я багато й ловив», сказав, «але тепер як дичина є лиш далеко звідси, то я мало ловлю», сказав. Тоді вона так каже: «Чому ти так мало зловив? Лиш сей оден каяк повний», каже.

Добре. Підмерзло. Як дні стали короткі, він захорував. Хорувач цілу зиму. Та хоч хорий, він їв добре. Потім прийшла середина зими¹⁰⁰. Йому стало дуже зле. Тоді він сказав до жінки: «Слухай, скоро мені не стане віддиху; тоді положи зі мною в каяк самих вибраних видряних шкір, багато; бобрових також, гарних вовчих також, також боброго товщу, також мої стріли і лук, а отвір каяка завяжи оленьою шкірою. І підпри каяк жердками», сказав він. «І з хлопцями обходи ся добре», сказав, «одежу їм добру справляй, і не будь до них гостра, – завсіди будь добра до них!» сказав він.

І він помер. Жінка положила його в каяку, обложила вибраними футрами, – так як він їй говорив, зробила вона. І так зробила

¹⁰⁰ Зимове зрівнянне.

теж: завязала отвір шкірою. А коло того розложила огонь, і все сиділа коло нього плачучи. І жінка обтяла волосє і спалила його, бо не хотіли потішитись по смерти чоловіка.

З часом настала весна. Його жінка і хлопці все ще плакали за ним. Де далі ішло до літа. Прилетіли гуси, иньші маленькі птахи за ними. Раз, поки ще хлопці спали, жінка вийшла плакати на двір, перед сходом сонця.

Вона плаче; а над нею в горі співає пташина. Вона плаче, не слухає співу.

Далі, чи ба! чує імя свого чоловіка. Вона надслухує, розглядаєть ся. «Погане пташеня!» думає, «на що воно вимовляє імя вмерлого», думає вона. Вона розглядала ся і надслухувала. Чи ба! воно промовило: «Тджотвалік на верхівю ріки оженив ся знов, – він має жінку, він, Тджотвалік, Тджотвалік!»

Вона чула се. «Що се пташеня говорить?» подумала. Вона встала, пішла до каяка, розвязала шнур (коло отвора). «Ану, побачу, чи правду каже се пташеня!» подумала. Вона зняла оленячу шкіру. Щож побачила? Каяк був порожний. Де її чоловік? Де вовчі шкіри і иньші? І стріли, що були при нім? Нема. Вона розгнівала ся, бо думала, що він був справді вмер. «Ось чому пташеня казало се!» подумала. «Від вчера воно говорило, та я плакала, не слухала його, а воно, бач, правду говорило!» Вона пішла на горище. Побачила ріжні футра, медведячі, і дуже велику шкіру сірого медведя, і білу також. Вона вибрала її і намочила в теплій воді. Вона спішилась, вимочуючи її цілий день, а потім витягла здовж і поперек. Нарешті шкіра стала більша. Вона мочила її, а тим часом носила воду для хлопців. Заразом мочила її. Намочивши клала мокру шкіру назад на місце. Нарешті всі горшки були повні води, і на дворі стемніло. Вкінці, як хлопці послули, вона позносила з свого горища мяса і сала і сушених лососів, і поскладала в домі. Потім вона витягнула добре медвежу шкіру, при котрій були ще всі кігті. Пошукала в своїй робочій торбині і знайшла великі зуби сірого медведя. Вона одягла ся в те все. Зуби взяла до рота. І стала сама зовсім як той медвідь.

Тоді сердита кинулась провалєм до гори. Сосни, ще й з коріннем, виривала з землі. Деревя ломала, з пересердя. Потім вернула

провалем в низ, і спинилась перед домом. Вона зняла шкіру і положила її, зуби також. Вона не лягала навіть, як хлопці збудилися. З пересердя не їла нічого. Вона вирізала берізку розвилену на кінці і принесла хлопцям. Вона принесла берізку до хати. Тоді сказала: «Уважайте! Я ду геть», сказала, «не тужіть за мною, я вернусь скоро», сказала. «Їдьте і пийте те що я вам наносила. По воду не йдіть бо впадете в воду. На горище не лізьте, бо впадете з нього. Як би який звір прийшов до вас, то поставти сю палицю йому до грудей», сказала, «не бійтеся його. Я прийду до вас», сказала.

Потім вона пішла провалем в гору. Пішла по-під горою, що творила беріг ріки. Вона іде як лід, що суне, могутньо, ломлячи дерева. Знов висока гора, на котру вона влазить. Вона прийшла до місця, де було багато камяних плит; вона подумала: «Я положу собі сі плити по оба боки грудей, і на груди і на чоло».

Вона пішла далі, а на сосні понад нею хтось почав сміятись: «Зними ж се камінне, бо смішно!» хтось казав до неї: «Колись з того будуть сміятись». Вона поздіймала їх. Ворон казав. «Тепер добре», казав, і знову: «Тепер ти виглядаєш порядно», казав, «Тепер іди далі», казав.

І вона пішла знов далі, спішачись, задля хлопців, про котрих думала весь час. Вона йшла все берегом ріки. В низу побачила велике село; сила людей, диви, диви! І вона пішла до села, знявши шкіру і зуби і положивши їх під маленькою сосною. Тут почала ся добра стежка і вона пішла до села. Вона наблизила ся до села з-заду. Чи ба! Село велике, і дім мужеський великий. Коло нього великий дім. До нього вона й пішла, і вбігла до середини: в середині по оба боки огнища дві гарні жінки щось варять в горшках. Вони кликнули її: «Родичко, ти прийшла до нас?» сказали. «Розгостись у нас», сказали до неї. Одна з них каже: «Сідай на моїй половині», і вона сіла на помості. Одна жінка варила боброве мясо в великім горшку; друга в великім горшку варила оленьче мясо, теж.

«Родички», сказала вона до жінок, «а ваші чоловіки де?» Бо так вона думала, дивлячись на все добро, що було в хаті. Там були гарні рогожі, оленьчі зуби і одежі з видряних шкірок.

Тоді вони сказали: «Та з нами живе лиш оден чоловік. Минулої весни, як лід зійшов, якийсь чужинець прийшов до нас і взяв нас», сказали вони, «але як трава показала ся, він покинув нас і минулої зими коло зрівняння вернув ся й живе з нами. Він пішов по дрова», сказали вони.

Потім вони давали їй їсти. «Та я не голодна», сказала вона, «я їла що-йно». – «Тоді ходи, посидь з нами». – «Добре», каже. – «Як же мало олію в твоїм горшку», сказала вона до них. «Усміхнись», каже до одной, «і похили ся над горшком!» Як вони зробили се, багато олію зявило ся в горшку. «А ти», каже, «скривись і схились над своїм!» Тоді вхопила їх за волосе над чолом і всадила голови в горшки, аж їм дух вийшов. Тоді підвела їх. Одну посадила так наче вона шиє, а потім зробила так і з другою. Одна всміхала ся, друга скривила ся. Потім вона вибігла з хати і побігла на гору.

Тоді прийшов їх чоловік волочачи дерево водою. Він попри-в'язував ковбки коло берега, і пішов до хати, і вийшов. Жінку, що кривила ся, ударив. Як він зробив се, її лице пострупіло. Другу, що всміхала ся, теж вдарив, і шкіра на її лиці теж злізла. Тоді він вибіг з хати, плачучись. «Що стало ся моїм жінкам?» сказав. «Моя жінка була у них!»

На селі люде метушать ся! Що йно вони ходили спокійно перед домами. Що їм стало ся? Чути плач. А гень звідти чути крики. «На високій горі ходит сірий медвідь», кричать. Потім селяне збирають ся з списами і стрілами, ідуть на гору. З гори звір дивить ся на них. Чи ба, він, Тджотвалік, іде по переду. Вона вхопила його. «Жінко, я прийшов до тебе!» сказав він – і все! Бо жінка відкинула каптур з лица. Вона розкусила його голову своїми (медвежими) щелепами і розірвала його на шматки. І всіх чоловіків вона розриває на місці і летить в село. Вона переходить село від краю до краю. Комори й хати, все нищить, дітей – і жінок, а потім іде геть.

Вона пішла до свого села, бо думала весь час про хлопців. Вона ввійшла до своєї хати, і старшій хлопець крикнув: «Алія!» перелякавшись, і почав кричати. Тимчасом менший брат, розумна дитина, вхопив палицю, що їм лишила мама, і притулив її до грудей медведя. Він тримав її міцно в тім положеню. Тоді вона зняла каптур. «Діти мої», сказала, «ви добре зробили, почекайте тут!»

На дворі коло хати вона зняла з себе шкіру, виняла зуби, занесла се все під ковбок і ввійшла до хати. Тоді взяла хлопців на коліна і пестила їх дуже: «Ви добре зробили», сказала, «Як я була далеко, я думала про вас!»

Так вони лишили ся там ціле літо. Листе зівяло, а вона все ще сиділа там. Зимно стало, тоді вона сказала до них: «Діти», сказала, «ходім тепер, де має бути наш дім».

Молодшого хлопця вона любила дуже. «В літах прийдешніх люде будуть робити так, як ти зробив», казала. «Старші будуть бояти ся, тимчасом як менші будуть сміливі».

Вони одягнули ся в медведжі шкіри, бо стало зимно. Мати теж одягнула ся в свою шкіру, і вони пішли провалем туди, де мали жити. По оба боки того місця стояли дві великі сосни. На тій що дальше, мати почала вправляти ся, а на другій діти. Як вони вигострили свої кігті, то стали копати місце на хату. Потім вони вибудували її. Тоді сказала до дітей: «Тепер люде рідко бачитимуть нас!»

Так моє оповідання кінчить ся.

J. W. Chapman. Tena Texts and Tales, cm. 42–44.

НОВЕЛИ

77. Ілдіні

(Гаїда)

Ілдіні жив в Селі-на-кінці-дороги. Всі його приятелі теж жили там. І він вибрав ся ловити рибу. А вітер дув з берега і його понесло геть. Він не міг приплисти до берега. Цілий день його носило по морю. І поки його носило по морю, настав вечер, і в ночі його носило далі, і потім настав ранок. Він не побачив ніде суші, і знов його носило по морю цілий день. Але вітер не був дуже міцний, і тому його човна не перевертало. І поки його носило, знов йому звечеріло. Знов його носило по морю. Довго носило його так. І знов йому розвидніло ся. Але весь сей час він не бачив суші.

Тоді Ілдіні заспівав, бо він хотів, щоб вітер подобрішав (утих). Він став в човні і заспівав: «Духу озера (себто моря), утиш мені хвилі. Моя надприродна сило, наблизись до мого човна! Я втомив ся. Зроби мені море молоком (утиш)! Ієго, ієго-лао!..».

Його далі носило і знов йому стемніло. Але вітер дальше не сильно дув. І знов настав ранок. Була мрака, але вітер не дув сильно. І знов його носило туди сюди цілий день. Весь час було мрачно і так настав вечер. Він вже не міг стати. Його ноги ослабли, бо він довго сидів в човні. Він знов заспівав тої пісні. І знов настав день. Він не бачив землі. І знов в мраці зійшов вечер. І знов настав ранок.

І тоді його принесло до берега. Але він все плив дальше, він не міг вийти на беріг, бо його ноги зігнули ся. Він не міг вилізти. Але вони (люде з берега) його не бачили: хоч він плив близько місця, де люде жили, його ніхто не бачив.

Тоді він побачив дитину, що гралася, – не велику, але таку, що вже говорить. Але дитина не бачила його, бо його човен був за скелею. Тоді Ілдіні гукнув на дитину, бо він хотів, щоб люде дізнали ся про нього. А воно бояло ся піти до нього. Воно бояло ся довго, і він нарешті сказав: «Я Ілдіні». То був хлопчик; він підій-

шов до нього і став. Він сказав до дитини: «Ілдіні, так мене звати. Тепер ти теж скажи: Ілдіні», сказав він до нього. І дитина сказала: «Ілдіні». Але воно сказало зле, бо не вмiло ще добре говорити. І знов він сказав своє iм'я. І дитина знов повторила. І воно сказало добре, і пішло від нього.

Воно пішло від нього; воно почало повторяти: «Ілдіні, Ілдіні, Ілдіні». Воно бояло ся забути iм'я, і тому повторяло. Воно відiйшло якийсь шмат, аж знов забуло iм'я. Тоді дитина вернула знов до нього. А як воно вернуло, він знов сказав йому своє iм'я: «Ілдіні скажи», сказав до дитини. І дитина теж сказала так. Воно сказало правильно. І йдучи воно повторяло: «Ілдіні, Ілдіні, Ілдіні». І говорячи «Ілдіні» воно ввійшло до хати; сим разом воно не забуло iмени.

Навіть відчиняючи двері воно повторяло: «Ілдіні», і потiм: «Дiду, знайди Ілдіні». Звiдти воно повело дiда туди, воно прийшло. Вони прийшли туди, де він сидів в човні. І жiнка теж була з ними. Побачивши його вони дуже зажурили ся і сiли мерщiй в його човно. Потiм підплили перед саму хату.

Вийшовши з човна вони хотiли повести його скоро до дому – він показав їм свої ноги. Він показав їм, що не може стояти. Він робив їм знаки пальцями – він не вмiв їх мови. Тоді чоловік побiг за своїм гамаком. Як він приніс його, вони зсадили його. Потiм понесли до дому і посадили перед огнем.

Вони обложили його теплими рiчачами. Вони грiли його коло огню. Вони положили щось тепле йому на голову також. Також нагрiли води йому на ноги. А як вода потеплiла трохи, жiнка стала лити йому на ноги. Тим часом чоловік грiв йому голову. Посидiвши трохи, він спробував випростувати ноги. Вони прийшли до себе. Тоді вони перестали лити теплу воду.

Він попросив палиці і йому дали. А як йому дали, він підвiв ся опираючись на палицю. І він спробував вийти на двiр. І посидiвши трохи на дворi, вiйшов знов до хати спираючись на палицю. Вони бачили, що він якийсь чудний (нездоровий) і не дали йому їсти. Хоч вони його нiколи не бачили перед тим, вони бачили, що то ватажок.

Вони загрiли йому води. Як вода нагрiла ся, вона (жiнка) поклала туди багато сала і поставила коло нього. Вона дала йому і

ложку – так робили давні люде. Як він випив юшку, вона поставила перед ним їжу. Вона дала йому до того товщу. А як він зів, вона поставила йому иньшу їжу. Як вона побачила, що він їсть, так як би був здоровий, вона поставила ще иньшу їжу.

Як її чоловік побачив, що він здоров, то сказав до жінки: «Як вітер буде добрий, підемо з ним до міста». Надійшов вечір, та вони не спали цілу піч, бо хотіли іти з ним до міста. Але той ватажок спав добре. А поки він спав, вони позносили річи на беріг і винесли своє човно. Тоді поскладали свої річи в човно. Вони жили не далеко від міста. Як він збудив ся, вони сказали йому, що хочуть поїхати з ним.

Тоді жінка сіла в своє човно, а чоловік сів з ним в його човні. Вони приїхали з ним до міста. Люде дивували ся на них: перед тим вони мали лиш оден човен, а як побачили два, то здивували ся. Великий натовп чекав на них. Потім побачили ще одну людину з ними.

Як вони вийшли па беріг, ціле село вийшло до них, бо вони ніколи ще не бачили його. Вони привели його до міста Стайкін. Вони повели його до дому, і дім був повен стайкінських людей, чоловіків, жінок і дітей. Вони дивували ся. Хоч вони його ніколи перед тим не бачили, та бачили, що він ватажок.

Тоді той що приїхав з ним до міста сказав до людей: «Мій унук грав ся на дворі і знайшов сю людину. Він вернув ся по хвилі і відчиняючи двері говорив: «Ілдіні, Ілдіні, діду знайди Ілдіні». І ми пішли подивити ся на нього. Ми взяли його до дому. Його ноги були зігнути, він не міг стояти. Ми понесли його до дому в гамаку. Ми працювали над ним цілий день. Як він міг станути, то вийшов на двір опираючись на палицю. Потім ми дали йому їсти. Як він виздоровів, ми привезли його сюди. Я не хотів зіставатись з ним в незамешкалім місці».

Поки про нього говорили, люде помітили, що він пробує свою шкіру зубами. Вони говорили між собою про се. Тоді ватажок стайкінських людей сказав: «Спробуйте кров ватажка». І оден поспробував його шкіру зубами. І підвівши голову сказав: «Ватажка-ва кров солона». Тоді ватажки стайкінських людей здивували ся дуже: вони зрозуміли, що його довго носило по морю. Тоді люде вийшли з хати. Вони знали, що йому трапило ся, але не знали, звідки він прийшов.

Вони стали любити його. Він був у них довго – він зістав ся там на завсіди. Він не вернув ся, бо не знав, де його місто. Він мав четверо дітей: двох хлопців і двох дівчат. Весь час, що він був в Стайкін, він плакав за ними. Але за жінкою не плакав. А той що знайшов його, взяв його за приятеля (увів його в свою родину і свій рід).

Проживши у них довго, він почав розуміти їх мову. І проплакавши довго, він зложив пісню, жалібну. Він пристав до того племені. Тоді він сказав, що він належав до племені «Рибячі-яйця», і иньші пристали до нього, бо бачили, що він ватажок. Але його приятелі, Рибячі-яйця, втратили його ¹⁰¹.

З часом його приятелі почули, що він став ватажком в Стайкін. В давних часах люде не ходили до других міст. Вони привязували перо до палиці і підносили до гори. Коли перо не рухалось, то вони не виходили. Тому його друзі не скоро почули про нього. Але потім почули. А як він почув, що вони прочули про нього, він послав їм свої пісні. З часом почувши його пісні його приятелі дуже втішили ся.

Хоч я хочу до вас, але нема як мені прийти до вас.

Мені тут добре, а там я не був щасливий.

Мої приятелі Рибячі-яйця дуже численні.

Потім його приятелі перестали тужити за ним, бо знали, що він щасливий. А його жінка вийшла заміж за иньшого чоловіка, бо всі думали що він помер був.

Haida texts by J. R. Swanton, cm. 14–25.

78. Жінка, що утікла від свого чоловіка

(Гаїда)

Одна замужна жінка зайшла собі з иньшим чоловіком. З часом вона його дуже сильно полюбила.

Її хлопець був вже великий. Як він (її коханок) прийшов до неї, вона сказала: «Я захорую і вмру; я скажу їм, щоб положили мене на верхку дерева. В ночі, по тім як вони мене положать, приходи

¹⁰¹ Себто, Ілдіні, ватажок роду «Рибячих-яець», зложив новий рід сього імені в Стайкін.

скоро і забери мене. Перед тим як іти, добудь собі мокрого гнилого дерева, з котрого капала б вода, і щоб пасувало до труни.

Скоро по тім вона захоріла. Вона наказала чоловікови: «Як я помру, положи мене на вершку дерева. Я не хочу лежати на землі». Як тільки вона померла, її положили в труну і обв'язали грубим шнуром. Тоді положили її на вершку дерева.

Той що кохав її пішов в ночі туди. Як тільки знайшов мокрого дерева, розв'язав шнури що на ній були, і виняв її. Потім положив мокре, гниле дерево замість неї. Вона сказала йому зробити так, щоб вода капала з дерева і щоб вони думали, що то товщ капає з її тіла.

Потім він сказав тій жінці, де чекати на нього на другий день. І сказав їй іти наперед. На другий день він пішов за нею. Він сказав приятелям, що йде за футрами.

Вони вибрались іти далеко в глибину краю; і як вони якийсь час пройшли, він вибудував дім, далеко в глибині краю, і вони стали жити там.

Її чоловік все приходив з хлопчиком і плакав на тім місці, де вона була положена на дереві. Де далі товщ почав капати з тіла. То була вода, що виходила з гнилого дерева.

Той що був пішов за футрами, счез. Його приятелі думали, що сірий медвідь убив його.

Там де вони мешкали, в глибині, було багато всякого звіря, і він вбивав його для себе. Вони мали силу всяких ягід і лососів. І вони носили ушиті маски. Вони стали як Лісні Індіане.

Окрім того вони почали там співати пісні. Жінка все танцювала. Вона також видумувала нові слова. Весь час вона учила свого чоловіка. Вона робила нові слова, щоб ніхто не розумів її, як би вони вернули ся. По богатъох роках вони пішли геть. На спині вони несли на собі ріжні шкрий, виправлені на невиданий лад. Окрім того жінка одягнула ся инакше. Вона мала такі річи, як Лісні Індіанці носять. Але чоловік не так одягнув ся. Вони вернули ся до (свого) міста.

Чоловік оповідав, як він вернув ся, – що як він був далеко на ловах, він оженив ся з тою жінкою і зістав ся там. Одного вечера він сказав, що його жінка танцюватиме. Весь час вона говорила ті

слова, що була видумала для свого чоловіка, а він говорив що, то її мова.

Кожний раз як вона танцювала, її перший чоловік і дитина приходили дивити ся. Як вона скінчила танцювати, вона показала пальцем на свого хлопчика і сказала щось. Тоді її чоловік пере-ложив слова. Вона сказала, що вона мала такого самого хлопця в своїм краю. Вона кликала свою дитину і плакала.

Як вона танцювала, її перший чоловік пізнав її руки й її голос. Але хоч він памятав помершу, він не подумав, що то вона. Ось чому він все ходив дивити ся. Тому що вони всі дивили ся на неї цілу ніч, то спали рано. Вони навчили ся її пісень.

По якімсь часі, пізнавши її на певно, він (перший чоловік) поліз на дерево, на котрім її були положили, і відв'язав накривку труни. Лиш гниле дерево було в середині.

Якийсь час по тім, поки всі спали рано після її танцю, він пішов туди. Потім знявши те що у неї було на голові, як вона спала, він побачив, що то була його жінка. І поки вони спали, він убив їх обох.

Потім про те довідались, але приятелі тої жінки були засоромлені. Приятелі того чоловіка теж стидали ся. Не стало ся нічого ¹⁰².

Haida texts, cm. 352–353.

¹⁰² Не було кривавої місти за се, бо всі засоромлені випадком.

З М І С Т

<i>Стішова Н.</i> Передне слово	III
<i>Грушевська К.</i> Розвій словесної творчості і примітивна проза	5

АФРИКА

ПРИМІТИВНІ ОПОВІДАННЯ ПРО ПОДІЇ І ПРИГОДИ

1. Тцка-кау та Дикий Кіт.....	38
2. Шакал та Леопард.....	38
3. Вітер.....	39
4. Про хлопця з давніх часів.....	40
5. Про чоловіка, що втік до мавп	45
6. Жінка, що була левом.....	46
7. Павіян і лев	47
8. Про польовання черепах на струсів	47
9. Гієна і Дикий Кіт.....	48
10. Локітойо.....	49
11. Про Заяця і його жінку.....	50

ОПОВІДАННЯ З ПОВТОРЮВАННЯМИ

12. Слонова шкіра	53
13. Подарунка назад не візьмеш	54

ОПОВІДАННЯ ПРО ПРИКМЕТИ ЗВІРІВ (ЕКСПЛІКАТИВНІ)

14. Чому заяць хвоста не має.....	57
15. Яструб та Черепаха.....	57

16. Папуга.....	58
17. Чому Яструб над вогнем літає.....	58
18. Про муравлиний бубон	58
19. Право звірів.....	59
20. Чому Яструб курей бере.....	59
21. Богато галасу з нечева.....	60
22. Про смерть.....	60
23. Походження смерти	61
24. Чому гієна периста?	61
25. Втіхи міського життя	62

**ОПОВІДАННЯ
ПРО ХАРАКТЕРИ**

26. Хитрий заяць.....	65
27. Хто може більше зісти.....	65
28. Слон і Жаба.....	66
29. Козел, Пес і Шакал ловлять рибу на спілку.....	67
30. Крілик і Шакал на празнику	69
31. Сомбине сватання.....	71
32. Гейтсі-Еібін	74
33. Скупар	76
34. Лисова покута.....	81
35. Розправа.....	81

**РОДОВІ ПЕРЕКАЗИ
І ПІЗНІЙШІ КАЗКИ ПРО ПРИГОДИ**

36. Історія Рибного Тотема, Сарфу-н'еннам	82
37. Гароба-Діке	84
38. Львиний хвіст.....	92
39. Побратими.....	96
40. Король та відьма	98

ОПОВІДАННЯ З МОРАЛЬНИМ ПОУЧЕННЯМ

41. Чому жінка чоловікові підвладна	101
42. Гадина.....	101
43. Черепаха і Мавпа.....	102

АМЕРИКА

ОПОВІДАННЯ ПРО ПОДІЇ

44. Дівчата та зорі	106
45. Весняні привиди	106

ЕКСПЛІКАТИВНІ ОПОВІДАННЯ

46. Як Морська свинка дістала огонь для Матако	109
47. Миш	109
48. Вовки і Олені	111
49. Про першого чоловіка	111
50. Про жінку, що знайшла мідь	112

**ОПОВІДАННЯ ПРО ХИТРИСТЬ,
СИЛУ І НЕРОЗУМ**

51. Як Черепаха-Карумбе убила Ягуара-Ягуете.....	115
52. Як Ворон вкрав бабину печеню	116
53. Як Ворон вкрав доньку богача.....	117
54 Як Орел побив Сокола	118

**ОПОВІДАННЯ ПРО ПРИГОДИ І МАГІЧНУ СИЛУ,
АБО «ПРО ЩАСТЕ»**

55. Пантера та Дикий Кіт.....	120
56. Баба-Паук.....	123
57. Жінка, що вийшла заміж за Пса.....	128

58. Кері й Каме́.....	130
59. Як Кері полював в степу	131
60. Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем.....	132
61. Як Той-що-родив-ся-аби-бути-сонцем одружив ся з Жабою.....	134
62. Як Койот пустив рибу в ріку.....	134
63. Койот і Сонце	136
64. Видра	137
65. Про весіле Тату-Тунпи і Агуара-Тунпи	143
66. Віса́ке в гостях у Бобра.....	147
67. Віса́ке йде в гості до свого меншого брата Скункса	149
68. Як Черепаха позичала у Віса́ке чару.....	152

ОПОВІДАННЯ ПРО ДРУГИЙ СВІТ

69. Агуарарента	157
70. Про край померших.....	157

ПЛЕМІННІ ПЕРЕКАЗИ

71. Гауо́.....	160
72. Про жінку та водяного	168
73. Як Світле-небо прийшов на світ	170

ОПОВІДАННЯ З МОРАЛЬНОЮ ПРОВІДНОЮ ГАДКОЮ

74. Гамалякауа.....	174
75. Оповідання про чоловіка, що очистив ся від гріха.....	180
76. Тджотвалік.....	187

НОВЕЛІ

77. Ілдіні	193
78. Жінка, що утікла від свого чоловіка	196

Наукове видання

**ПРИМІТИВНІ ОПОВІДАННЯ,
КАЗКИ І БАЙКИ
АФРИКИ ТА АМЕРИКИ**

Зладила Катерина Грушевська

Випускова редакторка

Олена Щербак

Редакторка-координаторка

Олеся Церковняк-Городецька

Редактори

*Грина Матвєєва, Катерина Онуфрійчук, Ельвіра Пустова,
Павло Рафальський, Людмила Тарасенко*

Художнє оформлення

Л. Настенко, С. Шевцова

Верстка

С. Шевцова

Формат 60×84/16.

Ум. друк. арк. 11.57. Обл.-вид. арк. 10.93.

Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського.
Київ, вул. Грушевського, 4

Катерина Грушевська.
Перший рік життя. Львів. 1901 р.

Кульня Грушевська. Львів. 1902 р.

Катерина Грушевська з двоюрідним
братом Сергієм Шамраєвим
та двоюрідною сестрою
Ольгою Шамраєвою. Київ. 1906 р.

Катерина Грушевська з двоюрідною
сестрою Ольгою Шамраєвою.
Київ. Початок 1910-х рр.

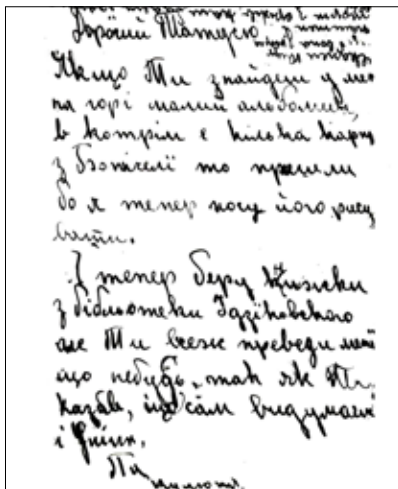
Катерина Грушевська.
Початок 1910-х рр.

Катерина Грушевська. Київ.
Середина 1920-х рр.

Катерина Грушевська (ліворуч) з батьками й подругою Марією Жуковською (?)
в роки перебування на еміграції. Відень. 1922 р.

Дитячий лист Катерини Грушевської до батька

Катерина Грушевська під час закордонного наукового відрядження. Відень. 1928 р.

Катерина Грушевська (стоїть праворуч) з батьками і друзями. Київ, вул. Паньківська, 9. Середина 1920-х рр.